

హాస్య సంక్షిప్తాన్ని

తృతీయ భాగము

రచయిత:

కందుకూరి-వీరేశలింగము

శ్రీ ప కూర్పు

ప్రకాశకులు:

హితకారిణీ సమాజము,
రాజమహేంద్రవరము.

కాపీరైటు]

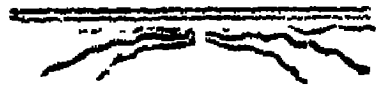
1949.

[వెల రు 1-0-0

హాస్య సంజీవని

తృతీయ భాగము.

కన్యశుల్కము.

[కామావధానులును, రామకృష్ణయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

రామ——వోరే కామావధానులూ! శంకరాచార్య మనవురి నుంచి వెళ్ళిపోయినాడుట్రా?

కామ——రాత్రి వెళ్ళిపోయినాడు. ఇఖి మరం సంబంధాన్ని గురించి స్వేచ్ఛగా మాట్లాడుకోవచ్చును.

రామ——వుంటేమాత్రం భయమేమిటి? నీకుగాని నాకు ఆలా గంటిభయాలుగానిమూలా లేవు. యీవూళ్ళో యింతమందిదగ్గర స్వాముల వారు యిండ్లవంతు రూపాయలూ అర్థలూ పుచ్చుకున్నాడుగాని నావద్ద కొత్తకాసయినా పుచ్చుకోగలిగినాడా?

కామా——నీ వెక్కడ? వుద్దండపిండానవు. రెండుచూళ్ళు ఖానీయి చేసి తప్పించుకొని జయలులోపడి యెవ్వరికీ వక్కడబ్బి యివ్వకుండా వచ్చినావు. స్వాములవాడికిమాత్రం యిస్తావా? నీవు జయలులోనుంచి వచ్చినతరువాత మనిషివి బాగావున్నావుసుమా.

రామ——మనుగుడువు పెండ్లికొడుకువలె వున్నాను. ఇఖినీవు పిల్లనియ్యడమే అవశిష్టము. జయలులో పడి తేపడ్డానుకాని దొంతా బత్తులవారియింట్లో కన్నంవేసినబాపతు వక్కదమ్మిడిఅయినా యెవరికీ దక్కనియ్యలేదుసుమా. పోలీసువారు యెన్నివిధాల బాధపెట్టికొట్టినా దానిస్థలంచెప్పక సొమ్మంతా నేనే దక్కించుకొన్నాను.

కామా——నీవు యింటిరూపాయ యిచ్చినావుకావని యీమధ్య

స్వాములవారుయేమో నిన్ను వెలివేస్తారని చెప్పుకొన్నారు. అది యేమయింది ?

రామా—వెలీలేను గిలీలేదు. వెలిజెయ్యడానికి నాగరాజుగా నికిమల్లే నేను బ్రాహ్మణీకానికి హానివచ్చేకార్యం యేమీ చెయ్యలేదు. నన్ను డబ్బు గట్టిగా అడిగితే నేను యేసందులోనో పెట్టి చెవగొడ తానని తెలిసి స్వాములవారు నన్ను డబ్బు అడగడం మానివేసి నన్ను పిలిచి మంచిమాటలుచెప్పి భిక్షలయినప్పడల్లా సిండివంటలతో తమపంక్తినే నాకుకూడా భోజనం పెట్టించినారు. నీ వెలిమాట యేమయినది?

రామా—నీకు లేనప్పుడు నాకుమాత్రం వెలియేమిటి ? యీ పూళ్ళో వోర్వలేని తాక్యపుముండాకొడుకుల కుట్రచేత కన్యావిక్రయం చేసినందులకు వెలి వేస్తానని బెదిరించినాడుగాని నేను భిక్షచేసి యిరవైరూపాయలు పాదపూజ సమర్పించడంతోటే అన్నీపోయినవి. పూర్వాశ్రమంలో అయిదేసివందలరూపాయలు పుచ్చుకొని యిద్దరు కూతుళ్ళను అమ్ముకున్న ముండాకొడుకు స్వాములవారికిమాత్రం కష్టసుఖాలు తెలియవా ? నేను అయిదారుగురు పిల్లలను అమ్ముకుని కాస్తసొమ్ము చేసుకున్నానని వోర్వలేని గాడివకొడుకులకు కన్నెర్రగా వున్నది. నేను కష్టపడి కనుక్కున్న నాపిల్లలను అమ్ముకున్నాను పూళ్ళోవాళ్ళపిల్లలను అమ్ముకోలేదుగదా ?

రామా—నిన్ను వెలివేస్తానన్నదియెందుకు ? పిల్లలను అమ్మినందుకా ? నీమూడోచిన్నదాన్ని రజస్వలఅయిందాకా పెళ్ళిచెయ్యకుండా వుంచినందుకా ?

రామా—పిల్లది రజస్వల అయిందో లేదో యెవరుచూచినారు ? నేను చూడుమాట్లు యింట్లోకలుపుకుని పిల్లది రజస్వల కానే

లేదన్నాను. దానితో సరిపోయింది. ఇదివరకు తెలియక పిల్లదాన్ని చాలాకాలం వుంచి తే డబ్బు యెక్కువవస్తుందని దాన్ని పథాలుగో యేడు వచ్చినదాకా వుంచిగానుగాని యిఖనెవ్వరినీ అలావుంచను, కనుర్తాడినపిల్లను పెళ్ళిచెయ్యకుండా యింట్లోవుంచుకున్నానని స్వాముల వారికి వ్రాస్తామని అడ్డమయిన గాడిదకొడుకులూ బెదరించడం మొదలు పెడితే వాళ్ళపోరు పడలేక మునుపు వకరు యిస్తామన్న సొమ్ముకన్న వందరూపాయలు తక్కువకే పిల్లను వకముసలిముండా కొడుకుకు కట్టిపెట్టినాను. ఆవకదానితోనూ నాకు బుద్ధివచ్చి యిప్పుడు యెనిమిదేళ్ళు దాటకమునుపే వచ్చినంతడబ్బు రాబట్టుకొని తక్కిన వాళ్ళకు పెళ్ళిళ్ళు చేస్తావున్నాను.

రామ — ఈకబుర్ల కేమిగాని సోమిని నాకివ్వడంమాట యేమి చేసినావు ? దానికి నాలుగేళ్ళు వెళ్ళవస్తావున్నవి కాబోలును.

కామా — దాన్ని నీకుయివ్వడానికి వల్లపడదు. ఇదినరకే దాన్ని యీపూళ్ళో పూటకూళ్లుపెట్టే రెండుచింతల వెంకయ్యగాడికి యివ్వడానికి నిశ్చయించి ఆరువందలరూపాయలు పుచ్చుకున్నాను.

రామ — అయితేయేమి ? ఆ ఆరువందల రూపాయలూ నావద్ద పుచ్చుకొని పిల్లదాన్ని నాకే ఇయ్య ? నీకు యీసొమ్మూ ఆసొమ్మూ కూడా దక్కుతుంది. అంతగావస్తే వాడు సొమ్మేయివ్వలేదను. పెళ్ళి కార్యంలో అబద్ధంఆడితే దోషంలేదు. యేభైయేళ్ళ గుడ్డివెధవకు వాడి కేమిటి పెళ్ళియేమిటి ? కావలిస్తే నన్ను సాక్ష్యంవేసుకో వాడు సొమ్ము ఇవ్వలేదని కోర్టులలో అప్రమాణాలుచేసి వెయ్యితప్పుసాక్ష్యాలు పలుకుతాను. యీహంశంలో నాకువున్న పాండిత్యం నీకులేదు.

కామా — యీసారి అలా చెయ్యడానికి వల్లకాదు. వాడితో నాకు వేరేపని వున్నది. మొన్న పనికిమాలిన మగగాడిగ కొడుకు

పుట్టినాడు కాని అదికూడా ఆడ దునునట్టయితే యీ ఆగువందల
రూపాయలూ పుచ్చుకొని దాన్ని నీకు యిస్తును. నిష్కారణంగా
ఆగువందలరూపాయలుసిద్ధాన్నం పడిపోయింది. యిఖముం దెప్పుడైనా
మగపిల్లవాణ్ణి కన్నట్టయితే డొక్క బద్దలచేస్తానని మా యింటి
దానితో గట్టిగా చెప్పినాను. ఆభయంచేత యిఖ యెప్పుడూ మగ
పిల్లవాణ్ణి కనదన్న ధైర్యం నాకు వున్నది.

రామ—నాపని వట్టిదే చేసినావా !

కామ—యేమయినా వుపాయం ఆలోచిస్తాను వుండు. పూర్వం
శిఖండిని ఆడదాన్ని మొగవాణ్ణి చేసివట్టగా యీ మగవాణ్ణి
ఆడదాన్ని చేసేవారు యీకాలంలో యెవరైనావున్నారేమో చూడు.
నాలుగువందలరూపాయలు నాచేతిలో పోస్తే నీ వన్నదానిలో
రెండువందలు తగ్గించి యీమట్టుగా కిఫాయతుగా వీణ్ణి నీ కిచ్చి
వేస్తాను. ఇది సరేనా ?

రామ—నే నామాసిక లన్నీ పడలేను. మళ్ళీ ఆడపిల్ల పుట్టే
యోగం యేమైనా వుంటే చెప్పు. మీపిల్లవాడికి రెండేళ్ళు వెళతవి
కామా ?

కామ—నాపెళ్ళొముముండ రెండేళ్ళకు నక్కమాటుగాని
పిల్లను కనకుండా వున్నది. చూటాచూటా పిల్లలనుకనే పిల్లలను యిద్దరు
ముగ్గురిని తెచ్చి నాకు వివాహం చేస్తూ. మొట్టమొదట పుట్టినపిల్లను
యేమీ పుచ్చుకోకుండా నీ కిచ్చి పెళ్ళిచేస్తాను. ఇదే ఖరారు. అలా
చెయ్యి.

రామ—యీమాటల కేమిగాని నీపెళ్ళొనికి యిప్పుడు నెల
తప్పిందేమో చెప్పు.

కామ—రెండు నెలలు వెళ్ళి మూడో నెల చొరబడ్డదని చెప్పు

కుంచూ వున్నారు. ఆకేడుపులో వున్నప్పిల్లకు యేమి యిస్తావో చెప్పు
యివ్వడే బేరము ఫరిష్కరించుకుందాము. అనువందలరూపాయలు
యిస్తానని నీవు యిప్పు కన్ననూట తిరిగిపోకూడదుసుచూ.

రామ — అనువందలరూపాయలు నేను పెద్దప్పిల్లకు యిస్తా
నన్నాచుకాని కేడుపులో వున్నదానికి యిస్తా ననలేదు. దీనికయితే
మూడువందలరూపాయలకంటె యెక్కువ యివ్వను.

కామా — సాహసం యెవరికయినా వుండవలెను. అలాగే వప్పు
కుంటాను. మూడువందలరూపాయలూ తెచ్చి యీసాయంత్రంకోగా
నాచేతిలో పొయ్యి. బజారులో వుప్పు చింతకంఠూనలె దీనికి అరువు
బేరము లేదు. కొక్కము గుమ్మరించవలెను.

రామ — తరువాత మగవాడు పుడితేనో ?

కామా — మూడువందలరూపాయలు తక్కువ చేసినప్పుడు
అలాభనష్టా లన్నీ నీవే. మగపిల్లవాడుపుట్టినా, కడుపుదిగపడిపోయినా
పుట్టినబిడ్డ చచ్చినా, నాకు యిచ్చినవానితోనుంచి నీకు చిల్లిగవ్వ
ముజరా రాదు.

రామ — అలాగయితే యింకొక వందరూపాయలు తగ్గించు.

కామా — ఇందులో బేరము లేదని మొదట చెప్పినాను. మళ్ళీ
మాట్లాడితే వందరూపాయలు పెంచుతాను కాని తగ్గించను. బజారులో
అమ్మేమాంసానికి నే రింతని నిర్ణయమునఖరీదు వున్నదికాని దీని
కటువంటివెల నిర్ణయము లేదు. అవసరముకొద్దీ వెల హెచ్చుపుతుంది
అడుగో నాగరాజు యిలాగువస్తూవున్నాడు. అతడు యీనూటల
వినగూడదు. అతడు బాల్యవివాహాలు కన్యాశుల్కాలు కూడ వసూ
లూదిస్తూ వుంటాడు. అందుచేత అతనికి తగినప్రాయశ్చిత్తం చేయించి
తెలిసిన మనవాళ్ళందరూ ఆలోచించి స్వాములవారితో చెప్పితే ఆయన

నాగరాజుగారికి తనకూతురిని పన్నెండేళ్ళు వచ్చినదాకా వివాహం చెయ్యకుండా అట్టేవుంచినందుకు ఆత్మపత్రిక పంపిస్తానని చెప్పినాడు. ఆచిన్నది యింకా రజస్వల కాళేదుగాని మనవాళ్ళంతా రజస్వల అయిందని అల్లరి చేస్తూవున్నారు.

[నాగరాజుగారు ప్రవేశించుచున్నారు.]

నాగ—ఏమి కామావధానులు ! ఏమో ఆలోచిస్తూ వున్నావు. యింకా కూతుళ్ళను అమ్మకోవడానికా యేమి ?

కామ—అమ్మకుంటే యేమి ? నేను కష్టపడి కనుక్కున్న కుమార్తెలను నామనసు వచ్చినట్లు చేసుకుంటాను.

నాగ—అలాగే చేస్తూవున్నావు. అయిదువందలరూపాయలకు అమ్మకున్న నీపెద్దకూతురు ముండామోసి మూలకూర్చుంది. రెండో కూతురి మొగుడు దానికి ముత్తాతలాగు వుండడంచేత అందరూ ఆలా గంటా రని సిగ్గుపడి ఆముండాకొడుకును మూల కూర్చోపెట్టి స్వేచ్ఛగా తిరుగుతూవున్నది. మూడోకూతురికి తినడానికి అన్నము లేక “ అష్టదగ్గిమయ్యగారియిల్లా, అంతకంటెమా నరిద్రమత్తగారియిల్లా ” అన్నట్టయినది. “ అమ్మగారు గృహప్రవేశము, అయ్యగారు స్మశాన ప్రవేశము ” అన్నట్టు నాలుగోకూతురు కాపురానికి వెళ్ళగానే మొగుడు స్వర్గానికి వెళ్ళినాడు. అయిదోకూతురు జ్వరంవచ్చి చావడం చేత పెళ్ళామూ డబ్బుకూడా పోయిందని ముసలిముండాకొడుకు మంచంపట్టి యేడుస్తూవున్నాడు. ఆరోకూతురికి మసూచికంటా కళ్ళు పోవడంచేత వుపచారం చెయ్యలేనని మొగుడుముండాకొడుకు కాళీలేచి పోయినాడు. రేపు యేడోకూతురిని అమ్మకోవడానికి సిద్ధంగా వున్నావు. యీ కసాయివ్యాపారం యింకా యెంతకాలము చేస్తావు ?

కామ—ఇది కసాయివ్యాపారమా ? పిల్లను పెళ్ళిచెయ్యకుండా

అట్టేవుంచి నీకుమల్లే నేను బ్రాహ్మణ్యహాని వచ్చేపని యేమీ చెయ్యడం లేదు. “వర్ణానాం బ్రాహ్మణో గురు” వన్నన్యాయం నేను నిలుపుతూ వున్నాను.

నాగ — నీదానికంటే కసాయివ్యాపారమే వుందిది. కసాయి వాడు మేకమాంస మమ్ముతాడు. నీవు నరమాంస మమ్ముతూ వున్నావు. వాడు జంతువుచచ్చినతరువాత మాంసముతీసి అమ్ముతాడు; నీవు మనిషి బ్రతికివుండగానే మాంస మమ్ముతూ వున్నావు. వాడు యెక్కడనో పుట్టినపశుమాంసము విక్రియస్తాడు; నీవు కడుపునపుట్టిన శిశుమాంసము విక్రియస్తూ వున్నావు. నీవ్యాపారముకంటే వాడిదే మంచిది. గుండు భీమిసెట్టి దివాలాతీసి నీ వన్యాయంగా సంపాదించిన సొమ్మంతా హరించి మంచిపని చేసినాడు ? నీవు తినడానికి అన్నం లేక పాపం పండి పురుగులు పడి మరీ చస్తావు.

కామా — నీవు బ్రాహ్మణదూషణ చేస్తూ వున్నావు. నేను యిప్పుడు స్వాములవారివద్దకు వెళ్ళి నీకు ఆంక్షపత్రిక తీసికొనిరాకపోతే నేను బ్రాహ్మణ్ని కాను. రారా రామశాస్త్రి ! వెళుదాము.

(అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

వి నా య క చ తు ర్థి.

రంగము—కొత్త పేటయిలు.

[దంభవ్రతుడు విఘ్నేశ్వరపూజ కారంభించుచుండఁగా, బిడాలవ్రతుడును
బకవ్రతుడును ప్రవేశించుచున్నారు.]

బిడా—ఓరీ దంభవ్రతా ! రాత్రి ఝాముప్రోద్దునా పోందే
యిప్పుడే పూజ కారంభించినా వేమిరా ? నీలాపనింద రాకుండా వుండ
డానికి అక్షింతలు వేసుకున్నావా ?

దంభ — నీవు అక్షింతలు తెస్తానని యెంతసేపటికీ రాకపోతే
యిప్పుడే పూజకు కూర్చున్నాను.

బిడా—నీకోసమే అక్షింతలు వేగిరం తెచ్చినాను. అక్షింతలు
వేసుకోకుండా నీకు యింతలోనే పూజకు యేమి తొందర వచ్చింది ?
నీకు వినాయకుడిమీద మహాభక్తి యేడిసిందా యేమిటి ?

దంభ—ఈపూజ వుండ్రాళ్ళమీద భక్తిచేతగాని వినాయకుడి
మీద భక్తిచేతగాదు. మధ్యాహ్నం నాకోసం దాచినవుండ్రాళ్ళు
పెట్టునుంటే మాఅవ్వ విఘ్నేశ్వరపూజ చేసుకుని నైవేద్యం పెడితేనే
కాని పెట్ట నన్నది. అందుచేత పూజ అయితే వేగిరం తినవచ్చు నని,
అయిగో వుండ్రాళ్ళు పళ్ళెంలో ముందుగా వినాయకుడిముందు పెట్టించి
మరీ పూజకు కూర్చున్నాను.

బక—అదుగోసీభక్తికిమెచ్చి వినాయకుడివాహనం వినాయకుడి
కంటే ముందుగా ప్రత్యక్ష మయింది. గోడమూల చూడు. మూషా
వాహనదర్శన మవుతూ వున్నది.

[అప్పుడు మూషకస్వామి ప్రవేశించుచున్నాడు.]

దంభ — (చూచి చేయి విసరికొట్టుచు) పోపో ! — నీవు చూచి చెప్పబట్టిగాని లేకపోతే యీ పాడుయెలుక యీ పాటి నానోట గడ్డకొట్టి యీడ్చుకొనిపోయి వక కుడుం తనపొట్టను పెట్టుకునేదే ?

బక — యెలక అనకు ! విఘ్నేశ్వరుడి వాహనం అను. నీవు రోజూలాగు యివేళ యెలకా గిలకా అన్నావంటే పాపం వస్తుంది సుమా. నీలాపనిందానివారణంలో “ మోదకాదు లొసంగ ముదితం దగుచుఁ దా గొన్నిభక్షించి తన వాహనమునకుఁ గొన్నిభక్ష్యములిడి ” అని విఘ్నేశ్వరుడుకూడా తన వాహనానికి వుండ్రాళ్ళు పెట్టినట్టు వుండడం చేత యీరోజు మనం అవశ్యంగా మూషకవాహనానికి కుడుములు పెట్టవలెను. మన ఆడవాళ్ళుకూడా మూషకవాహనం నిమిత్తం యింటి మీద వుండ్రాళ్ళు గిరవాటు వెయ్యడం నీవు చూడడం లేదా?

దంభ — పాడుపోస్తకంలే. అందులో నైనా వుండ్రాళ్ళు విఘ్నేశ్వరుడు పెట్టినట్టు వున్నదికాని యింటివాళ్ళు పెట్టినట్టుగా లేదు. అనేక కారణాలచేత నేను దీనికి కుడుములో కాస్తముక్కలునా పెట్టను. అందులో మొదటికారణం యీవున్న మూడువుండ్రాళ్ళూ నాకే కావలెను. రెండో కారణం విఘ్నేశ్వరుడు రాకుండా అతణ్ణి దోవలో నెక్కడనో పడవేసి తాను వొంటిగా రావడం. మూడో కారణం నేను పెట్టినదాకా వుండకుండా తనంతట తానే దొంగతనంగా యెత్తుకు పోవడానికి ప్రయత్నం చెయ్యడం. కావలిస్తే మధ్యాహ్నం నైవేద్యం పెట్టినవాటిలో రెండుముక్కలు తన వాహనానికి విఘ్నేశ్వరుడే పెట్టు కుంటాడుగాని నేను పెట్టను.

బక — నీవు రీజన్ను మహాచెవుతూవున్నావు. ఆ కన్నంవంక చూస్తూవున్నావా ?

దంభ—ఓసీ దీసిసిగకొయ్యా ! ఆ ర్యాటో మళ్ళీవస్తూందిరా. ఓసీ బిడాలవ్రతా ! నీవు సంస్కృతక్లాసులో చదువుకుంటూవున్నావు గదా ? నీవు విఘ్నేశ్వరపూజ బ్రీపుగా చేయిస్తూ. లేకపోతే ర్యాటో వచ్చి వుండ్రొంముక్క తనమాత్తులో వేసుకుపోతుంది. కర్రతేరా ర్యాటును కొడదాము.

బిడా—నాన్నెచ్చు ! మశికట్టుకుని ర్యాటూ, క్లాసూ, బ్రీపు, మాత్తూ, అని యింగ్లీషుమాట లనవచ్చునా?

దంభ—యిందాకా బకవ్రతుడు యెలుకంటే కోపపడ్డాడు. గనుక ర్యాటన్నాను. తెనుగుమాటఅంటే మాఅవ్వ అర్థం తెలిసి కోపపడుతుందేమో అని బ్రీపుగా అన్నాను. తమించి వేగిరం చేయిస్తూ నీకు దక్షిణ యిస్తాను.

బక—మినిట్టులో చేయిస్తాను. దక్షిణ టూకాపర్సు. టూకా పర్సు యిచ్చినావంటే యీరాత్రికి చుట్టలకు వేరే వెతుక్కోనక్కర లేదు. పూజ చేయిస్తాను పట్టు—

శ్లో॥ శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజం

ప్రసన్నవదనం ధ్యాయే త్వర్వవిఘ్నోపశాంతయే.

పూజచెయ్యి—లంబోదరాయనమః ఉదరంపూజయామి. స్థూలకంఠాయనమః కంఠంపూజయామి. శూర్పకర్ణాయనమః కర్ణంపూజయామి. గజాననాయ దూర్వాయుగ్మం సమర్పయామి. లంబోదరాయ బదరీ పత్రం సమర్పయామి ఏకదంతాయ చూతపత్రం సమర్పయామి.

దంభ—అర్థం తెలియకుండా పూజచేస్తే యేమిప్రయోజనంరా ?

బక—నీకు తెలియకపోతే అర్థంకూడా చెపుతాను విను—

పెద్దబొజ్జవాడికి నమస్కారము పొట్టపూజ చేస్తూన్నాను. బాసకడుపు వానికి రేగాకులు సమర్పిస్తున్నాను. ఒ టిపంటివానికి మామిడాకులు సమర్పిస్తూ—

(తెరలో—అగు, అగు, నీకు బుద్ధివచ్చేటట్టు చేస్తాను.)

లిడా—అడుగోనురొయి విఘ్నేశ్వరుడే వస్తూవున్నాడు.

[విఘ్నేశ్వరుడు ప్రవేశించుచున్నాడు]

విఘ్నే—నాదిభాగకడుపయితే మీ కేమి ? వంటిపన్నయితే మీ కేమి ? స్కూల్లో చదువుకోవడం చేత పాళ్ళుపొగరెక్కె-యిలా అక్షేపిస్తారురా ?

దంభ—స్వామీ ! మీకు పూజచేస్తూవున్నాము.

విఘ్నే—భక్తివుంటే నన్ను పొగడవలెనుగాని నాపొట్టకూ వంటికీ పూజయేమిరామీకు ? పసికిరాని గడ్డిపరకలూ, రేగాకులూ, మామిడాకులూ యిస్తాననడం పూజటరా ? యిదివరదాకా నేను ప్రత్యక్షం కాకపోవడంచేత మీరు నేను లేనప్పుడు చాటున యేమి కూసినా సరిపోయింది గాని మొగంయెదుటకూడా యిలా దూషణ చేస్తూవుంటే నేను సహించి వూరుకుంటా ననుకున్నారారా ?

దంభ—(తనలో) వున్న మాటంటే వులుకు వేసుకు వస్తుంది. (బిగ్గరగా) స్వామీ ! ఊమించవలెను. ఇకముందు మీరు యెలాగు పూజచెయ్యమంటే ఆలాగు చేస్తాము.

విఘ్నే—భక్తితో అర్ఘ్యపాద్యాదు లిచ్చి పూజచెయ్యవలెను. ఏదీ ? నీభక్తి చూతాము. కైలాసాన్నుంచి నడిచివచ్చి అలసి యున్నాము. ఆవుండ్రాళ్ళు ముందుగా ఆరగించి తరువాత సావకాశంగా నీకు పూజావిధానం వుపదేశం చేస్తాము. ఆవుండ్రాళ్ళు నాముందు పెట్టి దణ్ణంపెట్టి దూరంగా నిలుచుండి భక్తి కనపర్చు.

దంభ—ఇందులో మౌక్య-వుండ్రాయి ప్రాణంపోతేయివ్వను. మాదేశంలో వున్న ఆచారమంతా కుడుములు దేవుడికి నైవేద్యము పెట్టి మేము తినడమేకాని దేవుడు యెక్కడా తినడంలేదు. మాకు

లేకుండా దేవుళ్ళేతినడం ఆరంభిస్తే వొక్క దేవుణ్ణి యెవరైనా యింటికి రానిస్తారా ?

విఘ్నే--నాకు నైవేద్యం పెట్టినవి నాకు రావలెను. మీరు మంచిమాటలతో యివ్వకపోతే నేను బలవంతముగా పుచ్చుకుంటాను. దివ్యజ్ఞానుల పుష్పదేశంవల్ల మీకు నిజయైనభక్తి కుదిరినంటే వచ్చి నానుగాని లేకపోతే నేను యీభూలోకానికి రాకనేపోదును. వొకరు లేదంటే వొకరినిచూచినవకరు అందరూ లేదంటారు. కాబట్టి యిక్కడ నేను వుండ్రోళ్ళుతినకుండా వెళ్ళుచు.

దంభ--జాగ్రత్త ! యిందులో వొక్కవుండ్రోలు ముట్టుకున్నా వంటే దేవుడవూ గీవుడవూ అని చూడక యీకర్మతో కాలు విరగేస్తాను. బకవ్రతా ! బిడాలవ్రతా ! మీరుకూడా సహాయం రండి. యెలా పుచ్చుకుంటాడో చూతాము.

విఘ్నే--మీరందరూ చేరి యింటికి పిలిచి దౌర్జన్యం చేసేటట్టు వున్నది. మాఅన్నగారినికూడా పిల్చుకునివస్తాను. మేము యద్ధరమూ చేరి మిమ్మలిని యేమిచేస్తామో చూడండి.

(అని నిష్క్రమించు చున్నాడు.)

దంభ--వీడి కివరో అన్నగారుకూడా వున్నాడటోయి. యెందరు వచ్చి నాలుక పెరుక్కున్నా మనం వక్కవుండ్రోముక్క యివ్వకూడదు మనం ముగ్గురమూ యిప్పుడు యేకమై బెబ్బలాడ వలెను.

బిడా--మీ యింటికి వచ్చినవాడు మూయింటికి రాకమానము, మాటలధోరణిబట్టి చూస్తే అందరియిళ్ళకూ వెళ్ళేటట్టే వున్నది. మూయింటికాడ నీవు వచ్చి సహాయం చేసేమాట వుంటే ఇప్పుడు మీ యింటికాడ మేమూ సహాయం చేస్తాము. అన్నగా రెవరురా ?

బక—కుమారస్వామి కాబోలును ! దంభవ్రత ! నిడాలవ్రత
డడిగినదానికి పుత్తరం చెప్పవేమి ?

దంభ—తప్పకుండావచ్చి సహాయంచేస్తాను. మనం ముగ్గురమూ
మూడుయిళ్ళకాడా త్రిమూర్తులలాగు పోరాడవలెను ఆమూలకర్రలు
చెరినకటీ పుచ్చుకొని సిద్ధంగా వుండండి.

బిడా—అడుగో నెమలి నెక్కి యెవడో వస్తూ వున్నాడు.

దంభ—వాడే అన్నగారు. నేను యీవుండ్రాళ్ళను రక్షిస్తూ
వుంటాను. మీరు వీరభటులవలె ఆనచ్చేయిద్దరితోనూ ద్వంద్వయుద్ధం
చెయ్యండి.

[కుమారస్వామితో మరల విఘ్నేశ్వరుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.]

కుమా—ఆవుండ్రాళ్ళు మాకు యిచ్చి మీరు దూరంగాపోండి.

బిడా—మీరు దగ్గరకు వచ్చినారంటే కర్రలు మీవీపుమీద
విరుగుతవి జాగ్రత్త !

కుమా—అన్నా! నీచేతులో వక కర్రవున్నా మనం నిరాయుధుల
మై వచ్చినాము. దేవతలం మనం మనుష్యులతో యుద్ధంచేసి వోడిపోతే
అవమానం. దూరప్రయాణం చేసి అలసివున్న మనం యీక్షుద్బాధతో
యుద్ధం చెయ్యలేము. యీ కపటవేషగాళ్ళను విడిచిపెట్టి నిజమయిన
భక్తులవద్దకు వెళ్ళి కడుపునిండా కుడుములు తిని యిక్కడకు సమీపంగా
వున్న పాతాళలోకానికిపోయి నాగులను వీళ్ళమీదికి ప్రేరేపింతామురా.

విఘ్నే—మనం వట్టికడుపుతో కాలినడకను పోలేము. వాహా
నాలమీద వెళితే నాయెలుకను నాగులు భక్షించడానికి చూస్తవి.
నీసేమలినిచూస్తే దాక్కుంటవి. వాటిని మనం కలుసుకోవడం
మొలాగు ?

కుమా—నేను వుపాయం చెపుతాను రా. ఇప్పుడు నారదుడు

భూలోకానికి వచ్చినాడు. అతనితో మార్గాడి శేషు లాకించేటట్టుగా పాటపాడించి నాగకుమారులను ఆకర్షింతుము.

(అని యిద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నాడు.)

దంభ—వీళ్ళపీడ వదిలిపోయింది. ఇఖ నేను వ్రుండ్రొముక్కలు తినవచ్చునా ?

బక—వ్రతకల్పం చెప్పనిదీ తినరాదు. వొక్కనిముషంవ్రుండు. కల్పం మహాముక్తసరుగా చెపుతాను. — “ శ్లో. ఆసీత్పురా చంద్ర వంశే రాజా ధర్మ ఇతి శ్రుతః । స్వరాజ్యే దైవయోగేన జ్ఞాతిభిః కుటిలైర్వృతే ॥ ” పూర్వకాలమునందు ధర్మరాజులవారు తన రాజ్యమును కుటిలులైన జ్ఞాతులు హరించగా సూతాశ్రమంలో వున్న మునులవద్దకు పోయి—

దంభ—ఏవ్రతం చేస్తే రాజ్యం మళ్ళీ వస్తుం దని అడిగినాడు. త్వరగా వేగిరం కానీ.

బక—శ్లో. వ్రతం సంపత్కరంనృణాం సర్వసౌఖ్యప్రసర్థనం । శ్రుణుధ్వం పాండవా స్సర్వే వ్రతానా ముత్తమంవ్రతం. ఆనూతుల వారు పాండవుల నందరినీ విను మని సంపత్కర మయినటువంటిన్ని సౌఖ్యవృద్ధిప్రదమయినటువంటిన్ని వ్రతా లన్నింటిలోనూ వ్రత్తమయినటువంటిన్ని—

దంభ—పూరికే చాదస్తం చెయ్యకు. ఆవ్రతం చెయ్య మన్నాడు. అది చేసి ధర్మరాజు బయట పొందినాడు. అంతేనా, మరి యేమైనా వున్నదా ? సంస్కృతక్లాసులో చదువుకుంటూవుండడంచేత నీకు చాదస్తం అంతకంతకు బలిసిపోతూ వున్నది. మనం పూరికే వ్రతకల్పంతో కూర్చుంటే ఈమధ్య ఈవ్రుండ్రొముక్కలు రెండూ మొలక యొడ్చుకొనిపోతుంది.

బక—అయిపోయింది. తొందరపడబోకు. ఫలశ్రుతిమాత్రం చెప్పి ముగిస్తాను—శ్లో. ఏతద్వ్రతంహరిశ్చాసి దమయంతీ పురాకరోత్ | కృష్ణోజాంబవతీమాదా చ్చమంతకమణింతథా | దమయంతీ నలంబైవ వ్రతస్యాస్యప్రభావతః || శ క్రేణపూజితః పూర్వం వృత్తాసురనథే తథా | రామదేవేన తద్వచ్చ సీతాయా మార్గణేపురా | భగీరథేనతద్వచ్చ గంగా మానయతా పురా || ఈవ్రతం పూర్వం కృష్ణమూర్తినారు చేసి జాంబవతిని శమంతకమణీనీకూడా పొందినారు. దమయంతి చేసి నలమహారాజును పొందినది. వృత్తాసురుణ్ణి చంపడానికి ముందు దేవేంగుడును, సీతాదేవిని వెతకడానికి ముందు శ్రీరామలనారున్న గంగను భూలోకానికి తేవడానికి ముందు భగీరథుడున్న—

దంభ—అందరూచేసినారు. చాలులేస్తూ.

బక—అలాగయితే వేగిరం తిను. మనం వెళ్ళి యిళ్ళమీద రాళ్లు వెయ్యవలెను. గుమ్మాలకాడ పల్లెరుకాయలూ, ఇళ్ళమీద రాళ్లు వేసి ఈవాళ తిట్లుతింటే యెంతోపుణ్యం.

దంభ—వోరే? ఇందాకా అడగడం మరిచిపోయినాను. విఘ్నే శ్వరుడికి యేనుగుతలకాయ యెలావచ్చిందీ ?

బక—వొక్కవిధంగా వచ్చిందనుకున్నావా యేమిటి ? అనేక పురాణాలనుబట్టి అనేకవిధాలగా వచ్చింది. వొక్కపురాణాన్ని బట్టి పార్వతిదేవి అసలు నలుగుపిండిలో చేసేటప్పుడే యేనుగుతలకాయ చేసింది. ఇంకోపురాణాన్నిబట్టి దక్షాధ్వరధ్వసంలో వీరభద్రుడు తలనరికితే యేనుగుతలకాయ అతికించిన్నారు. మరోపురాణాన్నిబట్టి శివుడే తలనరికి తాను తెచ్చిన గజాసురుడితల అతికించినాడు. వేరే పురాణాన్నిబట్టి—

దంభ—ఇన్నివిధాలగా చెపుతూవుంటే యిందులో యేదినిజం ?

బక—దేని కదే నిజం. వీడి చదువుతూవుంటే దాన్నే నమ్మ వలెను. జ్యోతిషం దాఖలాచూడడానికి పార్వతీదేవి దీనియెల్లతో స్నానం చేస్తూవున్నప్పుడు లోపలికి వెళ్ళనియ్యకుండా వుండడంచేత శివుడు తలనరికినాడనీ, పార్వతీదేవి జ్యోతిషానికి శాపం పెట్టినదనీ జ్యోతిష్కులు చెబుతారు ; గజాసురుణ్ణి చంపివచ్చినప్పుడు లోపలికి వెళ్ళనియ్యకపోతే తలనరికి పడుకోగూడదని పుత్రరతలాపిగా పరున్న మేనుగుతల నరికితెచ్చి అతికించినారని శాకునికులు చెబుతారు.

దంభ—ఇనన్న సరేకాని చంద్రుడికి శాపం యెలావచ్చిందీ ?

బక—వకపురాణాన్ని బట్టి హాస్వరూపుడయిన తన్నుచూచి నవ్వితే విఘ్నేశ్వరుడే శాపంపెట్టినాడు. మరివకపురాణాన్నిబట్టి వినాయకుడు పొట్టనిండా కుడుములుతిని వెళుతూవుంటే చూచి నవ్వడం చేత రాజనృప్తితగిలి పొట్టబద్ధలైతే పార్వతీదేవి శాపం పెట్టింది. ఇంకొకపురాణాన్నిబట్టి విఘ్నేశ్వరుడు కడుపునిండాతిని వచ్చి పార్వతీపర మేశ్వరులకు సాష్టాంగనమస్కారం చెయ్యబోతే బాసపొట్ట భూమి మీద మోసి కాళ్ళూచేతులూ నేలకందకపోవడంచేత శివుని శిరస్సు లోవున్న చంద్రుడునవ్వితే శాపం వచ్చింది.

దంభ—వొకదానికి వొకటి సందర్భించకుండా వుంటే ఎటు వంటిరంగతులన్నీ నీవు నమ్ముశావటా ?

బక—నమ్మేదేమిటి ? నమ్మినట్టు నటించవలెను. లోపల నమ్మకపోయినా పయికినమ్మినట్టు నటించి నమ్మమనేవాళ్ళను తిడుతూ లోకాచారప్రకారం నడుస్తూవుంటే జనులందరూ మనని దేశభిమానంగలవాళ్ళమని పొగడి గౌరవంచేస్తారు. విఘ్నేశ్వరుడు హాస్యంసాధి పతిగనుక మిదంతా హాస్యంలాగు తమాషాగా వుంటుంది.

బిడా—అలాగయితే మనమందరమూ ప్రణీయంగా విఘ్నే

శ్వరపూజచేసి బోగంమేళాలతో వ్రతవాలు చేస్తూ దేశాభిమానుల మని పేకుపొందుదాము. హాస్యరసాధిపతిని కొలవడంచేత వివేకుల దృష్టిలో హాస్యపాత్రులం కాముగదా ! మోరే ! నేను విఘ్నేశ్వరపూజ చేస్తే నీరుడు నాపరిక్ష తప్పిపోయిందేమిరా ?

దంభ—నీడి మొక్కడిదే పోయిందా యేమిటి ? స్వీకాసులో పరీక్షలో తప్పిపోయినవా శృందరూమాత్రము విఘ్నేశ్వరపూజ చెయ్య లేదా యేమిటి ? బాగా చదివితే సరి యీసారి ప్యాసవుతావు.

బిడా—పండుగ సెలవులలో నల్లా యీ వ్రతవాలకోసం తిరగ డంతో సరిపోతూవుండడంచేత నాకు చదువుకోవడానికి తీరుబడి లేకుండా వున్నది. యీసంవత్సరమూ పరీక్ష పోయేట్టే వున్నది.

బక్—యెవరయినా వినిపోతారు పూరుకో. అతని భోజనమ యింది వీధులోకి వెళ్ళవలెను. నీకు నిరాపనింద రాకుండా యీఅక్షిం తలు నెత్తిమీద వేసుకో. భాగవతం దశమస్కంధంలో శ్రీకృష్ణుల వారు జూబవంతునిద్గ్గిరనుంచి శమంతకమణి తీసుకుని సత్రాజిత్తునకు యిచ్చిన కథపట్టు అయినదాకా వుండి మరీ యీఅక్షింతలు తీసు కొని వచ్చినాను. నీవు యిదివరకు చంద్రుణ్ణి చూడలేదుగదా ?

బిడా—లేదు. శ్రీకృష్ణమూర్తికి చంద్రుడు పాలచెంబులోనా కనపడినది ?

దంభ—అవును. నాభోజన మయింది. వెళుదాము రండి.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

అ తి బా ల్య వి వా హ ము.

—:0:—

ప్రథమాంకము.

౧. ప్రశ్నము:—పంథయ్యపంతులుగారియిల్లు.

[పంథయ్యపంతులుగారును, సీతయ్య సిద్ధాంతిగారును కూరుచుండి మాటాడుకొనుచుండఁగా భుజంగరావుగారు ప్రవేశించుచున్నారు.]

పంథ—భుజంగరావుగారు ! దయచేయ్యండి. (అని కొంచెము లేచి తివాసీ చూపుచున్నాఁడు.)

భుజం—మీరు దయచేయ్యండి. నేను కూర్చుంటాను. స్నేహితులమూ దగ్గర బంధువులమూ కూడా అయిన మనలోమనకు వచ్చి నప్పడల్లా యిటువంటి మర్యాద లేమిటండీ ? (అని కూర్చున్నాఁడు.)

పంథ — ఈసిద్ధాంతిగారు బహు ఘట్టివారు సుమండీ. మీకొమార్తె వివాహానికి యియనచేతనే ముహూర్తం పెట్టించవలెను.

భుజం—నాకొమార్తె వివాహాని కప్పుడే తొందరయేమి? యిక నాలుగేళ్ళ మీదటిమాట. అప్పుడు చూచుకొందాము.

పంథ—మీరు ఆలా సెలవిస్తారేమి ? మీఅమ్మాయి మా పెద్ద కుఱ్ఱదానికంటె నాలుగేళ్ళు పెద్దది. మా అమ్మాయికి రేపు మాఘ బహుళంలో పెళ్ళి తలపెట్టినాము.

భుజం—నాలుగేళ్ళు వెళ్ళలేదు. మీచిన్నదానికప్పుడే వివాహ మేమిటండీ ?

పంథ—అవును. పెళ్ళిపనులు చెయ్యడానికి వ్యవధానము లేదు గనుక మొదట యీమాఘమాసములో వివాహం చెయ్యతలచుకోనే లేదండీ. సిద్ధాంతిగారు పయి సరివత్సరము చైత్ర నైశాఘ మాసము లలో ముహూర్తాలు లేవంటూవున్నారు—నమండి సిద్ధాంతిగారూ !

రేపు చెత్తమాసంలోగాని వైశాఖమాసంలోగాని పెళ్ళిముహూర్తాలున్నవండీ?

సీత—లేవండీ. ఈమాఘబహుళ పంచమి బుధవారమునా జుంచినదే దివ్యముహూర్తమండీ.

భుజం—ఏమయ్యా మాయింటి యెదుట వున్న కోమటి కన్నయ్యగారిలోపల చెత్తశుద్ధమందు మీరే వివాహముహూర్తం పెట్టినారటే; చెత్తవైశాఖాలలో ముహూర్తాలు లేవంటారేమి?

సీత—(కొంచె మాలోచించి) ముహూర్తాల కేమండీ? యేవో వొకమోస్తరు ముహూర్తాలు యెప్పుడూ వుంటవండీ. చెత్తవైశాఖాలలోవున్న ముహూర్తాలు తమవంటి గొప్పవారి యిళ్లలో పెట్టదగ్గవికావు. అవెల్లాకోమటివాళ్ళకూ గొల్లవాళ్ళకూ తగివుంటవి. రేపటి మాఘమాసములో పెట్టినది మహామంచిముహూర్తమండీ. ఆలాగంటి ముహూర్తము మరినాలుగేళ్ళదాకా రాదండీ. కన్నయ్యసెట్టి పెళ్ళానికి మాఘమాసంలో ప్రసవదినములు వస్తవంటేను కక్కూర్తిపక్షంలో చెత్తమాసముహూర్తం పెట్టినాను.

పంతు—మన కటువంటి కక్కూర్తిపక్షం యెందుకు? మాఘమాసంలోనే చేతాము. డబ్బుగలవాడికి రేపు పెళ్ళి తల పెట్టుకుంటే యీబస్తీలో సమస్తవస్తువులూ అదునుకు దొరుకుతవి. వక్క అప్పుడాలూ వడియాలుమాత్రం పెట్టించుకోవలెను.

భుజం — చెత్తవైశాఖమాసాలలో ముహూర్తాలు వున్నామీచిన్నదాని వివాహం అప్పుడు చెయ్యడంసమేతు నాకు యిష్టంలేదు. అధమపక్షం పిల్లదానికి ఫదిపన్నెండేళ్ళు వచ్చేవఱ కయినా అట్టేవుండవలెనని నా తాత్పర్యం.

పంతు—మియింగ్గీషు చదువుకున్నవారి కందరికీ యేమోకాని

యిటువంటి బుద్ధులే నండీ. స్కూలులో చదువుకునే పదేళ్ళ పిల్లకాయ సమేతూ యిటువంటిమాటలే చెప్పుతాడు. మీరు ముద్దూ ముచ్చట బాగా యెరగరు. చిన్నపిల్లలకు పెళ్ళిచేస్తే వుండేసాగసు పెద్దపిల్లలకు చేస్తేవుండను. కొంచెము జ్ఞానం వచ్చినతరువాత పెళ్ళికూతురు పల్ల కీలో సిగ్గుచేత తలకాయ నంచుకుని కూర్చుంటే యేమిసాగసుగా వుం దండీ ? అజ్ఞానదశలో వివాహంచేస్తే యేమీ తెలియక ఖులాసాగా పెళ్ళికొడుకూ పెళ్ళికూతురూ నవ్వుతూ పేలుతూ సిగ్గుయెరుగక ఆడు కుంటూవున్నట్టుంటే చూడడానికి బహుముచ్చటగావుంటుంది. చక్క- గా చిన్నపిల్లనూ పిల్లవాడినీ పెళ్ళిపల్లకీలో పెట్టి వూరేగిస్తే బొమ్మల పెళ్ళిలాగు బహుఅంగంగా వుంటుంది.

భుజం — బొమ్మలపెళ్ళినలె వివాహం వట్టివేడుకకార్యం గాదు. సంపతులు —

పంతు — ఆహాహా ! పెళ్ళి వేడుక కార్యం కాదంటూవున్నారే. యింకా యేముంది ? మనము చేసేశుభకార్యములలో ఎంతకంటే వేడుకకార్యం యేమివుంటుందండీ ?

భుజం — ముందుగానేనవ్వక నామాట కడతేరా విని మరీ నవ్వండి. వేడుకకార్యం కాదంటే కేవలంతమామాకోసం చేసేదికాదని నాఅభిప్రాయం. పెళ్ళిపుద్దేశ్యం వధూవరులు యావజ్జీవం సుఖపడడా నికిగాని బాజాభజాతీరించూచి మనం సంతోషించడానికే కాదు. కాబట్టి కార్యకౌరవమునుబట్టి సంగతి బాగాఅగోచించవలెను. నీ నేమో అమంగళవాక్యాలు పలుకుతూవున్నావని కోపపడనద్దు. నేను మీమాటకాదు; లోకనామాన్యమాట చెప్పుతాను. కీడొచ్చి మేలెంచే మని సామెతవున్నది. గనుక, ముందుగా మనము చెడ్డనే చూచుకో వలెను. సాధారణంగా లోకంలో పిల్లలకు పదిపన్నెండేళ్ళలోగానే

మారకం విస్తారంగా వుంటుంది. మానం యెంతచిన్నతనంలో వివాహం చేసినా వధూవరులకు యుక్తవయస్సురచ్చేవలెకూ మేలాగూ వాళ్లు సుఖం అనుభవించడానికి నల్ల లేదు కాబట్టి పిల్లదానివివాహం అయిదేళ్ళపైనుంచేసినా పన్నెండేళ్ళప్పుడుచేసినా ఫలానికి వకటే అవుతుంది. మరీచిన్నతనంలో వివాహం చెయ్యడంచేతమాత్రం బహు నష్టాలు వున్నవి. అందులో పెళ్ళికొడుకు కేమైనా యిబ్బంది తటస్థించినయెడల చిన్నది యావజ్జీవమూ దుఃఖపడవలసినచ్చును. పిల్లదాని కేమైనా తటస్థించినయెడల భర్తకు సుఖం కలుగకపోవడమే కాకుండా మొట్టమొదట పెళ్ళి కైనసాముంతా వ్యర్థమైపోతుంది. మనము నాలుగేళ్ళుచూచి మరీవివాహంచేస్తే, మొట్టమొదట యిస్తామనుకొన్నవరుడు కాలంచేసినా చిన్నదాని కేమీ యిబ్బంది లేదు; వృధాకర్చున్నాకాదు. ఇస్తామన్నపిల్ల కాలంచేస్తే, పెళ్ళికొమారుడివారికీ ఆలాగే వ్యర్థవ్యయమున్ను లేనిపోని దుఃఖమున్ను కూడా తప్పిపోతవి. ఊకు దగ్గిరబంధువుణ్ణి స్నేహితుణ్ణికూడా గనుక, మీత్నేమమున్ను పిల్లదానిత్నేమమున్నుకూడా కోరి హితం చెపుతూవున్నాను. నామాటవిని పిల్లదానికి పదిసంవత్సరములు వచ్చినమీద మరీవివాహం తలపెట్టండి.

పంత — అవును మీరు సెలవిచ్చినమాటలు బాగానేకనపడుతూ వున్నవి. కాని మాఘమాసంలో మాపిల్లవాడికుసనయనం తలపెట్టి నాము. వాడికి యేడేళ్ళు వచ్చినవి. వడుగుయీడు దాటిపోయినది గనుక వేగిరం వ్రపనయనం చెయ్యక తప్పదు. కార్యంలో కార్యం చేసివేస్తే ఖర్చు తక్కువవుతుం దని నాయభిప్రాయము.

భుజం — యేవ్రపనయనంలో చేసినా డబ్బుఖర్చు తప్పదు. మహా కూడివస్తే యాభైరూపాయలు కూడివస్తవి; నూరురూపాయలు కూడివస్తవి. వేడుకకు విలువ లేదు. ఇంత డబ్బు ఖర్చు చేస్తేనేకాని

పెళ్ళి కాదని నియమం లేదు. ఫదిరూపాయలతో చేసినా పెళ్ళి అవుతుంది: ఫదివేలరూపాయలతో చేసినా పెళ్ళి అవుతుంది. పిల్లదానికి పడేళ్ళు వచ్చినప్పుడు మీరంత చేతిలో డబ్బు లేకపోతే స్వల్పంతోనే చెయ్యవచ్చును.

పంత — అదీ కాదండీ. మాతండ్రిగారు పెద్దలయినారు. మనమరాలి పెండ్లికార్యం చూడవలెనని వారు బహు ముచ్చటపడుతూ వున్నారు. వారు—

భుజం — ఆసంగతికూడా ఆలోచింతాము. మీతండ్రిగారు పెద్దలయినారు. వారు చూడవలెననేకదా మీరు మీపిల్లదానిపెళ్ళికి తొందరపడుతూ వున్నారు ? కాటికి కాళ్ళుచాచుకొని మతిమాలివున్న వగ్గుతండ్రియొక్క వేడుక యెక్కువా ? మీగర్భవాసాన్న పుట్టి యీ లోకంలో యావజ్జీవమూ సుఖపడవలసిన మూడేళ్ళపసికూనయొక్క సౌఖ్యంయెక్కువా ? పిల్లదానిసుఖము విచారించకుండా తన వేడుక కోసం మనమరాలిని పెళ్ళి చెయ్యమనే యీముసలాయన తాను స్వర్గంలోకూర్చుండి తరువాత దైవికంగా పిల్లదానికి వైధవ్యంతటస్థించి పెద్దవాళ్ళజీవానికి వుసూరుమంటూ యావజ్జీవమూ దుఃఖపడుతూవుంటే తానేమైనా వచ్చి అడ్డపడుతాడా ? ఆయనకు బొమ్మలపెళ్ళి శ్మంత వేడుకైతే నిజమయినబొమ్మలనే రెంటిని పల్లకీలోపెట్టి బాజాభజంత్రీలతో వూరేగించి ఆయన వేసుక తిర్చి—

పంత — పోనియ్యండి ఈసంగతి మరివకప్పుడు సావకాశంగా మాట్లాడుదాము. లోపల యెందుకో పిలుస్తూ వున్నారు. వెళ్ళవలెను.
(అని లేవగా నందఱును లేచి వెళ్ళుచున్నారు.)

శ్రీ మ్య ని సి ప ల్ నా ట క ము.

ప్ర థ మా ం క ము.

శ్లోకము

౧. ప్రథమరంగము—బుచ్చయ్యపంతులుగారి చావడి.

[కమిషనరులు బుచ్చయ్యపంతులుగారును, గున్నయ్యనాయుడుగారును,
సోమిసెట్టిగారును, ఖాదర్ హేబుగారును ప్రవేశించుచున్నారు.]

బుచ్చ — నాయుడుగారూ ! ఇప్పుడు మన మునిసిపాలిటీస్థితి
యేమీ బాగావున్నది కాదు. అంతా కొత్తకొత్తవాళ్ళు అప్రయోజ
కులు కమిషనరుహోదాకు వచ్చినారు. వాళ్ళకు నాలుగుడబ్బులు
యేరుకోవడమూ చేతకాదు. యేరుకునేవాళ్ళను చూస్తే వోర్వచూ
లేరు.

గున్న — అవునయ్యా వీళ్ళమూలంగా మనవుద్యోగం వఖరంతా
చచ్చిపోతూ వున్నది. అక్కడికీ మన ప్రయోజకత్వంచేత యెలాగో
నెలకు నాలుగురాళ్లు వాళ్ళు యెంతయేడుస్తున్నా మనవంటివాళ్లం
తంటాలుపడుతూ వున్నాముకాని పెద్దమనుష్యులుగా వుండేవాళ్లకు
చిల్లిగవ్వ దొరకడం లేదు.

సోమి — ఇది మహాలిన్యాయంగావున్నది. మన మందరమూ
చేరి యేదో వకవిధంగా ఆలోచించి యీకొత్తగా వచ్చినవాళ్లను
పదల్చుకుంటేనేకాని మన మర్యాద దక్కదు. పూర్వకాలంలో యెంత
లేదన్నా అయిదారుగురు దీనివల్ల జీవనం చేస్తూవుండేవారు. కొద్దిగానో
గొప్పగానో లాభంపొందని కమిషనరులు అప్పుడు నక్కరూ లేరు.
నామట్టుకు నాకు యావరేజిమీద నెలకు ముప్పయిరూపాయలు కళ్ళ
పడేవి.

ఖాద — భంచోత్ ! మీకీ యేమిదొరికేదోకాని మాకీ పావలా

బేడాకంటె యెప్పుడూ యెక్కువ చేతులో పెట్టలేదు. అప్పుడూ మీరే అంతా దోచుకుదొబ్బేవారు.

బుచ్చ—సాహేబుగారూ ! మనలోమనం దొంగలలాడడం న్యాయం కాదు. మనం యెంతైనా తిన్నవాళ్లమే. మన హిందరమూ యేకముగావుంటే అప్పుడు విస్తారం దొరకకపోయినా ఇఖి దొరుకుతుంది.

ఖాద—భాంభోత్ ! నేను యేమీ అన్నానయ్యా ? నాకీ నెలకీ ఫదిరూపాయలు ఇస్తానని దస్తావేజు వ్రాసియియ్యా నేను యెందులో దస్కత్ చెయ్యమంటే అందులో చేస్తాను.

బుచ్చ—సరిసరి! ఇందులో దస్తావేజులూ దస్కతు చెయ్యడమూ కూడానా ? కాస్త కాగితంముక్క మన విరోధులచేతులో పడితే వాళ్ళు మనకొంప తీసివేస్తారు. వాళ్ళు యెప్పుడు సమయం దొరుకుతుందా అని చూస్తూవున్నారు. వాళ్ళు యెన్నివిధాల తంటాలుపడినా మన ప్రయోజకత్వంచేత మనము దొరకకుండా వున్నాము.

గున్న—అవునవును. మీరు చెప్పినది బహుశాగా వున్నది. అన్నతరువాత లేదనవచ్చును గనుక మనం వెయ్యిమాటలు చెప్పవచ్చునుగాని కాగితంమీద వక్కఅక్షరం యెక్కించరాదు. అది వాళ్ళ చేతులో చిక్కింది అంటే తరువాత దస్తావేజు అయి గొంతుక పట్టుకుంటుంది.

ఖాద—సరిసరి లేవయ్యా ! మీరందరూ యేక ము డబ్బు దొబ్బడం మొదలుపెట్టి మానెత్తికీ పేడరాయడానికీ యేషాల్ యేస్తూ వున్నారు. దస్తావేజు లేకపోతే యెలా నమ్మఖం కుదుగుతుం దయ్యా ? కావలిస్తే దస్తూరీమాత్రం లేదనరాదూ ! మీదస్తూరీని నాకు దస్తావేజు వ్రాసి యివ్వండి; మీకంతగా మాటవచ్చేమాట వుంటే యీదస్తూరీ మీది కాదని ప్రమాణంచేసి వాగ్మూలం యిస్తానో లేనో చూసుక

గాని, మాటంటే ఖరార్ వక్కమోస్తరుగా వుండవలెను. యెందు కయ్యా నీకీ ఈభయం ? మొన్న హేడ్డుగుమాస్తాగారికి మాట వస్తుం దంటే మన మందరమూ ప్రత్యక్షంగా యెరిగినదానిలో దస్తూరీ అతనిది కాదని వక్కాతాకీని పలకలేమా? అప్పుడు నిజం చెప్పినవాళ్ళ మాటే అబద్ధ మయిపోయిందా లేదా? ఇందులోనూ అంతే అవు తుంది వ్రాసి యివ్వండి.

బుచ్చ—మీకు వెయ్యిసలాములు పెడతాను. మీరు మాలోకి కలిసివచ్చినా సరే రాకపోయినా సరే, నేను కాగితంముక్కమీద మాత్రం వక్కఅక్షరం వ్రాసి యివ్వను. కలిసివస్తే మీకే లాభం

ఖాద—మీరు డబ్బు యిప్పిస్తా మని యంతగా నాకీ చెపుతూ వున్నారు. గనుక మీతో చేరుతూ వున్నాను. ఇప్పుడు యీ అరుగుల విషయంలో నాకీ యేమి యిస్తారో?

గున్న—ఇప్పుడు యీకొత్తవాళ్ళు అడ్డం రాకపోతే మనకు ఇందులో పాతికరూపాయలకు తక్కువ సేకుండా వస్తవి. ఇందులో మన ప్రయోజకత్వం కనపరిచి మనసంతం నెగ్గించుకోవలెను

ఖాద—వక్కదెబ్బను నెగ్గించుకుంటాము. సర్కారుస్థలము కలుపుకున్నారన్నా ఫదిగజాలవీధి వున్నప్పుడు అందులో నాలుగు గజాలస్థలము పోతే యెవరికీ యిబ్బంది లేదని వాదించాము. యెందు కయ్యా అంత వెడల్పువీధి? అక్కడికి వీధి ఆరుగజాలవెడల్పువుంటుంది గదా ? యేదీ మనవూళ్ళో నాలుగు గజాలవెడల్పుబండి వక్కటి చూపించు. వీధి సన్ననయితే బళ్ళు వెళ్ళడానికి వల్ల కాదని చెప్పేవాళ్ళ వాదం మొత్తుకున్నట్టే వున్నది.

బుచ్చ—ఆవీధులో పరీక్ష చేసేవాళ్ళు వుంటే వరుసగా రెండు బళ్ళు నేను నడిపిస్తాను. నేను నడిపించలేకపోతే ఫదిరూపాయలు

గునహా యిస్తానుగాని నడిపిస్తే వీధివెడల్పు చాలదనే కమిషనర్లు యెవరయినా నాకు రెండురూపాయలు యిస్తారేమోకనుక్కోండి. సాహెబు గారూ ! యిందులో మనమంతా వక్కటాకీని పలుకవలెను సుమంధీ ? యేమయ్యా మనవాళ్ళు యేడుగురు వ్రండగా మనం నలుగురంమాత్రమే ఇక్కడ కనుపడుతూ వున్నాము. వాళ్ళు రాలేదేమి ?

సోమి—వాళ్ళపూచీ నాది. వాళ్ళను యెలాగు పలికించమంటే అలాగు నేను పలికిస్తాను. వాళ్ళతో యేమి చెప్పమన్నారో చెప్పండి. మనవిరోధు లంతా యెప్పుడూ మీటింగుకు రారు. మన మందరమూ మీటింగుకు వెళితే రేపు మెజిస్ట్రేట్ మనదే అవుతుంది.

గున్న—భేష్. అలాగయితే మనకు విజయం అయినట్టే. పంతులుగారూ ! వీధిఅరుగులవిషయ ము యాభయిరూపాయలకు తక్కువవల్లపడ దని ఖండితంగా యీరాత్రే బేర మాడుకొని సొమ్ము చేతులో పడవేయించుకోండి. రేపు మీటింగులోనుంచి వచ్చేటప్పుడు యీదారిసే వచ్చి అందరమూ సొమ్ము పంచుకొందాము.

సోమి—అప్పుడే తొందరపడకండి. రేపు మీటింగులోనుంచి వచ్చి తరువాత అప్పుడు కార్యం అయిందనుకోవలెను గాని అందాకా కాదు. మునుపటికాలాలలో అయినట్లయితే మనవంటివాళ్ళం మాట్లాడుకోవడంతోటే కార్య మయినట్టే. ఇప్పుడు తీరా నెగ్గినదాకా సం దేహమే. మునుపటికాలంలో మేము యెందరికో వ్రపకారాలు చేసి వాళ్ళనూ బాగుచేసినాము. మేమూ బాగుపడినాము. వెనుక మా యిల్లు కట్టించుకున్నాము కదా వక్కదమ్మిడి అయినా మనచేతిది ఖర్చు అయిందటండీ? తలావక తాచుపామూ చంపినా రని కూలివాళ్ళ కందరికీ పావలా పావలా యిప్పిస్తే వాళ్ళు సంకోపపడేవారు మన కార్యమూ అయ్యేది. మ్యునిసిపల్ సొమ్ములోనుండి ఫదిరూపాయలు ఇప్పిస్తే

అందులో యెవడితాతసొమ్ము పడిపోయింది ! వక్కవీధిని తూము కట్టించవలసివస్తే వెయ్యియిటుకలకు నాలుగువేలయిటుకలు లెఖ్కులో వేసి బజారులో అమ్మేదానికంటె రెండురెట్లు యెక్కువఖరీదు పుచ్చుకొని తెల్లవారేటప్పటికి వక్కొక్కయింటిగోడలు లేవతీయించేవాణ్ణి. మునుపు ఇటుకగోడ గజానికి యెనిమిదిరూపాయలు ధరవేస్తే ఇప్పుడు రెండురూపాయలకాడికి దిగింది. యేమీ లాభము లేదు. ఆకాలంలో ఇటుకలుకూడా చాలా చవక. ధొరలు ధర్మాత్ములు గనుక వాళ్ళకు యీమాయలూ మర్మాలూ యేమీ తెలిసేవి కావు.

బుచ్చి—మీరు వెనుక దీపాలు పెట్టించేవారుగదా అందులో యేమాత్రం మిగిలేదండీ ?

సోమి—అందులో దీపంవక్కంటికి ఫక్తు నాకు రూపాయపైగా మిగిలేది. ఇదికాకుండా యెనమండుగురునవుకర్లు యెప్పుడూ మనయింట్లో పని చేస్తూవుండేవారు. కమీషనర్ల కందరికీ దీపాలలోకి చమురు ఇందుల నుంచే స్వయంచేసేవాళ్ళము.

గున్న—వెనుకటిమాట లెందుకుగాని మొన్న వాళ్ళస్థలానికి ఆవరణపుగోడసంగతి యేమైనది ? అందులో మనకు యాభయరూపాయలు దొరుకుతవా ?

సోమి—అంతమట్టుకు దొరికవచ్చును. మనకు యేమైనా పెద్ద మొత్తాలు దొరికితే ఇటువంటివాటిలోనే. మనవూళ్ళో ఖాళీస్థలాలు చాలావున్నవి. మనకు యేమయినా ఫదిరూపాయలసొమ్ము చేతిలో పడితే వాళ్ళచేత మాస్థలానికి గోడపెట్టించుకోవడానికి సెలవు ఇప్పించుమని పిటీషన్ పెట్టించి, దాని వెనుకపీఠీని మేముయెరుగుదుము; ఆస్థలం వాడిదేగనుక సెలవు యివ్వవచ్చునని మనం వ్రాస్తే ఆప్రకారం జరుగుతుంది.

భూద—ఇప్పుడు తాటాకులఇళ్ళకు సెలవిచ్చినందుకు ఇంటి వక్కంటికి యెంతవస్తూవున్నదండీ ? అందులో నాకు యేమిభాగం రావడం లేదు.

గున్న—తాటాకుఇళ్ళని పేరేకాని ఇంటివక్కంటికి పావలా కంటె యెవళ్ళూ యెక్కువ ఇవ్వడం లేదు. మీరోడ్డుకంట్రాక్టులో యేమి దొరుకుతూవున్నదండీ ?

బుచ్చి—ఇప్పుడు నేల్లు తక్కువైనవిగనుక కంట్రాక్టుదారులు నూటికి ఫదిరూపాయలకంటె యెక్కువ ఇవ్వడం లేదు. ఆఫదిరూపాయలూకూడా దొరకకుండా యీకొత్తకమిషనరులు పనులన్నీ తమ లోవారిచేతనే చేయించడానికి రిజోల్యూషనులు చేసిస్తూవున్నారు. యేమైనాఅంటే మనచేత పని కాదంటారు. అక్కడికీ మేనేజరు మన వాడుగనుక వాళ్ళు మీటింగులోకి రానప్పుడు వకటి అరా రోడ్లమరమ్మతులు మనమీద పెడుతూవుంటాడు. అడుగో వెంకట్రావు వస్తూవున్నాడు. అతడు మన శత్రుపక్షంలోవాడుగనుక మనం యీసంగతి ఇప్పుడు మాట్లాడుకోకూడదు. రేపు మళ్ళీ ఇక్కడనే మీటవుదాము. (అని వెళ్ళుచున్నారు.)

2. ద్వితీయరంగము—మ్యునిసిపల్ సభ.

[వైసు ప్రెసిడెంటుగారును, మదనయ్యగారు, నాగభూషణరావుగారు, జుచ్చయ్య పంతులుగారు, గున్నయ్యనాయుడుగారు, సోమిసెట్టిగారు, భాదర్ సాహేబుగారు మొదలయిన కమిషనరులును ప్రజేళించుచున్నారు.]

బుచ్చి—మేనేజరుగారూ! కామిసెట్టి వీధిఅరుగులఅర్జీముందుగా తీయండి

మేనే—అదేపయినివున్నది కాని, దానిలో యింకా కొంచెం

తేగాదాగావున్నది. పంపిమీటింగుకు నిలుపుచెయ్యవలెను.

మద—యీ మీటింగుతోనే ఫరిష్కారం కానియ్యండి. ఆ యింట్లో వెనుక నేను కాపురం వుండేవాణ్ని. ఆసంగతి నాకు బాగా తెలుసును.

గున—అలాగైతే తియ్యండి. మేనుందరముకూడా యెరుగుదుము. అందరూ యెరిగినవారు వున్నప్పుడే ఇది ఫరిష్కారం కావలెను.

మేనే—ఇందులో దస్తావేజులూ అవీ చూడవలెను. తొందర పడతారేమి వుండండి.

బుచ్చ—(సోమిసెట్టిగారితో రహస్యముగా) ఇందులో మేనే జరుగారిచేతిలో పడేది ఇంకాపడలేదు. అందుచేతనే యీ అభ్యంతరం. అంతా ఆముండాకొడుకు ఇచ్చేది నిన్ననే యెందుకు ఇచ్చినాడుకాదు ?

సోమి—(రహస్యముగా) వాడు నిన్ననే యిస్తానని సొమ్ము తీసుకుని వెళ్ళినాడు కాని బేరం సాసాయించిందికాదు. ఆయన ఫదిరూపాయలకు వప్పుకోలేదు.

మద—దస్తావేజులసంగతి నాకు తెలుసును తియ్యండి.

సోమి—నాకూ తెలుసును తియ్యండి.

నాగ—అందరు తెలుసునని చెపుతూవుంటే మీకేమి అభ్యంతరం? కాగితాలు తియ్యండి.

మేనే—చిత్తము. తమక్కందరికీ అభ్యంతరం లేకపోతే అలాగే తీస్తాను. అవునోయి నీస్థలంయొక్క వెడల్పు యెంత ?

కా—ఫదిగజాలండి.

బుచ్చ—నీకు బాగాజ్ఞాపకం వున్నదో లేదో జ్ఞాపకం లేదనిచెప్పు.

సోమి—ఏమోయి వూగుకుంటావు ? దస్తావేజు చూచి మనవి

చెయ్యవలెనని చెప్పు.

మద—నేను యెరుగుదును. వెడల్పు ఫదిగజాలే. అతడు కమీషనర్లవారి సెలవు పొందకుండానే వీధిలోస్థలం నాలుగుగజాలవరకూ ఆక్రమించుకొని అరుగులు పెట్టినాడు. అవి తీసివేయించవలెను.

కా—అయ్యా! నేను డివిజన్ కమీషనర్ల సెలవుప్రకారమే అరుగులు వేసుకున్నాను. వారు స్థలం హద్దుచూపించి ఇండార్సుమెంటు వెనుకనుంచి పంపిస్తాము వేసుకోవచ్చునని సెలవిచ్చినారు.

బుచ్చ—అవును మేము యెరుగుదుము గనుక గున్నయ్యనా యుడుగారూ నేనూ వెళ్ళి కట్టలు పాతించి హద్దు చూపించినాము. ఇతడు అరుగులు హద్దులోనే వేసుకున్నాడు గాని నక్కయించిఅయినా అవతలికి రానియ్యలేదు.

ఖాద—అవునయ్యా అది మేము యెరుగుదుము. అతడు యేమీ సర్కారుస్థలం ఆక్రమించుకోలేదు. రాజాగారి వీధి మేము యెరుగమటయ్యా?

మద—అది రాజాగారి వీధికాదండి నబాబుగారి వీధండోయి. మీరు యేదో మరో యింటిమాట అనుకుంటూవున్నారు.

ఖాద—అదేఅది. యేవీధయితేనేమి? మేము నబాబుగారి వీధియెరుగుదుము. అన్నివీధులూ యెరుగుదుము. మేము తురకలమై వుండి నబాబువారివీధే యెరుగమండీ?

సోమి—యేవీధయినా అతడు స్థలం ఆక్రమించుకోలేదు. ఏవయ్యా నాయుడుగారు! మీరు యెరిగినవారు ఇందులో మాట్లాడక వూరుకుంటారేమి?

గున్న—నేను వెళ్ళి స్వయంగా చూచి ఫరిష్కరించినవాణ్ణి. నాలభిప్రాయం మరివకలాగు వుంటుందా?

మద—అయింట్లో కాపురంవున్నవాణ్ణి నాకంటే మీకందరికీ

మహా యెక్కువ తెలుసునా యేమిటి ? అసలు స్థలం మొట్టమొదట బచ్చవారికి అమ్మిందియెవరు మేముకామా ? ఆబచ్చవారిదగ్గరనుంచి ఇతనుకొన్నాడు. రిజిష్టరీదస్తావేజు తెప్పించి చూచి యేదీ ఇష్టం వెడల్పు కొలిపించండి. నాలుగు గజాలు యెక్కు వున్నదో లేదో కను పడుతుంది.

బుచ్చ--అప్పటిగజాలు బహుపెద్దవండి. ఆఫదిగజాలు యీ పద్దాలుగుగజాలూ వకటేనండి. యేమోయి కామిసెట్టి కాదుటోయి ?

మద--ఏమండీ మీరు ఆలాగు సెలవిస్తారు ? ఏదీ పెద్దమనిషి కామిసెట్టి కన్యకామ్మవారిమొగం చూచి ఆమాట అనుమనండి.

బుచ్చ--ఆలాగైతే ఆకొలతలో వీధిఅరుగులు పడ లేదు. ఆ నాలుగుగజాలు వీధిఅరుగులకొలత.

మద--యేమిమాటయ్యా ? మునుపాపక్కను అరుగులుండే వటయ్యా ? అక్కడ గుమ్మమేలేదు.

సోమి--అరుగులుండేవి కాని ఈమధ్య రోడ్డుగొత్తు యెక్కువ కావడంచేత పూడిపోయినవి. మదనయ్యగారూ ! మీరుయెవరూ పుట్టక మునుపటినుంచీ నేను ఆస్థలం యెరుగుదును. అక్కడ అరుగులు పూర్వము వుండేవి.

గున్న--అదుగో హదుగో యెరిగినవా రాయన అలాసెలవి స్తూ వుంటే మనమందరమూ వప్పుకొని వూరుకోవలెను.

నాగ--అసలు దస్తావేజులోవున్న దానికంటే నాలుగుగజాలు స్థలం యెక్కువ కనుపడుతూవుంటే యెలాగు వూరుకోము.

మద--వకవిషయంలో వూరుకుంటే అందరూకూడా వీధు లన్నీ ఆక్రమించుకొంటారు.

బుచ్చ--(మదనయ్యగారితో గహస్యముగా) వాడు సర్కారు

వీధి ఆక్రమించుకొన్నాడుగాని యెవరిస్థలమూ అక్రమంగా ఆక్రమించుకోలేదుగదా ? ఇందులో మీకు యేమివస్తాది ? బీదవాడు పెట్టుకున్న గోడ అరుగులూ తీసివెయ్యకుండా అనుగ్రహించి కాస్త తలపూపుదురూ మీకు బీదవాడికి వుపకారం చేసినపుణ్యం వస్తుంది.

ఖాద—ఇందులో సర్కారుస్థలం కాస్త కలుపుకుంటే మాత్రమే యెవరికి ఎప్పుంది వున్న దయ్యా ? వీధి కావలసినంతా యెడల్పా వుండాలి. అరుగుల్ వేసుకోవని ఆర్డర్ యేసీయెయ్యండి.

వైసు—(ఇంగ్లీషులో) కమిషనర్లు యేమిటంటూవున్నారు ?

నాగ—(ఇంగ్లీషులో) స్థలంకలుపుకున్నట్టు స్పష్టంగా కనపడుతూవున్నది. అరుగులు తీసివెయ్యవలసిన దని వుత్తరువు చెయ్యవచ్చును.

మేనే—అరుగులు వారముదినములలోగా తీసివెయ్యవలసినదని తీసివెయ్యకపోతే ప్రొసిక్యూషన్ చేస్తామనీ ధొరగారు రిజల్యూషన్ ప్యాసు చేసినారు.

ఖాద—ఇది కేవలం అన్యాయం. వాడినోట్లో మన్నవేస్తే మీకీ యేమివస్తుందయ్యా ?

బుచ్చి—కామిసెట్టి ! మేము యేమిచెప్పినా కార్యం లేకపోయినది. నాలుగు నెలలు పూరుకుని యీసంగతి వుదహరించకుండా మళ్ళీ పిటీషన్ ఎచ్చుకో. యీకమిషనర్లు రానిసమయం చూచి అప్పుడు మేము నీపక్షంగా వుత్తరవుచేస్తాము. ఇంతమాత్రంచేత నీవు ఇప్పుడు అరుగులు తీసివెయ్యవక్కరలేదులే.

కామ—చిత్తము మాహాప్రభో ! ఎలాగురక్షించినా యేలినవారు రక్షించవలెను. తమరు నాకు యీవుపకారం చేస్తే తమ వుత్తరవు ప్రకారం యేమిదాఖలుచేసుకోమంటే అది దాఖలు చేసుకుంటానండి.

బుచ్చ—అట్టే మాట్లాడక వెళ్లిపోవోయి. మేము దాఖలు చేసుకోమనకపోతే నీకు తెలియదా! అప్పీలుపిటీషన్ దాఖలుచేసుకో పో పో.

నాగ—మేనేజరుగారూ! తరువాత సబ్జక్టు యేమిటో తియ్యండి.

మేనే—ఇందులో యేమీ లేదండి. పల్లపునీధిని వకడు తన స్థలానికి ఆవరణపుగోడ పెట్టుకోవడానికి సెలవడిగినాడు. డివిజనల్ కమీషనర్ ర్లాప్రకారం పెట్టుకోవడానికి అభ్యంతరం లేదని వ్రాసినారు. ఆప్రకారం సెలవు యివ్వవచ్చును.

బుచ్చ—(గున్నయ్యనాయుడుగారితో రహస్యముగా) ఇందులో మేనేజరుగారిచెయ్యి తడి అయింది. ఇది యేప్రకారంగా సద్ది చెపుతూ వున్నాడో చూచినారా?

నాగ—అలాగైతే వుత్తరువు వెయ్యవచ్చును.

మద—కాదు కాదండి. ఇటువంటివాటిలోనే చాలా దగాలు వుంటవండి. ఆస్థలం యెక్కడిదో నాతో చెప్పండి.

గున్న—అది నాడివిజన్లోదండి. అదుగో పల్లపునీధులో ధర్మసావడికి యెదురుగుండావున్న ఖాళీస్థలం. అది వాళ్ల హక్కు. గోడలు పెట్టుకోవడానికి శలవు యివ్వవచ్చును.

మద—సరిసరి! అదా? దానినిగురించి నాకు బాగా తెలుసును. ఆస్థలం వాళ్ళభుక్తంలో యెన్నడూ లేదు. వెనుక రిచ్చర్డుధారగారి వాయాములో ఇటువంటి అర్జీ లేవస్తే వల్ల కాదని సెలవిచ్చినారు. మేనే జరుగారూ! ఆ వెనుకటిరిజల్యూషన్ తియ్యండి.

మేనే—ఏదో యెప్పటిదో పాతపురాణం యెలాకనపడుతుంది? దానికి పనిచేసుకుని నెల్లాళ్ళో రెండు నెలలలో వెతకవలెను. ఇలాగంటి స్థలాలు మనవూళ్ళో లక్ష వున్నవి. అది యేస్థలాన్నిగురించో. దీన్ని

గురించి ఇదివరకు యెప్పుడూ అర్జీ వచ్చినట్టు నాకు జ్ఞాపకం లేదు.

మద—కాదు కాదండి. దీన్ని గురించే; నాకు బాగా జ్ఞాపకం వున్నది.

మేనే—మీకు యెలాగు జ్ఞాపకం వున్నదో కాని పొరపడి వుంటారు.

గున్న—అవునండీ. మీరనుకున్నది యేదో మరిపకటికాని యిది కాదు. దీనివిషయంలో యెప్పుడూ యెవరూ అర్జీ యిచ్చుకోలేదు. యీ విషయంలో విమర్శించినవాణ్ని నాకు బాగా తెలుసును. యెంత యిమర్శా చెయ్యకపోతే అర్జీలమీద నేను అల్లాటప్పాగా వుత్తరవు యిస్తానండీ? నేను కుళ్ళు యేమైనా వుంటే అట్టుపుట్టు ఆనవాళ్లతో మెల్లగించి వదిలిపెడుతాను. ఈయింటివాళ్ళు బహుపెద్దమనుష్యులు. వాళ్ళు తమ స్థలం కాకపోతే అక్రమంగా వచ్చేవారు కారు.

మద—వెనక తగాదావచ్చినది ఈచోటేనండీ. దీనికిచుట్టూ రణపుగోడ యెప్పుడూ లేదు. పశువులను తోలుకువెళ్లేవాళ్ళు వులను దానిలోవున్న రావిచెట్టుకింద తోలుతూ వుండడం నేను తీవ్రముసంవత్సరములనుంచి యెరుగును. వారి యింటిదస్తావేజు తెప్పించి చూడండి. అందులో యీస్థలము లేదు.

సోవి—అవును. స్థలం మీరు చెప్పినదేకాని దస్తావేజులో లేక యినంతమాత్రంచేత హక్కు వాళ్ళది కాదనడానికి వీలు లేదు. తప్ప దా హక్కు వాళ్ళదే.

మేనే—అవునండీ. యెవరూ తగాదాచేసేవారు లేనప్పుడు నం గోడ పెట్టుకోవడానికి సెలవు యివ్వడానికి అభ్యంతరం యేమి వున్నది? మరి యెవరిహక్కుయినా అయితే వాళ్లే వ్యాజ్యంవేసి పుచ్చు యింటారు. సర్కారుస్థలమయితే రివిన్యూసెడున కలక్టరుగారే ఆటంక

పెడుతాడు. మీరు సెలవు ఎవ్వరికి.

మద--అలా వల్లకాదు.

గున్న-- వల్లకాకపోవడానికి గవర్నమెంటువారు యేర్పరిచిన కమిషనరులము మేము అక్రమంచేసేవాళ్లమా యేమిటి? యిందులో మామాట సాగకపోతే మాకు అవమానంగా వుంటుంది.

ఖాద--అవును బాగా పోట్లాడవయ్యా. ఇందులో మన తక్కువ యేమిటి? వాళ్లయెక్కువ యేమిటి? కావలిస్తే గవర్నమెంటు దాకా వెళుదాము.

బుచ్చ--మనకేం భయమేమిటి తప్పకుండా వెళుదాము. యిందులో మనం వదిలిపెట్టి వూరుకోకూడదు. బాగా పోట్లాడవయ్యా.

సోమి--పోట్లాడడం యెందుకు? మెజిస్ట్రేట్ మనమే వున్నాము. వోట్లు పుచ్చుకుంటే తెలుస్తుంది. యిందులో తప్పకుండా డివిజన్ కమిషనర్ల యిష్టప్రకారం జరగవలెను.

మద--మీరు యెంతమందివున్నా యిందులో న్యాయం చూడ వలెనుగాని సంఖ్య చూడకూడదు.

గున్న--మీరు మహాన్యాయం చూస్తూ వున్నారు. మహా మహాకోర్టులలో లంచాలు పుచ్చుకుని వుపకారం చేస్తారు. అంతా మహామడికట్టుకుని కూర్చున్నారా యేమిటి?

ఖాద--యెవళ్లకయినా యేమయినా దొరికిపోతుందని వోర్వ లేని ముండాకొడుకులు ప్రతీదానిలోనూ అడ్డం వస్తారు.

మద--మాటలు తిన్నగా రానీ. నీలాగు గడ్డితినేగాడిదెలు వుంటే --

ఖాద--అదుగో అదుగో మిగలమాటలు రానిస్తూ వున్నావు ధొరగారు వింటూవున్నారు. నేను మేజిస్ట్రేటులో ఫిర్యాదు చేసాను

మీరంతా సాక్షులయ్యా!

బుచ్చ—చెయ్యండి. యిలాగంటివంట్లోకు వక్కమాటు శిక్ష అయితే యిఖ యెప్పుడూ మనకు అడ్డం రాకుండా వుంటారు.

వైసు— (ఇంగ్లీషుతో) కమీషనరు పోట్లాడుతూ వున్నారు, నేను వెళ్ళిపోతాను.

మేనే— (ఇంగ్లీషుతో) దీనిమీద గోడలు పెట్టుకోవచ్చునని వుత్తరవువేసి వెళ్ళండి.

నాగ— (ఇంగ్లీషుతో) వారు అలాగు చెపుతూవుండగా యిప్పుడు వెయ్య వల్ల కాదు.

వైసు— (ఇంగ్లీషుతో) నేను వెళ్ళిపోతాను.

(అని వెళ్ళుతున్నాడు.)

3. తృతీయరంగము—సోమిసెట్టిగారి యిల్లు.

[ఖాదర్ సాహేబుగారును, బుచ్చయ్యపంతులుగారును, గున్నయ్యనాయుడుగారును, సోమిసెట్టిగారును, కామిసెట్టియు ప్రవేశించి చున్నారు.]

బుచ్చ—ఏమోయి కామిసెట్టి! మేనేజరుగారియింటికి వెళ్ళి రాత్రి ఘరిష్కారం చేసుకున్నావా?

కామి— ఏమిఘరిష్కారమండీ? ఆయనకు దాహం మహా విశేషంగా వున్నది. అంతదాహం నేను తీర్చలేనండి.

బుచ్చ—నీవు యెంతయితే యిచ్చుకుంటావు?

కామి—నేను పదిహేనురూపాయలకు వక్కగవ్వ యెక్కువ యిచ్చుకోలేనండి ఆయనవక్కడికే అయితే ఇంకా ఘదిరూపాయలు ఇచ్చుకోమన్నా ఇచ్చుకుంటాను. ఇందులో మీకు యాభైరూపాయలు ఇచ్చుకోవలెనాండి? శానిటరీ యినస్పెక్టరుగారికికూడా యేమయినా

ఇచ్చుకోవలె నని మీరే సెలవిచ్చినారండి ! ఇంకా యెంతమందికి
యేమి యిచ్చుకోవలెనో ! ఆయనక్కడూ మున్నయిరూపాయలు
వొళ్ళో పొయ్యమంటే ఎట్లా పొయ్యగలనండీ ?

బుచ్చు—సమయం వచ్చినప్పుడు తప్పుతుందీ ? ఇనాళ వచ్చిన
ఖర్చు రేపురాదు. నీకు కొట్టుఅరుగులు కావలసివున్నట్టుతే ఇల్లో
వాకలో తాకట్టు పెట్టి నాలుగురూపాయలు హెచ్చుతగ్గుగా సొసా
యించుకో. ఆయనచేతులో మంత్రపుష్పం పడకపోతే రిజల్యూషన్
ప్రకారం హుకుం వ్రాయించి రేపు యీపాటికి అరుగులు తప్పించి
వేస్తాడు. స్వాములవారికి చెల్లించనలసిన ముడుపు చెల్లించినట్టుతే
ఇది పడవేసిపెట్టి యేదో వకవిధంగా హుకుములు వ్రాస్తూ ఆరునెలలు
జరుపుతాడు. యీలోగా నీవు యెప్పుడయినా మళ్ళీ అరీపెట్టుకుంటే
వోర్వలేని కమీషనరులు లేనికాలములో మేము నలుగురమూ
వున్నప్పుడు పెట్టి అరుగులు పెట్టుకోవలసిన దని దానిమీద గీటు
పెట్టించివేస్తాడు. అంతకూ వల్లకాకపోతే అరుగులు తీయించివెయ్య
వలసిన దని హుకుం వ్రాసి దొరగారి సంతకం చేయించి శానిటరీ
ఇన్ స్పెక్టరుకు పంపించినట్టు ఆఫీసుబుక్కులో యింటరుచేసి పంపించ
కుండా వూరుకుంటాడు. నీవు నాలుగురూపాయలు శానిటరీఇన్ స్పెక్టరు
చేతులోకూడా పెడితే యెవ్వరూ ఆసంగతి కదిపేవారే లేరు. ఈ
పోట్లాడినకమీషనరులంతా అరుగులు తీసివేసినారో లేదో అని మళ్ళీ
వచ్చి చూస్తూ రనుకున్నావా యేమిటి ? అందులో ఇంతశ్రద్ధ యెవరికి ?
ఆమీటింగులోకి వచ్చి నాలుగుముక్కలూ వాగి చక్కాపోతారు.
తరువాత యేమి జరిగిందో యేమిటో మళ్ళీ దానిజోలి తలపెట్టరు.
కార్య మంతా మాలో వున్నది. మేనేజరూ మేమూ శానిటరీ
ఇన్ స్పెక్టరూ యేకమై ఇదివరకు ఇటువంటి రిజల్యూషనులు లక్ష

అమలు జరగకుండా ఆపివేసినాము. యెవడు కనుక్కున్నాడు ? మా చేతులో పడకపోతేమాత్రం వక్కపని సాగదు. మేము ప్రతివీధి తిరిగి ఇటువంటికుళ్ళు యేమయిన వుంటే పుకి యెక్కతీసి మమ్మ సమాధానం చేసుకోకపోతే మూడు చెరువులనీళ్ళు తాగించి మరీ వదిలి పెడుతాము. యేమి మా యాభయరూపాయలూ తెచ్చినావా ?

కామి—కార్యమైతే ఇచ్చుకోక యేమిచేస్తానండీ ? మీకూ మేనేజరుగారికీ కట్నం సమర్పించుకుంటే ఇఖ నేమీ యెవరికీ ఇవ్వ నక్కర లేదుగదండీ ?

బుచ్చు—ఇది మహానైవేద్యం. ఇది యిచ్చుకుంటే ఇఖ చిల్లర దేవతలకు రూపాయా అర్థా ఇచ్చుకోవలసినదేకాని ఇంత పెద్ద మొత్తం యేదీ వుండదు. ఆవీధిని పనిచూసే బంట్రోతువాళ్ళచేతిలో చెరివక అర్థాపెడుదూ. దానితో సరిపోతుంది.

కామి—అంతేనాండీ? ఇఖ శానిటరీయన్ స్పెక్టరుగారికి యేమీ ముట్టచెప్పనక్కర లేదుగద?

బుచ్చు—యేది తప్పినా శానిటరీయన్ స్పెక్టరుగారిది తప్పదు. అది తండితద్దినంవంటిది. నీయింట్లో భోజనం మానుకొని అయినా వెంకటేశ్వరులముడుపు అది చెల్లించవలెను.

కామి—అయినకు వెనుక అరుగులు కట్టించుకునేటప్పుడు ఆటంక పెడితే రెండురూపాయలు ఇచ్చినా నండీ.

బుచ్చు—అది అవసరమైన వేద్యం. అప్పటికి సరిపోయింది. ఇప్పుడు ఇచ్చేది మహానైవేద్యం. ఇది ఇచ్చుకుంటే ఇఖ యీ అరుగులనిమిత్తం మళ్ళీ ఇచ్చుకో నక్కర లేదు.

కామి—ఇంతమంది దేవతలకు ఇన్నిమాట్లు యిచ్చుకోవలసివస్తే మావంటి బీదవాళ్ళము యీపట్నవాసాలలో బ్రతకగలనుండీ ?

బుచ్చ—డబ్బునోట్లో దేవుడున్నాడు. యేమిసమర్పించుకోక పోతే దేవతలకుమాత్రం నీమీద అనుగ్రహం యెలావస్తుంది? దేవతా ప్రసాదం కావలిస్తే మీదుకట్టింది తీసుకువచ్చి చెల్లించి ఆపద తప్పించుకోవలెను. నీవు యెరుగవుకాని కొన్ని దేవతలకు నిఋవుదోవు కూడా ఇవ్వవలసి వస్తుంది. ఆవువంటిదిసమేతూ కడుపునిండా మేతమేస్తే నే కాని చేపదు. మేతలేకుండా యీకామధేనువులుమాత్రం పొడి పొడిదణ్ణాలతో నరాలు కురిపిస్తవనుకున్నావా? ముందుగా మాకను కున్నది మొక్కుకొచ్చెల్లించుకో.

కామి—యే దేవతయినా కార్యమునతరువాత మొక్కు చెల్లించుమంటుంది గాని ముందుగానే చెల్లించమనదు. కార్యమైతేనే కాని నేను యేమీ ఇచ్చుకోలేను.

బుచ్చి—కామిసెట్టి! చెవులోమాటోయి. (రహస్యముగా) మేనేజరుగారితో చెప్పి ఆయనచేత నాలుగురూపాయలు మాన్పించి నీకు చాలాకిపాయలు చేస్తున్నాను. శానిటరీ యిన్ స్పెక్టరుగారికి కూడా ఇప్పుడంతా ఇచ్చుకోనక్కరలేకుండా సగంమాత్రమే ఇప్పుడు ఇచ్చుకునేటట్టు సిఫారసు చేస్తాను. మా యాభయరూపాయలుమాత్రం ముందుగా తెచ్చుకో. ఇఖ మాట్లాడకు తక్షణం వెళ్ళిపో.

కామి—చిత్తము. (అని వెళ్ళుచున్నాడు.)

ఖాద—యేమిటమ్మా? మే మింతసేపటినుంచీ కూకుండాము. భాంచోత్ మాంచేతిలో వక్కపైసా పడలేదు.

గున్న—తొందరపడకయ్యా! పంతులుగారు అందువిషయమే కామా తంటాలు పడుతున్నారన్నారు. సొమ్ము చేతులో పడడంతోటే వక్కగమ్మిడి మిగుల్చుకోకుండా యెనరిది వారికి పంచిపెడతారు.

ఖాద—భాంచోత్ మీహిందువుల్ని మాకీ నమ్మం. డబ్బా

సీతీలోపడితే దగానేస్తార్. ముందుగా నావంతునాకీ ఫైసల్ సెయ్యండి.

సోమి—సోమ్ము రాసిదే ముందుగా యెవరయినా పెట్టెలో
డబ్బు తెచ్చియిస్తారటయ్యా? రానియ్యండి.

ఖాద—అదంతా మాకీ తెల్గు. ముందుగా మానేగో డబ్బు
యేసి మాట్లాడండి.

బుచ్చి—మీచేతులో వెయ్యడానికి ఇప్పుడు యెవరితాలముల్లె
దాచిపెట్టినారు ? సోమ్మునస్తే అంగరమూ పంచుకుందాము.

ఖాద—భాంచోల్ మీరంతా యేకమయి నాసోమ్ము యెగ
బెట్టడానికి యేషాల్ యేస్తూవుండార్. ఈయన చెవులో యేదో గుస
గుసలాడి సోమ్ము ఇదివరకే లాగియేసినాడు. నాపన్నెండు రూపాయల
నరా అక్కడపెట్టి మాట్లాడండి.

బుచ్చి—నేను యేమీ పుచ్చుకోలేదు. కావలిస్తే నాబట్టలు
సోదాచూడు.

ఖాద—మాకీ ఏమీ ఖబ్బర్లతో జరూర్ లేను. మీహిందు
వులు గారడీనేసి సోమ్ము మాయంనేసివేస్తార్. నావంతుసోమ్ము అక్కడ
పెట్టి కదలండి.

సోమి—సాహేబుగారూ ! కొంచెం వోషిక చెయ్యండి. ఖాదా
తోడు. మీసోమ్ముకు నేను పూచీపడతాను. తక్కిన సంగతులు
ముందుగా కానియ్యండి.

బుచ్చి—మేనేజరుగారు ముసద్దీపేచీ యేలాపెట్టినారో చూచి
నారా? మనం యింతమంది యేకమైనా కార్యంలేక నక్కమాటతో
అడ్డి పూరుకున్నది.

గున్న—ఆయనసామర్థ్యం మరివకరికిరాదు. నాలుగుమోస్తర్లు
దస్తూరీ వ్రాస్తాడు. ప్రత్యక్షంగా తాను వ్రాసింది తనదస్తూరీ కా

దని సాధించి తనతప్పితం ఇతరులమీద తోసివేసే శక్తి యీయనవద్దనే వున్నది. మనం వక్క-ఘడియ యీయనవద్ద మాట్లాడితే యింటికి వెళ్ళినతరువాత తలలు మార్చినాడేమో అని అద్దంపెట్టి మన ముఖాలు చూచుకోవలెను.

సోమి—అటువంటి మామోపాయాలూ ఇంద్రజాల మహేంద్ర జాలలూ వున్నవి కనుకనే యెంతలేదన్నా యేవరేజీమీద రోజుకు నాలుగయిదురూపాయలకు తక్కువలేకుండా యేగుతాడు. ముందుగా దక్షిణ ఆయనచేతిలో పడితేనేకాని వక్క-పిటీషన్ మీటింగులోకి రాదు.

బుచ్చ—యీసంగతులు మనకు కొత్తయేమిటి కాని మనం మాట్లాడుకోవలసినసంగతులు మాట్లాడుకుందాము. కామిసెట్టిఅరుగుల విషయంలో అనుకూలంగానే జరుగుతుంది. మొన్నటి స్థలానికి ఆవరణపు గోడవిషయంలోకూడా మన కనుకూలంగా జరిగితే బాగుండును. అదీ పెద్దపదే.

గున్న—అందులో మేనేజరుగారుకూడా మనపక్షమే. మనకు తప్పకుండా విజయం కలుగుతుంది. డివిజనల్ కమిషనర్లు సిఫారసుచేసి మెజారిటీ మనమైనప్పుడు మరివకలాగు యెలాగు జరుగుతుంది?

సోమి—తప్పకుండా అందులో మనకార్యం అవుతుంది యెందరు యేడిస్తేయేమి? సిద్ధసంకల్పులు మీరు తలపెట్టిన కార్యం కాక పోవడంకూడానా? మనం టోలు కంట్రాక్టరుకు యెనిమిదివందలరూపాయలూ రిమిషన్ ఇప్పించడంలో మన యెవరెవరిశక్తి కనపడవలెను. ఇందులో మనం యీవ్రపకారం చేస్తే రెండువందల రూపాయలు వక్కసారి ఘట్టుమని చేతిలో పడతవి. మేనేజరు యిదివరకే పెద్ద మొత్తం మాట్లాడుకొన్నాడు. మనంకూడా అందులో ఛేరకపోతే

మేదోవకవిధంగా గీటు పెట్టించి గళ్ళగాహి అంతా మేనేజరే మింగి వేస్తాడు.

ఖాద—భాంచోత్. ఆడూయూడూ మింగివేస్తారో అనిచెప్తూ అంతా మీరే మింగియేస్తూ వున్నారు. అరేమీకీ యీసర్కీ. మూడు నాల్గువందాల్ వచ్చాయి. నాకీ నక్కరూపాయీ యిచ్చారులేదు. నా వంతూ నాసేతులో పడా యెయ్యండి. తరువాతా మాటలూ ఆడుకొని దురుగాని.

బుచ్చ—వుండవయ్యా మేమూ సొమ్మనచ్చే వుపాయమే ఆలోచిస్తూ వున్నాము. మనకు యేమీ దొరకకుండా చెయ్యడానికి మదనయ్య ఇప్పుడు మహాపని చేస్తూవున్నాడు. ముందుగా మనం అతనితాళం పట్టించవలెను.

గున్న—అద్దే అదెంతసేపు? మన మందరమూ యేకమయితే నాలుగునెలలలో మనకు విరోధులుగా వుండేకమీషనర్ల నందరినీ యేరి పారవేస్తాము. మదనయ్య లంచాలు పుచ్చుకుంటూ వున్నాడనీ కంట్రాక్టుదార్లవద్ద కడితేరుస్తూవున్నాడనీ మనవైసుప్రసిడెంటు మేస్టరు లేజీధారగారితో నేను చెప్పి నిప్పంటిస్తాను. మీరందరూకూడా సమయం వచ్చినప్పుడు తలావకపుడకా వెయ్యవలెను. నేను ఇదివఱకే మార్కెట్టు ఇనస్పెక్టరుగారిచేత మనవిరోధు లందరిమీదా బాదులు బాదించినాను. సమయంవస్తే అవిఅన్నీ యెలా పనిచేస్తవో మీగే చూస్తారు. మనము అన్నిపక్కలనుంచీ బారులు చేస్తే వక్కసారి అవి అన్నీ ఫిరంగీగుళ్ళలాగు తగులుకోవూ? చూడు నాథాక కనుపరుస్తాను. వాళ్ళను వొక్కక్కళ్ళనే కమీషనర్ హోదాలోనుంచి తీసివేయించక పోతే నాపేరు గున్నయ్యనాయుడు కాదు.

(అని మీసము మెలివేయుచున్నాడు)

బుచ్చ—మీ కంటే ముందర్తిగానే నేను మేనేజరుగారిచేత వాళ్ళమీద వూదర పెట్టించినాను. అంతా లోపల పొగ రాజుతూ వున్నది. యెప్పుడో గభీలు మని మండి పయికి లేస్తుంది. మన వెను ప్రెసిడెంటు శుద్ధబుద్ధావతారముగాని లేకపోతే యీపాటికి వాళ్ళను చీమలిని మాడ్చి వేసినట్టు మాడ్చి వెయ్యదా ?

సోమి—మనం యెంతప్రయత్నం చేసినా ఇంకా వాళ్ళదినాలు బాగావుండడంచేత వాళ్ళఆటలు సాగుతూ వున్నవి. ఇంకా యెన్ని దినాలు సాగుతనో చూతాము కాదా ?

ఖాద—ఆళ్ళదినాలూ లేవు యీళ్ళ దినాలూ లేవు. ఇప్పుడు నా దినాలు భాగాలేవు. నాకీ యీరాత్రికీ ఫదిరూపాయలు వుండాలె. మీలో యెవరయినా ఇచ్చుకోకపోతే మీఆటలే దక్కనియ్యను.

బుచ్చ—ముందుగా ఇవ్వడానికి మాదగ్గిర సొమ్ము లేదు.

ఖాద — భాంచోత్ మాకీ రూపాయలూ యియ్యకపోతే నేను ఇప్పుడు పోయి మదనయ్యగారితో యావత్తుకుట్టా మనవిచేసి మీమీద సాక్ష్యం పలికి మిమ్మల్ని వక్కొక్కడినే బొక్కలోకి తోయి స్తాను.
(అని లేచి వెళ్ళుచున్నాడు)

బుచ్చ — సాహేబు వెళ్ళిపోతూవున్నాడు పట్టుకోవయ్యా. పట్టుకోవయ్యా.

(అని అందఱును వెనుక వెళ్ళుచున్నారు.)

ద్వితీయాంకము.

పరిభ్రమరంగము—భర్తసావిత్రి.

[పోలిసెట్టియు, రామిసెట్టియు, గురజ్యనాయుడును, భీమలింగమాను,
కూరుచుండియుండఁగా వంకాయలచంద్రుడు ప్రవేశించుచున్నది.]

పోలి—రామిసెట్టిగారూ! మీరు నాలుగురోజులనుంచి దుకాణం
వదిలిపెట్టి మహాతిరుగుతూవున్నారు. మీవ్యవహారం ఫరిష్కారం
అయినదా ?

రామి—తడిమన్నంతా పొడిమ న్నయ్యేటట్టుగా యీ నాలుగు
రోజులనుంచీ మేనేజరుగారి ఇంటినుట్టూ తిరగగా తిరగగా వక్క
శతమానంతో నేటిదినం ఫరిష్కారమయింది. మేము ఫదిమందీ ఫది
ఫదులు వేసుకుని నూరురూపాయలమూతా యీవుదయాన్న పట్టు
కుని వెళ్ళి సమర్పించడంతోటే మాసేర్లు లీప్టులోనుంచి తీసివేసినారు.

పోలి—యీ మునిసిపాలిటి బహులక్రమంగా వున్నది. అన్యాయంగా
ప్రజలసొమ్ము దోచుకుంటూవున్నారు. నేను ముందటియేడు
బోలెడుసొమ్ము మేనేజరుచేతులో వోసినాను. ఆసంవత్సరం కాస్తపన్ను
తగ్గించినట్టే తగ్గించి నిరుడు సంవత్సరం మళ్ళీ హెచ్చుచేసి జాబితాలో
వ్రాసి నోటీసు పంపించినారు. అందుమీద నేను మదనయ్యగారినద్దకి
వెళ్ళి యీఅన్యాయం యేమిటని మొత్తుకుంటే సీవు వొక్కదమ్మిడి
యెవ్వరికీ యివ్వనక్కరలేదు. అప్పీలు చేసుకోమని సలవిచ్చినారు.
అందుమీద నేను అప్పీలు చేసుకుంటే నాలదృష్టంచేత మంచికవిగావు
నర్లు నలుగురు రావడంచేత హెచ్చుచేసిసొమ్ము కొట్టివేసి యెప్పటి
పన్నే ఖాయం చేసినారు. ఇలా ప్రయివేటుగా వీళ్ళకూ వాళ్ళకూ
దర్శించుకోవడంకంటే పబ్లికుగా అప్పీలు చేసుకుంటే మన అదృష్టము

బాగావుంటే పన్ను కొట్టుబడేపోతుంది. మేనేజరూ యిద్దరు కమిషనరూ చేరి యజ్ఞాబితాలు వూరికే తయారుచేసి ఫదిమందినర్తకులను పిలిపించి యిచ్చినవాళ్లపేర్లు తీసివేసి ఇవ్వనివాళ్లపేర్లు మీటింగులో పెడుతారు.

రామి—అవును. ఆమాట నిజమేకాని అంతద్వైర్యం యెవరికీ వుండదు. వంకాయలపాపిసెట్టివద్ద పాతికరూపాయలు లంచంపుచ్చుకుని పన్ను యెంతో తక్కువ కట్టినారు. ఫదిసంవత్సరాలనుంచి నక్కమోస్తరుగా సాగివస్తూ వున్నదా లేదా? రెండేళ్లకూ మూడేళ్లకూ వక్కమాటు పన్ను మళ్ళీ యెక్కువ కడతామని బెదిరిస్తూవస్తే నాలుగు అయిదూ వాళ్లమొగాన్ని పార వేసి నోరణుస్తూ వుంటాడు. అతనికి పోయినవల్లా మహాపోతే నూరురూపాయలకంటే యెక్కువ వుండవు. వచ్చినకిఫాయతు చూడబోతే యెంతలేవన్నా యీఫదేళ్ళల్లోనూ మూడునాలుగువందలరూపాయలకు తక్కువ వుండవు. ముసద్దీలలో కక్షకట్టడంకంటే వాళ్లచేతులో నాలుగుడబ్బులసొమ్ము పెడితే యెందం దులకూ మంచిది. వాళ్లు తలచుకుంటే యెప్పుడయినా కాస్తపుపకారం చేస్తారు. వాళ్ళమామూలు వాళ్లచేతులో పడకపోతే కార్పణ్యం మనసులో వుంచుకుని యెందులోనైనా పట్టుకొని నొక్కుతారు. మొన్న మాభావమరిది మామూలు నాలుగురూపాయలు ఇచ్చినాడుకాడని శానిటరీఇన్స్పెక్టరు గుమ్మముముందర పెంటవున్నదని ఛార్జీషీటుచేసి రెండునెలలలో ఫదిరూపాయలు జాలుమానా వేయించినాడు? అటుతరువాత పిచ్చితవ్వతో కొలిచినాడని ఫిర్యాదుచేసి యాభయరూపాయలు దదిలిల్చినాడు. అతనిచేతిలో మొట్టమొదటనే నాలుగురూపాయలూ పెట్టినట్టయితే యాదండుగలన్నీ తప్పేవేనా? తరువాత చచ్చినట్లు ఫదిరూపాయలు సమర్పించినాడు.

పోలి—మనం తిన్నగావుంటే యెవరికీ ఝషియనక్కర లేదు. మనద్గిర పిచ్చితవ్వలు యెందుకు వుంచుకోవలెను? తరువాత కచేరీ చుట్టూ యెందుకు తిరగవలెను? మనం న్యాయంగావుండి యెక్కువ పన్ను కట్టినప్పుడు అప్పీలు చేసుకుని మన లెక్కలు దాఖలుచేస్తే పన్ను తీసివెయ్యక యేమిచేస్తారు?

రామి—న్యాయంగా ప్రవర్తిస్తే వర్తకమే సాగదు. ప్రతిదాని లోనూ కొంచెం అబద్ధం వుండవలెను. మొన్న న్యాయమైనలెళ్ళులు దాఖలుచేసి తనకు అక్రమంగాకట్టినపన్ను యాభైరూపాయలూ మాపు చెయ్యవలసినదని నరసయ్య అర్జీ యిచ్చుకుంటే అంగరూ యెరిగివున్న సంగతిలో కమిషనర్లందరూచేరి అప్పీలు కొట్టివేసి పన్ను ఖాయం చేసినారు. అందులో యెంత అన్యాయం జరిగింది! మొట్టమొదట మేనే జరుకూ వాళ్లకూ ఫదిరూపాయలు పారవెయ్యవలెను. న్యాయంగా వెళ్ళుతానని భీష్మించుకుని కూర్చోవడంచేత యీఅనర్థం అంతా పొసగింది. అందుమీదట మొన్న బుచ్చయ్యపంతులుగారు కొట్లాకి వచ్చి రెండురూపాయల ఖరీదుచేసే ధోవతులచాపు వూరికే యివ్వ మంటే ఆయనకు యివ్వకపోవడంచేత అప్పీలుకూడా తీసరమైనది. బుచ్చయ్యపంతులుగా రాలెళ్ళులు దొంగలెళ్ళు లనేటప్పటికి వారి పరివారమంతా వక్కలాకిని అవి దొంగలెళ్ళులని నేళారు. అంతటితో న్యాయంగా చెప్పేకమిషనర్లు యేమిచెప్పినా కార్యం లేక మెజారిటీ చెప్పినట్టు అయినది. ఏమయ్యా? గురయ్యనాయుడుగరూ! మీ అభిప్రాయం యేమిటి?

గుర—నేనూ మీ అభిప్రాయంలోనే యేకీభవిస్తాను. మీరన్నీ అనుభవంచేత చెప్పిన మాటలుగాని మరొకటి కావు. మనం యేలాగో వోలాగు మంచితనంగా వుద్యోగస్థులను సమాధానపరచు

కోకపోతే వాళ్ళు పెట్టేతంటాలు మనం పడలేము. మాకు యాభయి రూపాయలుపన్ను అధికంగా కట్టినట్టు మీ కందరికీ తెలుసును. మా దగ్గిర సరియయిన లెక్కలుకూడా వున్నవి. అయితే శాశ్వతాభికాలూ చిక్కులూ వుండడంచేత మేమాలెక్కలు పబ్లిక్కులోకి తీసుకునివచ్చి కనపరచడానికి వల్లకాదు. మేము చేసేది సారావ్యవహారం. అందులో అనేకమంది బ్రాహ్మణులు ప్రతిదినమూ మావద్ద బ్రాందీ జిన్నా మొదలయినసారాలు బుడ్లాది పట్టుకునెళుతూ వుంటారు. వక్కమాలు బుడ్లుగా కొనుక్కోలేని బీదబ్రాహ్మణులు కొట్లోకే వచ్చి గ్లాసుచొప్పున కొనుక్కుని అక్కడనే తాగిపోతారు. వారిపేర్లన్నీ మాచిత్తాలో తగిలి వుంటవి. వక్కసారి ఆబుక్కు బయలపెడితే మరునాటినుంచీ మా వ్యవహార మంతా తొంగుంటుంది. మొదట మావాడు తెలివితక్కువ పనిచేసినాడు. పన్నుకట్టేటప్పుడు వాళ్ళడిగినట్టు యాభయిరూపాయలూ ఆముగ్గురి నలుగురి కమీషనర్లకూ యిచ్చినట్టుయితే యేమాసికలూ అక్కరలేకుండా యాయాభయిరూపాయలపన్నూ అప్పుడే తగ్గిపోవును.

పోలి—బ్రాహ్మణులు తాగగాలేనిది లెక్కలు చూపిస్తే మాహా గొంతు నతప్పితం వచ్చినదా యేమిటి? మనకు కొంచెంపన్నం వచ్చినా న్యాయానికి కట్టుపడి వుండవలెను. కొన్ని వేళ్లలో తప్పిపోయినా సాధారణముగా న్యాయమే అక్కరకు వస్తుంది.

భీమ—ఆలాగు అనరాదు. యీప్రపంచంలో సాధారణంగా అన్యాయమే అక్కరకు వస్తుంది. యీవూళ్ళో మునిసిపల్ కమీషనర్ కందుల సోమిసెట్టిదగ్గిర వున్నడబ్బు న్యాయంగా ప్రవర్తించే మీదగ్గిర వున్నదేమో చెప్పండి. లోకంలో డబ్బువుంటేనే అన్నిశౌరవాల్లాను.

పోలి—వెధనడబ్బు అటువంటిడబ్బు లేకపోతే యేమిటి? గుణం ప్రధానముగాని డబ్బు ప్రధానం కాదు. డబ్బుచూట పట్టనస్తే మన

వూళ్ళో బొగం చంద్రముఖుని దగ్గర కాపలసినంతడబ్బు వున్నది.

భీమ—నేను చెప్పినది వక్కాడబ్బుమాటే కాదు. యెందులోనూ బంగారానికి టంకంపాడి వేసినట్టుగా యెంత నిజమైనా మధ్య నాలుగుఅబద్ధాలు వేస్తేనేకాని అతకదు. న్యాయంగాపోతే అన్నీ తంబాలే వస్తవి. అందరితోనూ విరోధాలే వస్తవి. కేవలం సత్యంకోసం కూర్చోక కొంచెం లొక్కంకూడా చూడవలెను. మనపట్టిలజాబితాలు అందరికీ నిజమైనవి కనపరుస్తామా? మనం దగ్గర వుంచుకునేది వకటి, యితరులకు చూపించడానికి తయారుచేయించేది వకటిని. మనచిత్తాలలో కూడా అమ్మినది వున్నట్టుగా వేసి కొనవచ్చినవారి కల్లా పద్దులు చూపిస్తూవుంటే మనకు యేమయినాలాభం వస్తుందీ? మనం రూపాయికి రూపాయిపావలా వేసి కొత్తగా వచ్చినవారికి రూపాయబేడకాడికి యిచ్చి అయినా యెంతోలాభం చేసినట్టు కనపరచవలెను. మళ్ళీ మ్యూనిసిపల్ వారు యెక్కువపన్ను కట్టకుండా మనం దినానికి యాభయి రూపాయలసరుకు అమ్మితే యిరవైరూపాయలసామ్మే అమ్మినట్టు పయికి కనపరిచి మన లోపాయికారీ లెఖ్యులలో తక్కినది వేసుకుని రహస్యంగా వుంచుకోవలెను. ఇటువంటి రహస్యా లన్నీ వర్తకులం మనము మనలో వుంచుకోవలసినవేగాని పబ్లికులో చెప్పదగినవికావు.

పోలి—మనం ఇన్నిదగాలుచేసి ఇన్నితంటాలు పడినాగానీ మనలో వక్కాడిదగ్గర పట్టుమంటే ఫదివేలరూపాయలు లేవు. దొరలు చూడు కంపినీలుపెట్టి న్యాయంగా వ్యవహరిస్తే వకటి రెండు సంవత్సరాలలో లక్షలకొద్దీసాము యెలా సంపాదిస్తారో ! మీరు యెన్ని మాటలు చెప్పినా యెప్పుడూ చిట్టచివరకు న్యాయమే అక్కరకువస్తుందని నానమ్మకము. యేమి చంద్రమ్మా ! అట్టే నిలుచున్నావు. నీ కూగగాయలవంశహారంలో లాభం బాగా వస్తూవున్నదా ?

చంద్ర—యేమిలాభమండి బాబూ! అడ్డమయినగాడిదకొడు కుటూవచ్చి మమ్మల్ని బెదరించి కాయాగట్టా లాక్కుపోతూవుంటే మాకు అమ్మకానికి యేమివుంటుంది? లాభంయేమివుంటుంది? యేమిటో పూర్వమునుంచీ చేస్తూవున్న వృత్తికానడంచేత విడవలేక యీడ్చుకుని వస్తూవున్నాను. దిక్కుమాలినంత పన్నువున్నది. పన్నేచెల్లక పుస్తే పుడకా తాకట్టుపెట్టి సర్కారుకు బాకీలేకుండా చెల్లిస్తూ వున్నాము.

పోలి—నీవు యెప్పుడూ పుచ్చునంకాయలూ చచ్చుబీరకాయలూ కుళ్ళుఅరటిపళ్లు దుకాణంలో వుంచుతావుగాని మంచివి నీ దుకాణంమీద యెప్పుడూ కనపడవు.

చంద్ర—మంచిపళ్లు కాయలూ గుమాస్తాలు ఇనస్పెక్టర్లు బంట్రోతులు ఫదిమందివచ్చి గంపదింపడంతోటే పట్టుకుపోతూవుంటే అమ్మడానికి చచ్చువీ కుళ్ళువీగాక మంచివి యెలాగువుంటనండి బాబూ!

పోలి—అలాకాదు. కూరలూ పళ్లూ నీవు మంచివి తెస్తే మ్యూనిసిపల్ వుద్యోగస్థులు అడిగిపోతారని నీవు యెప్పుడూ గంపలో పనికి మాలినవే పెడతావు.

చంద్ర—రామ రామా! అలాచేస్తే పాపంరాదూ బాబూ! మేనేజరుగారు యిప్పుడు ఫదిరూపాయలు తెచ్చుకుంటేనేకాని పన్ను యెక్కువచేయిస్తామంటూవున్నారు. యెవరికయినా అర్జీ యిచ్చుకుంటే కార్యం వుంటుందీబాబూ?

పోలి—నీవు వక్కతెవు అర్జీయిచ్చుకోవడంకాదు. ఫదిమంది చేరి మహజ్జరుచేస్తే కార్యంవుంటుంది. రామిసెట్టిగారూ! యిటువంటి అక్రమాలు జరుగుతూ వున్నప్పుడు మీరందరూచేరి మహజ్జరువిషయ మయి యేమయినా ఆలోచించరాదూ?

రామి—పుద్వోగస్థులమీద మహాజరు యిచ్చి మనం యీ వూళ్ళో రెండురోజులు కొంపకట్టుకుని కాపురం చెయ్యలేము. అరుగో మేనేజరుగారు ఆఫీసుకు వెళ్ళడానికి వస్తూవున్నారు. మనం అందరమూ యిక్కడ గుంపుచేరి వుంటే యేదో గూడుపుఠాణీ చేస్తూవున్నామని కొంప తీసివేస్తాడు. ఆయన అసాధ్యుడు. వెళ్ళిపోదామరండి.

(అని అందఱునూ వెళ్ళుచున్నారు.)

ద్వితీయరంగము—మ్యునిసిపల్ ఆఫీసు.

[మొదటిక్లర్కు సుబ్రహ్మణ్యముగారును, రెండవక్లర్కు వెంకయ్యనాయుడుగారును, మూడవక్లర్కు అచ్చయ్యశాస్త్రిగారును ప్రవేశించుచున్నారు.]

సుబ్ర—వెంకయ్యనాయుడుగారూ ! మేనేజరుగారు పన్నెండు ఘంటలయినది యింకా ఆఫీసుకురాలేదు. ఆయన భోజనంచేసి పరుండి వకనిద్రతీసి నిక్కి నీలిగి తమ మనసువచ్చినప్పుడు ఆఫీసుకు వస్తాడు. మనను ప్రోద్దున్నా మధ్యాహ్నమూకూడా వచ్చి పని చెయ్యమని తోమి వేపుకుతింటూవున్నాడు.

వెంక—అవును డబ్బావస్క.మూ వస్తే దొబ్బడము ఆయనా, అడ్డమున వెట్టిచాకిరీ చెయ్యడము మనమూను. దొర గుడ్డివాడు గనుక ఆయన ఆడినదల్లాఆటా పాడినదల్లా పాట అయి దినాలు సాగి వస్తూవున్నవి.

అచ్చ—మునుపు తాను ఫదులు పుచ్చుకున్నా నూరులుపుచ్చు కున్నా అడపాదడపా మనచేతులోకూడా రెండురూపాయలు పెట్టి వాడు యిప్పు డవీ యెగపెట్టినాడు.

సుబ్ర—మొన్న టోలుకంట్రాక్టరుకు నాలుగువందల రూపాయలు రిమీషన్ యిప్పించినప్పుడు బెత్తులలాగు నూరురూపాయలు

వొక్కసారి వొళ్ళో పోసుకొన్నాడుగదా ? అందులో సుబ్రహ్మణ్య ముగారూ కూర కొనుక్కొనుని వక్కపావలాడబ్బులు చేతులో పెట్టిన పాపాన్ని పోయినాడుటయ్యా? బిళ్ళగుడుములలాగు రూపాయలుచూస్తే నాశన్ను చెదిరిపోయింది.

వెంక—అయిన యెంతవచ్చినా గళగ్రాహిగా మింగివేస్తూ వుంటే మనము చాటుక గుటకలు మింగుతూ కూర్చుంటాము. యేమి ప్రయోజనము? మీకు మగతనం వుంటే యేది మాకుకూడా భాగము యివ్వవలసినది ; యివ్వకపోతే మీరు లంచాలు పుచ్చుకుంటూవున్న సంగతి కమిషనర్లనోటీసులతోకి తెస్తామని మీలో యెవరయినా ఘట్టిగా అడగరామా ? అసలు మీకు అడగడానికి నోట్లో నాలుక లేదు. పయికిరావడానికి చేతగాక మీరు మూలముసుగులతో కూర్చుండి గుసగుసలాడుతారు.

సుబ్ర—మనం కమిషనర్లతో చెప్పకోవడానికి అసలు కమిషనర్లకు వకటి దిక్కువున్నదీ ? కొందరు కమిషనర్లను తీసివేయిస్తామని బెదిరించి యిది చెయ్యలేదనీ అది చెయ్యలేదనీ ధారతో చెప్పి చివాట్లు పెట్టిస్తాడు. యిఖికొందరు కమిషనర్లూ ఈయనా మమేకమే. వారితోకలిసి వందలకు వందలు కొట్టివేస్తూవున్నాడు. యెక్కడ సబు కమిటీవచ్చినా యీ కమిషనర్లే వుంటారు. యెక్కడ యేమరమ్మతూ యేకొత్తపనులూవచ్చినా యీకమిషనరులే వుంటారు. వెయ్యి యెందుకు ? డబ్బువచ్చేది యేమయినావుంటే యీకమిషనర్లు వుండకుండా వుండరు. కమిషనరులే యీప్రకారంగా పావలాకాడినుంచి లంచాలు పుచ్చుకుని అక్రమాలు చేస్తూవుంటే యిఖి ప్రజలకు యేమి న్యాయం దొరుకుతుంది ?

అచ్చ— యిటువంటి కమిషనర్లను వెయ్యడం గవర్నమెంటు

వారిది తప్పితం. కమిషనర్లలో ఎలాగంటి యేడుపు వుండబట్టే మేనేజరు నిర్భయంగా ఎలాగు జట్టువిరబోసుకుని తిరుగుతూవున్నాడు. కమిషనర్లు శుద్ధంగావుంటే మేనేజరు యీ ప్రకారంగా ప్రతిదానిలోనూ విచ్చలవిడిగా పుచ్చుకోవడానికి గుండెలు వుంట వండీ ? మెజారిటీకి యీ అంచగొండి కమిషనరులే విస్తారంగా వున్నాడు. వారు భోరున వర్షం కురుస్తూవున్నా మీటింగుకు రావడం మానరు. యింగ్లీషువచ్చిన యిద్దరు ముగ్గురు కమిషనర్లకు మాత్రం యీయన కొంచెం విధేయతగా వుండి పనికి మహాభ్రత్యుడులాగు నటిస్తాడు. వా రప్పుడప్పుడు మీటింగులోకినచ్చి తమకు తోచింది యేమిటో చెప్పిపోవడం తప్ప యెందులోనూ జోక్యం కలుగజేసుకోక యేది యెలాగయినా సరే వూరుకుంటారు.

సుబ్ర—వెంకయ్యనాయుడుగారూ ! పూర్వం పిటీషన్ యెండాగు మొట్టమొదట వచ్చే మామూలు మీకు వదిలిపెట్టేవారు కాదండీ ?

వెంక—అది యెంతండీ? నెలకు నాలుగురూపాయ లయినా తిన్నగా వచ్చేవి కావు. జరూరయిన పిటీషన్ వుంటే పావలా మామూలు యిచ్చి యెండాగు మొట్టమొదట వేగిరం పట్టుకు వెళ్తు తారు. శలవు యివ్వ వల్ల కాదని వేసిన ఆర్డరులకు యెంతకాలం వుండినా వచ్చి యెండాగు మొట్టమొదట పట్టుకు వెళ్ళరు. ఆ బిచ్చపు రూపాయలు నాలుగుగూడా యాడాడినుంచి నాకు యివ్వకుండా ఆ మహామభ్రాత్యుడే కాజేస్తూ వున్నాడు. ఆ మహాదాభిగ్యమంతా ఆయననే బావుకుని పెద్దకాపురం చెయ్యనియ్యండి. నేను అంతటితో చెడిపోను. నా అదృష్టం బాగావుంటే బేడ బేడ కాడినుంచి ఆయనే చెయ్యి చాపుతూవున్నా నేను యేచాలునో నాలుగురూపాయలు యేరుకోలేకపోను.

అచ్చ—మీరంటే మొదటినుంచి వున్నాడు. యేమూలంగా

నయినా నాలుగురాళ్లు లాగులాడుతారు. యెందుకూ పనికిరాకుండా వున్న వట్టినిరర్థకుణ్ణి నేనువక్కణ్ణి కనపడుతూవున్నాను. పోనియ్యండి. నాకు దైవంయిచ్చినది యీఫదిరాల్లే చాలును. మేనేజరుగారికి బాగా దొరికేది యెందులో నండీ?

సుబ్ర—వకదానిలో యేమిటి? అన్నింటిలోనూ దొరుకుతుంది. రోడ్డుకంట్రాక్టులో సగానికిసగంలాభం వున్నది అందులో కమీషనర్లు సగమూ యీయన సగమూ కడితేరుస్తారు. యిటుకగోడలు ప్రియ వేటుగా చేయిస్తే గజానికి రెండురూపాయలకంటే యెక్కువ కావు. యిప్పుడు వీరు నాలుగురూపాయల రేటు వేసి సఖి కాజేస్తూవున్నారు. కంట్రాక్టర్లకందరికీ లోపాయకారీని యీకమీషనర్లతోనూ మేనేజరు తోనూ భాగం వుంటుంది గనుక అంతా కట్టుకట్టి రేటు తగ్గించరు. యెవరయినా తగ్గిస్తామని వస్తే వాణ్ణి నానాచిక్కులూ పెట్టి సొమ్ము యివ్వక పని బాగాలేదని నాలుగుమాట్లు పెట్టినగోడలు తీయించి వేసినరోడ్డు తవ్వించి దండుగ తెప్పించి యెప్పుడూ పోటీకి రాకుండా హాడిలిపోయేటట్టు చేస్తారు. యీవిధమయినరశ్మి రోడ్లమరమ్మతులోనూ చెరువులూ కాంపలూ బాగుచేయించడములోనూ గట్లు పోయించడం లోనూ యీబాపతుపను లన్నిటిలోనూ వుంటుంది. కొత్తగా స్థలాలు యివ్వడంలో మరీలాభం వుంటుంది. ఖాలీగావున్న సర్కారుస్థలాలు తమవని యెవరిచేతనో పిటీషను పెట్టించి వాటికిచుట్టూ గోడ పెట్టుకోవడానికి సెలవు యివ్వనచ్చునని తనకు యిష్టులైన యిద్దరుకమీషనర్లచేత వ్రాయించి యేసందడిలోనో ధారచేత దానిమీద గీటుపెట్టించి ఫదులూ యిరవయిలూ పుచ్చుకుంటారు. కొందరికి యెంతోకాలం నుంచి పన్ను కట్టకుండానే అట్టేవుంచి లోపాయకారీని యేమో పుచ్చుకుని దొంగను తేలుకుట్టినట్లు యేమీ యెరగనివానివలె వూరుకుంటారు. పన్నులు

యివ్వనివారిని యేమైనా పుచ్చుకుని యేళ్లకొద్ది ప్రోసిక్యూషన్ చెయ్యకుండా పూసుకుండి యెప్పుడో రానిబాకీలకింద చేర్చి కొట్టివేయిస్తారు. అప్రీళ్ళలో వీరందరూ చేరి లంచాలు పుచ్చుకొని పన్ను తగ్గిస్తారు. వక దానిలోయేమిటి? ఆఖరుకు చచ్చు స్కూలుమాష్టరవద్ద రిజల్టుగ్రాంటులోకూడా నూటికి ఫదిరూపాయలు చొప్పున కమిషన్ పుచ్చుకోనిదీ సామ్మ యివ్వను. దీపాలకంట్రాక్టరువద్ద నెలకు యింతని మామూలు పుచ్చుకోవడమే కాకుండా యింటికి కావలసిన చమురంతా వాడిదగ్గర పుచ్చుకుంటారు. యిఖి కమిషన్లతో సంబంధము లేకుండా యీయన స్వంతంగా కడితేర్చేవి యిటికామలూ పెరికామలూ పెళ్ళి పందిళ్ళూ మొదలయినవాటి బాపతు కావలసినంత వుంటుంది. యెన్ని పందిళ్ళూ వేసినారో యెన్ని యిటుకామలు కాల్చినారో యెంతసామ్మ నచ్చినదో కనుక్కునేవారు యెవరు? ఈయన దయతలచి చిత్తాను యెంత జమకడితే అంత.

అచ్చ—యీఅన్ని బాపతులూ నెలకు నూరురూపాయలు గిడత వండీ?

సుబ్ర—ఆ! నూరురూపాయలు మేనేజరుగారికి ముట్టవచ్చును.

వెంక—యెక్కడ నూరురూపాయలండీ? నూటయాభయికి యొక్కవముషేతవిగాని తక్కువ ముట్టవు. యీబాపతులన్నీ నాచేతికి యస్తే నూటయాభయికాడికి యివ్వడానికి నేను నాలుగు సంవత్సరాలికి కంట్రాక్టు వ్రాయిస్తాను. అడుగో బడేసాహేబు మేనేజరుగారి పెట్టె తీసుకుని వస్తూవున్నాడు. మనం నోరెత్తుకుంటే వెళ్ళి ఆయనతో రిపోర్టు చేస్తాడు. దస్త్రాలు విప్పి యిఖి మీరు పని చూచుకుంటూ

తృతీయరంగము — అక్షి నారాయణగారి యిల్లు

[కమిషనరు అక్షి నారాయణగారును, బుచ్చయ్యపంతులుగారును, గున్నయ్య

నాయుడుగారును, ఖాదర్ సాహేబుగారును, మేనేజరుగారును

[ప్రవేశించుచున్నారు.]

అక్షి — ఏమండీ మేనేజరుగారూ! మొన్న పడచుటిరోడ్డులో కొట్టించిన యెండుచెట్ల కట్టలన్నీ మీలోపల వేయించుకోవడమేనా మాకు యేమయినా నాలుగు కావిళ్లకట్టలు పంపించడం వున్నదా?

మేనే — ముప్పికట్టలు అవి యేమికట్టలండీ? అన్నీ బాడిద చెక్కలూ మట్టికట్టలూ రావికట్టలూను. వూరికే పొగరావడమేకాని యేమీమండవు. అవి బంట్రోతువాళ్ళు తలానాలుగుమోపులూ పట్టించుకుని వెళ్ళినారు. మీరు కావలిస్తే పల్లపువీధిలోవున్న రెండు చింత చెట్లూ కొట్టించుకొనిపొండి. యిందులో శానిటరీ యినస్పెక్టరుకు ఫదిమోపులకట్టలు పంపిస్తేనేకాని వూరుకుండడు.

అక్షి — దానిముండామోసినకట్టలు ఆలాగే పంపింతాము. రేపు దీపాలకంట్రాక్టరుతాలూకు ఫదిమంది చాకలవాళ్ళనూ పిలిపించి సాయంత్రానికల్లా రెండుచెట్లూ కొట్టించివేసి పలచని పేళ్ళుగా చూచి ఫదికావిళ్ళచెక్కలు మాయింట్లో వేయించి వీరి కందరికీ తలా నాలుగు కావిళ్ళు పంపించండి. కట్టలు జాయూపోకుండా డివిజన్ బంట్రోతులను నలుగురినీ దగ్గర వుండి కొట్టించు మని వ్రత్తరవు చేయించండి.

మేనే — వాళ్లంతా మహా పొగరెక్కి వున్నారు. మనమాటంటే బొత్తిగా లక్ష్యం లేదు. మనం యేదయినాపని చేపితే యీపనీ ఆపనీ వున్నదని వూరికే సాకులు చెబుతారు.

అక్షి — వాళ్ళకు వెయ్యిపనులు వున్నా అవి అన్నీ కట్టివేసి

ముందుగా యీపని చెయ్యమని గట్టిగా తాళిదు చెయ్యండి. కమిషనర్ల పనికంటే తక్కినపనులు యెక్కువండి ? వాళ్ళు మనం చెప్పినపని చెయ్యకపోతే నాతో చెప్పండి. వాళ్ళు తమ నవుకరీలో తిన్నగా పని చెయ్యడం లేదని రిపోర్టుపెట్టి వాళ్లను వక్కాది తీయించి వేస్తాను. అక్కడితో వాళ్లరోగం కుదిరి యాలాగంటికిదుగబాటు చెయ్యకుండా అందరికీ బుద్ధి వస్తుంది.

మేనే—అలాగంటిపని చెయ్యడానికి మీలో చేరిక వుండవలెను. మళ్ళీ వాళ్ళు వచ్చి నాలుగురోజులు మీ యింటిచుట్టూ తిరిగి కాళ్ళూ కడుపులూ పట్టుకోవడంతోటే మొఖమాటపడుతారు. మేదీ యిప్పుడు గంగులమీద రిపోర్టు పెట్టి రేపటిమీటింగులో అతనిపని తీయించి వెయ్యండి మీశక్తి చూతాము.

లక్ష్మీ—దానిమాట తరువాతచూచుకుందాముగాని ముందుగా మనం వచ్చినపని కానియ్యండి.

మేనే—మీ రందరూ నాకు యెందుకు వర్తమానం పంపించి నారో సెలవియ్యండి.

లక్ష్మీ—చల్లకివచ్చి ముంత దాచడం యెందుకు ? బుచ్చయ్య పంతులుగారూ ! మొఖమాటము మాని మీ రంతా నాతో సెలవిచ్చిన సంగతి మేనేజరుగారితో చెప్పండి.

బుచ్చ—మీరే చెప్పండి.

లక్ష్మీ—యెవరు చెప్పినా వకటే మీరే సెలవియ్యండి.

బుచ్చ — అలా కాదు మా అందరితరపునా మీరే సెలవియ్యండి. మే మందరమూ మిమ్మలిని కోరినాము.

లక్ష్మీ—అలాగయి తేవినండి. యిప్పుడు మనకు వచ్చినలాభంలో నాలుగోవంతు మేనేజరుగారున్న మూడువంతులు తక్కిన కమిషన

రున్నా పుచ్చుకుంటూ వుండడంచేత సగటుమీద మేనేజరుగారికి యెక్కువ కమీషనర్లకు తక్కువ ముడుతూవుం దని వీరంతా చెపుతూ వున్నారు. యేకమీషనరు చేయించేపనిలో వారి వారి కొక్కరికే ముడుతూ వుండడమూ మీ కందరికమీషనర్ల దానిలోనూ కూడా నాలుగోభాగము వుండడమూచేత మీకు మా అందరికంటెనూ మేదా యెక్కువవుంది అనడానికి సందేహం లేదు. కమీషనర్లకంటె మ్యునిసిపల్ నవుకర్లకు యెక్కువముట్టడం నాకూ న్యాయంగా కనపడడం లేదు. మేనేజరుగారూ ! మీపక్షంగా మాట్లాడుకోక ఎందులో యిప్పుడు జరుగుతూవున్నపద్ధతి న్యాయంగా వున్నదేమో మీరే సెల వియ్యండి.

మేనే—అయితే యిప్పుడు మీ రనేమాట యేమిటో స్పష్టంగా సెలవియ్యండి. మీరనేమాటకు నాకు అర్థం కావడం లేదు.

లక్ష్మీ—మే మనేది మరి యేమీ లేదు. మీకు యెక్కువగా ముడుతూ వున్నది గనుక నాలుగోవంతు మానివేసి ప్రతిదానిలోనూ మీరు ఎనిమిదోవంతు పుచ్చుకోవడం న్యాయమని మా అభిప్రాయము.

మేనే—యెవరిపుణ్యం బాగా వుంటే వారికి యెక్కువ దొరుకు తుంది. అందుకు మనం-యేమి చేస్తాము ? మీకు యెక్కువదొరికితే మీరు పుచ్చుకోండి. నాకు భాగం లేకుండా మీకు దొరికేబాపతులు యెన్నివున్నవి? ధొరదగ్గిర సముజాయిషీ చెప్పి అన్నీ ప్యాసుచేయించడం డ్యూటీ నాది గనుక నాకు యెక్కువ దొరికడం న్యాయమే. అందులో యేమయినా అవకతవక జరిగితే తంటా ధొరకు వస్తుందా మీలో యెవరికయినా వస్తుందా ? ధొరకు మాటవచ్చినప్పుడు యిలాయెందుకు చేసినా వని ధొర నన్ను అడుగుతాడా మిమ్మల్ని అడుగుతాడా ? జవాబుదారీపని అంతా నాది, ఎందులో మీరేమీ ఆశ పడకండి

నేను ధారతో తిన్నగా నది చెప్పకపోతే మీకు వక దమ్మిడి దొరకదు.

లక్ష్మీ—అవి యేమి మాటలయ్యా! మాకు దొరక్కపోతే మీకుమాత్రం దొరుకుతుందా యేమిటి? ఆ బెదిరింపులన్నీ కట్టిపెట్టండి. నిజం దాచివేసి మీరు యిచ్చేతప్పునముజాయిషీ అంతా మీడబ్బు కోసం యిస్తారుగాని నూమీద దయచేత యివ్వరు. మ్యూనిసిపల్ నవుకర్ల జీతాలలోనూ యింటికామలలోనూ పెంకామలలోనూ సున్నపుబట్టీలలోనూ యింకా యిటువంటి లక్షబాపతులలో మీరు మాకు యేమీ యివ్వడం లేకుండా అంతా కడితేర్చడంలేమా?

మేనే — బిచ్చపుసాము అదెంత? మహాదొరికితే ఫది రూపాయలు దొరుకుతవి; యిరవయిరూపాయలు దొరుకుతవి. మీకు మల్లే వందలూ నూర్లూ కడితేర్చడం లేదుగదా? నూకాలమ్మ చెరువు బాగుచేయిస్తామని నూరురూపాయలు పుచ్చుకొని దానిలో వక్క దమ్మిడి ఖర్చుపెట్టక అంతా కడితేర్చివేసినారు గదా? మీరు చేసినదల్లా మీగోడలు పెట్టించుకోవడానికి యెక్కడా మన్న దొరకక యీ మిష మీద చెరువులో గొయ్యిపెట్టించి మీకు కావలసినమన్న తవ్వించుకొని పోయినారు. సత్రపుయింటికి వెళ్ల వేయించడానికి నూరురూపాయలు వొళ్ళో పోయించుకున్నారు గదా? అందులో యిరవయిరూపాయల కంటే యెక్కువ ఖర్చుపెట్టినారేమో చెప్పండి. రహదారిబంగాళా తిరగవేయించడానికి నూటయూభయిరూపాయలు శాంక్షన్ చేయించి పుచ్చుకొన్నారు గదా. అందులో మీరు యెన్నోవంతు ఖర్చు పెట్టినారు? క్రమప్రకారంగా రేట్లు వేసి యిష్టేమెంటు పుచ్చుకొని పని జరిగిన తరువాత పని తెలిసినవారిని యెవరినయినా తనిఖీ చెయ్యమంటే మీ మీపన అంతా బయల పడుతుంది. యిటువంటి రంకులు మీవి లక్ష నాకు తెలుసును. మర్కమంతా నాచేతులో వున్నప్పుడు నావద్ద గడుసు

తనపుమాటలు చెప్పకండి. పిటిషనర్లు మీరూ యేకమయి సర్కారు
స్థలాల్లా బేవరసుస్థలాల్లా దొన్ని వేసినవి యెన్ని వున్నవి ? అవన్నీ
పయికి కెక్కరిస్తే మీ రందరూ వక్క-సారి అగ్రహారప్రవేశం కావలసి
వస్తుంది. తా బేదారుగా వుండి ధొర చెప్పినపనల్లా చేసేవాడి
యిందులో నాకు యేమిజవాబుదారీ వుంటుంది ? పోతే మీరుపోతారు
వారు పోతారుగాని నాకు యేమీ ఫర్వా లేదు. యెక్కడనైనా పిల్ల
గండమూ తల్లిగండమూ వుంటుందిగాని మంత్రసానిగండము యెక్కడా
వుండదు.

లక్ష్మీ—పోనియ్యండి. మేనేజరుగారూ వూరుకోండి. మీ
అభిప్రాయం యెలాగు వుంటుందో అని మేము వూరికే పరియాచకాని
కన్నాముగాని మీవద్ద మేము సొమ్ము యెక్కువ పుచ్చుకోవడాని
కనలేదు. మీరు యిలాగు అనక అలాగే యెనిమిదోవంతే నాకిచ్చి
తక్కినదంతా మీరే పుచ్చుకోమంటేమాత్రము మేము పుచ్చుకుంటా
మండీ ? మీరు మాఅభిప్రాయం కనిపెట్టడానికయినా వప్పుకుని
మాట దక్కించుకున్నారు కారుగద ? వూరికే కాలహరణ మవుతూ
వున్నది. ముందు జరగవలసినమాట చెప్పండి.

మేనే—అది యే విషయమో మీరే చెప్పండి.

లక్ష్మీ—నంవత్సరం ఆఖరు గనుక యిప్పుడు యిళ్ళపన్నులూ
వృత్తిపన్నులూ లయ సెన్సుపన్నులూ కొత్తగా కట్టడానికి వున్నవి.
రివైజు చెయ్యడానికి సమయం వచ్చింది. ఇందులో మనకు బోలెడు
సొమ్ము దొరుకుతుంది. తరువాత అప్పీళ్ళల్లో కావలసినంతసొమ్ము
వస్తుంది. రిమిషనర్ల జాబితా తయారు చేయించడంలో కావలసినంత
సొమ్ము రాబట్టవచ్చును. ఇంకా యెన్నెన్నో వున్నవి. మేము
యిప్పుడు వూరికే మీమనస్సు కనిపెట్టదా మని వేళాకోళాని కన్న

మాటలు నిజంగా పట్టుకొని వూరుకుంటే మీకూ మాకూకూడా నష్టం వస్తుంది. కాబట్టి మనమంతా చురుకుగా పని చెయ్యవలెను.

మేనే—ఇప్పుడు నేను ధొరగారియింటికి వెళ్ళి జరూరుగా సము జాయిషీ యివ్వవలసిన పని వున్నది. యీసంగతులు తరువాత నిమ్మిళంగా మాట్లాడుకోవచ్చునులెండి. నాకు కష్టం మహాయెక్కువగా వున్నది. కష్టానికి తగిన రాబడిలేదు. యిందులో మీరు నాకు సఖిం వంతు వదలి పెడితేనేకాని సరిపడదు. మీరే ఆలోచించండి. నేను యిప్పుడు వెళుతాను.

(అని వెళ్ళుచున్నాడు.)

తృ తీ యాం క ము.

—————

ప్రథమరంగము—గోవిందరాజులు గారియిల్లు.

[కానిటరీషనస్పెక్టరును, బంట్రోతు మల్లయ్యయును, ఒవర్సీయుడు రంగయ్యయు, గోవిందరాజుగారును ప్రవేశించుచున్నారు.]

కాని — గోవిందరాజుగారూ ! మీరు సర్కారు వుత్తరవు లేకుండా అరుగులూ గోడా కట్టించు కుంటూవున్నారు. పని ఆపుచే యించండి.

గోవిం ... లేదండీ. ఇనుగో నేను యిండార్పుమొంటు పుచ్చుకొని ఖైదురీ పని ఆరంభం చేసినాను. ఈ యిండార్పుమొంటుకోసం ఫదిరోజులు మేనేజరు యింటిచుట్టూ తిరిగి అనుసరించి యెక్కడకూ టికాణా లేకపోతే ఇలాగంటితంటాలు వచ్చిపోతవనే రెండురూపాయలు సమ ర్పించి మేనేజరుగారిని పంపించి ధొరగారిచేత వెంటనే ఆర్డరు వేయించి నిముషాలమీద వ్రాయించి ఇండార్పుమొంటు పట్టుకుని మరీవచ్చి

గాను. కావలిస్తే ఇండార్సుమెంటు చూడండి.

శాని—చూడనక్కరలేదు. దానిలో విశ్వాసంలో గోడా
అరుగులూ పెట్టించుకోమని వుంటుందికాని అంతకంటే మరేమీ
వుండదు. మీరు సర్కారుస్థలం ఆక్రమించుకున్నారు. పని నిలుపు
వేయించండి. మల్లయ్యా! కూలివాళ్ళను పని మానివెయ్యమని చెప్పి.

గోవిం—లేదండి మేము సర్కారుస్థలం వక్క అంగుళమ
యినా కలుపుకోలేదు. యివిగో యింకా మా పాతపాద్యులు కనపడు
కూనేవున్నవి చూడండి. వీధివిశాలంగా వుండనలెనని మా స్థలమే
అరగజం వదిలిపెట్టి అరుగులు లోపలికి జరుపుకొని పెట్టిస్తూవున్నాము.
మాకు యివతలపక్కనూ అవతలపక్కనూవున్న అరుగులు యెంత
ముందుకున్నవో చూడండి.

శాని—మాకు అదంతా తెలియదు. మీ అరుగులు మునుపు
యింకా లోపలికి వుండేవి. మీరు చూపించే పాత ఆనవాళ్ళు మీరు
యెప్పుడో మట్టివేసి పెంచినవికాని నిజమయినవికావు.

గోవిం—స్పష్టంగా కనపడుతూవున్న గోడముక్కలు నిజమయి
నవికావు ! యే ఆనవాళ్లు లేనిదీ అందరిస్థలముకంటెనూ ముందుకు
జరుపుకొని నెల్లాళ్ళ క్రిందట వీధిమీదికి తోసుకువచ్చేలాగు పెట్టుకున్న
ఆకొత్త అరుగులు సర్కారుస్థలం కలియకుండా కట్టుకున్న నిజమయి
నవా ? మాదానిలో నిజమయినదానికి ఇంత తంటాలు పెడుతూ
వున్నారు. నిజమయిన ఆక్రమణం యిలాగు స్పష్టంగా కనపడుతూ
వుంటే యీవెంకట్రావుగారి అరుగులవిషయంలో యేమీ తగాదా
పెట్టక మీరు యెందుకు వూరుకున్నారండీ ?

శాని—ఇటువంటి బేజరూరుసవాళ్ళు వెయ్యక యితరుల
కూట వదిలిపెట్టి మీమాట మీరు చూచుకోండి. వెంకట్రావుగారు

సర్కారుస్థలం యేమీ కలుపుకోలేదు. బాగా యెరుగుదుము. మీరు మళ్ళీ మాట్లాడక తక్షణం పని ఆపుచేయించండి. తరువాతమాట చూచుకుందాము.

గోవిం — ఆరుగురు మేస్తుర్లు ఇరువదిమంది కూలివాళ్ళూ ఇంతమంది పనిచేస్తూవుంటే యీపని మానిపించి యీరోజుకూలి ఆరురూపాయలూ దండుగపెట్టుకుని వూరుకోనండీ ? న్యాయం బహు బాగావున్నది ?

శాని — యెవరికోసం వూరుకుంటారు ? సర్కారుస్థలం ఆక్రమించుకున్నందుకు దక్కిస్తూ వూరుకోవలెను. ఆరురూపాయలుకాక పోతే ఫదిరూపాయలూ దండుగ వస్తుంది. ఇందుకు యెవరు జవాబు దారీ చేస్తారు ? మీరు పని ఆపకపోయినట్లయితే తిరుగుబాటు నేరం కింద శిక్ష అవుతుంది సుమండీ. ముందుగా చెప్పినాను జాగ్రత్త.

గోవిం — మీరు నామనవి చిత్తగించి కావలిస్తే చుట్టుపట్ల వారిని విచారించి న్యాయం దయచేయించవలెను. ఇప్పుడు పని నిలుపయితే నాకు చాలా దండుగ వస్తుంది. వర్షాకాలం దగ్గరకు వచ్చింది. వక్కసారి వర్షం కురిసిందంటే యీ చేయించిన పనంతా వ్యర్థమయి పోతుంది. మీరు యెలాగయినా కటాక్షించవలెను.

శాని — కటాక్షించడం గిటాక్షించడం నాకు యేమీ తెలియదు. సర్కారుసొమ్ము తింటూవున్నందుకు మేము న్యాయంగా పని చేయవలెను. మీస్థలం విషయమయి మాకంటే చుట్టుపట్లవాళ్ళకు మహా యెక్కువ తెలుసునా యేమిటి ? యీ వూళ్ళోస్థలాల విషయమయి మాకు తెలిసినట్టు మరియెవరికీ తెలియదు. రంగయ్యా ! మనకు మాటలతో ప్రయోజనంయేమి? వీరిపేర్లు వ్రాసుకో. తరువాత మేజిస్ట్రేటువద్ద పోసికూర్చుచేతాము. మీరు మామాటవినకుండా నిర్లక్ష్యం

చేసి అరుగులు పెట్టినట్టుయితే మీకు జనుమానాపడడమే కాకుండా అరుగులూ గోడా తవ్వించి పడగొట్టివేయస్తాము గుమండి. (అని పది బారలునడిచి 'మల్లయ్యా' అని పిలుచుచున్నాడు.)

మల్ల—చిత్తము, వస్తూవున్నావండి. గోవింద రాజుగారూ ? ఆయన రిపోర్టుచేస్తే మీకు చెడ్డతంటా వస్తుంది. ఆయనతోకూడా వెళ్ళి మాట్లాడుకుని గాలుగురూపాయలసొమ్ము చేతులో పెడితే యేతంటా లేకుండా సరిపోతుంది, అలాచెయ్యండి.

గోవిం—అయ్యా ! ఇవన్నెక్టరుగారు ! నేను వస్తూనేవున్నాను మనవండి, వక్కనిమిషం దయచెయ్యవలెను.

(అని పరుగెత్తుచున్నాడు.)

శాని—ఏమయ్యా ఇంతలోకే మళ్ళీ యేమి మనవి వచ్చింది ! మాకు అవతల చాలాపని వున్నది. వెళ్ళవలెను. వేగిరం చెప్పివెయ్యండి.

గోవిం — తమకు యేమైనా ఇచ్చుకుంటాను. అభ్యంతరం చెప్పక పని జరిగించుకోవడానికి సెలవిప్పించండి.

శాని — ఇంత గందరగోళం జరిగించకపోతే చాలుకు పిలిచి ఆమాటే మొట్టమొదట నాతో చెప్పరాకపోయిందీ ? న్యాయమైతే మాత్రము మాతో మాట్లాడి మమ్మలిని సమాధానపరచకపోతే పని సాగుతుందీ? మేనేజరు తానుమాత్రం దొబ్బి మాకు యేమీ లేకుండా చెయ్యవలె ననుకొన్నాడూ? అతను మిమ్మలిని బుట్టలోపెడితే మేము లోకమందరినీ బుట్టలో పెట్టినవాళ్ళము. తెల్లవారి లేస్తే మాకు యిదే పని. మీరుమమ్మల్ని మోసం చెయ్యగల రండి? యేకమీషనర్లు శాంక్షన్ యిచ్చినా, యేమి చేసినా వాగితో యేమీ లేదు. పని అంతా మాతో వున్నది. మాచేతులో పడేది పడకపోతే ఖదిగబాలు తమస్థలం వదిలిపెట్టినాకిందా మీదా పెట్టి యేవో చిక్కులు పెట్టి పనిజరగకుండా

అటంక విడుతాము. మాచేతులో పడేది పడటములే నాలుగుగజాలు
 వీధి కలుపుకున్నా చూచీచూడనట్టు వూరుకుంటాము. క్షణపనర్లకు
 అర్జీ అయినా లేకుండా వూళ్ళో యెన్నిస్థలాలు మేము అరుగులు
 పెట్టుకోవడానికి ఇచ్చివేసినాము. యెవరైనా తగాదాకువస్తే యీ
 అరుగులు పూర్వమే వున్నవి అంటాము. మీపొరుగువాడు వెంకట్రావు
 గారికి అరుగులకింద రెండుగజాలస్థలం ఇటిపొడుగునా నేను ఇచ్చినాను.
 యెవరు యేమిచేసినాడు? ఇక్కడికే చాలప్రొద్దు యెక్కింది. జాప్యం
 చెయ్యక ఇందులో మీరు యేమి యిస్తారో చటపట చెప్పివెయ్యండి.

గోవిం—నాలుగురూపాయలు ఇస్తాను. తమరు మళ్ళీ యేమీ
 సెలవియ్యక వప్పుకోవలెను.

శాని—ఇందులో ఫదిరూపాయలకు తక్కువపుచ్చుకోవలసినది
 కాదు. అయినాశానీ మీరూ మేమూ వక్కవూళ్ళో వున్నాము.
 తెల్లవారిలేస్తే అనేకపనులు వస్తూవుంటవి గనుక అందుకే వప్పు
 కున్నాను. మరిగలై ఇందులో నేను మీకు చేసినలాభంమాట
 యెప్పుడూ మరిచిపోకూడదు సుమండీ ?

గోవిం—చిత్తము. నేను యెప్పుడూ అలా మరిచిపోయేవాణ్ని
 కాను. సెలవు పుచ్చుకుంటాను.

శాని—మంచిది. వెళ్ళి రూపాయలు మల్లయ్యచేత పంపించి
 మీపని మీరు యథాప్రకారంజరిగించుకుంటూ వుండండి. బంటోతుల
 మామూలుమాట అందరికీ తెలిసిందే. నలుగురికీ నాలుగుపావలాలు
 రూపాయకూడా మల్లయ్యచేతి కివ్వండి పొండి.—మల్లయ్యా ! పంతులు
 గారితో వెళ్ళి మళ్ళీ మమ్మల్ని వీధిచివరను వేగిరం కలుసుకో.

మల్ల—చిత్తము. (అని రూపాయలు పుచ్చుకొని వచ్చి కలిసి
 కొనుచున్నాడు.)

శాని — మల్లయ్యా ! పూళ్ళో యేవీధిని యెవరు గోడలూ అరుగులూ పెట్టుకుంటూవున్నా తక్షణం వచ్చి మాకు రిపోర్టు చెయ్యి. మనకు యేమయినా విశేషంగా లాభిస్తే ఇందులోనే. ప్రతివీధి ప్రతిగట్టి తప్పకుండా తిరిగి యెక్కడ యెవరు కాస్తగోడ కదిసినా తక్షణం మా జాహిరులోకి తీసుకురావలసిన దని బంట్లోతు లందరితోనూ చెప్పి. ఇప్పుడు చాలా యెండ యెక్కింది. మేము రాలేము. నీవు సోమవారపు పేటలోకి వెళ్ళి వెళ్ళిపందిరిగలకలు తవ్వకుండా ఆటంకపెట్టు. వెళ్ళి పందిళ్ళకు యిండార్సుమెట్లు వెళ్ళి అయిన కొన్నిదినాలకు శాని సాధారణంగా రావు. వారు రూపాయి చేతిలో పడవేసినట్లయితే అభ్యంతరం పెట్టక పందిరి వేసుకోనిచ్చి రూపాయి మాఇంటికి తీసుకుని వచ్చి యియ్యి.

మల్ల — చిత్తము. బుచ్చయ్య అరుగులు తీయించి వెయ్యవలసిన దని కమిషనర్లు వుత్తరవు చేసిరా రట. నాలుగురూపాయలూ యిచ్చుకొన్నా యంతే అయిం దని మాహామేడుస్తూవున్నాడు. నిన్న తమదర్శనానికివస్తే బసలో లేకపోయినారట.

శాని — అతనితో ఫర్వాలేదని చెప్పి. కమిషనర్లు వుత్తరవు యిస్తే అమలు జరిగించేవాళ్ళము మేముకాని వాళ్లు కాదు. పూళ్ళో యిలాగంటివి లక్ష అమలు జరిగించకుండా మేము వదిలి పెట్టినాము. నీవు వెంటనే మాయింటికిరావలెను సుమా ! మాదొడ్లో పందిరి వెయ్యవలెను.

మల్ల — వైసు ప్రెసిడెంటుగారు నిన్నసాయంకాలమువచ్చి పడమటి వీధి చూచి అది మహాకష్టలంగా వున్నది యిరోజున నన్ను దగ్గిర వుండి తుడిపించ మన్నారు. ఆపని చేయించవద్దండీ ?

శాని — నెధవసని అందులో దొరికేదీ పెట్టేదీ యేమైనా

వున్నదా? మాట్లాడ కూరుకో. ఇంతట్లో ధారగారు మళ్ళీ వచ్చి ఆపీధి చూడను. వక వేళ చూచిరా నకమాటు తుడిచించినా వీధివాళ్ళు మళ్ళా ఖచారా చేసినారని చెప్పవచ్చును వూరుకో. పాదుతీగెలు పడిపోతూ వున్నవి. మాపందిరి బహుజరూరు. పంది రయ్యేటప్పటికి మధ్యాహ్నం గడ్డి పోగుచేసేవేళ అవుతుంది. నిన్నటి మోపు మహాచిన్నదిగా వున్నది. వక్క ఆవుకే సరిపోయింది కాదు. యీరోజున నీవు స్వంతంగా వెళ్లి పచ్చగడ్డిమోపులవాళ్ళచేత తలామరికాస్తా వేయించి పెద్దమోపు కట్టించి పట్టించుకొని రా. వాళ్ళు తిన్నగా వెయ్యకపోతే వీధిలో పెట్టి అమ్ముతూవున్నారని రేపు వాళ్ళ నందరినీ పోసికూటు చేతాము. నీవు వెళ్లి రా. భోజనపువేళ అయింది. మేము యింటికి వెళుతాము. వారముదినముల డులీ అట్టే వున్నది. యేదో వకటికల్పించి పూర్తి చేసి రేపటిమీటింగుకు తయారు చెయ్యవలెను.

(అని వెళ్ళుచున్నాడు.)

ద్వితీయరంగము—గోవిందరాజుగారి సావిడి.

[కామిసెట్టియు, గోవిందరాజుగారును, వెంకట్రాజును, గంగయ్యనాయుడును, వ్యాఘ్రాపుభానులుగారును, భీమారావుపంతులుగారును, మరికొందఱును ప్రవేశించుచున్నారు.]

కామి—గోవిందరాజుగారూ ! యీరోజు మీటింగులో చెయ్య వలసినపని యేమిటి ?

గోవిం — మరి యేమీ లేదు. మ్యునిసిపల్ కమిషనర్లను యేర్పరచుకునే అధికారం జనులకు యిప్పించవలసిం దని పన్నులు చెల్లించేవా రందరూ దస్తావులు చేసి గవర్నమెంటుకు మన గ్రామం నుంచి మహాజ్ఞను పంపించడానికి. ఈమ్యునిసిపాలిటీలో జరుగుతూవున్న

అక్రమాలన్నీ మీరు చూస్తూవున్నారు గదా ?

కామి — తప్పకుండా మహాజరు పంపించవలెను. ఇప్పుడు కమిషనర్లు మహా దోచుకుంటూ వున్నారు. నావద్ద—

భీమా—అలాగంటిసంగతులు పదిమందిలోనూ చెప్పకు తంటా వస్తుంది. మనం యీ యిరవయిమందితోనేనా మీటిగు చెయ్యడం?

గోవిం—మామనుషులను అందరియిళ్ళకూ తిప్పినాను. యెంతో మంది వస్తామని నాతో చెప్పినవాళ్ళే రాలేదు. ఇటువంటివిషయంలో మనవాళ్ళకు శ్రద్ధ లేదు.

గంగ—నాకు తెలియక అడుగుతాను చెప్పండి. యేర్పరుచుకునే అధికారం గవర్నమెంటువారు ప్రజలకుయిస్తే దానివల్ల మనకు పలికే వైకుంఠం యేమిటి ?

గోవిం—మదనయ్యగారూ నాగభూషణరావుగారూ మొదలయినవారివంటి మంచికమిషనర్లను మనం యేర్పర్చుకోవచ్చును. అటువంటివారు వస్తే అక్రమాలు యేమీ జరగక అందరికీ న్యాయం జరుగుతుంది.

వ్యాఘ్రా — అటువంటివారు కమిషనర్లయితే ప్రజల కేమీ లాభం వుండదు. వాళ్ళకు దేవబ్రాహ్మణభక్తి లేదు. నేను మొన్న యిల్లు కట్టుకుంటూ వీధిఅరుగులకోసం వీధిలోని సర్కారుస్థలం రెండు గజాలు యిప్పించ మని బతిమాలుకుంటే తమపుట్టి మునిగిపోయినట్టు వేదం చదువుకున్న బ్రాహ్మణ్ణి అని అయినా చూడక వల్లపడదన్నారు.

గోవిం—వీధిలో స్థలాలు కలుపుకుంటే వీధి యిరుకయి బళ్లు వెళ్ళడానికి యిబ్బంది కాదటయ్యా ?

వ్యాఘ్రా—ఏమీ యిబ్బంది లేదు. పూళ్ళ మావీధికంటే యిరుకుసందులు లేవూ? మావీధిలో రెండుబళ్ళు అవ్యాహతంగా వెళ్ళ

డానికి స్థలంవున్నది. నాకు రెండుగజాలుస్థలం యిచ్చినా వక్కబండి నిరభ్యంతరంగా వెళ్ళవచ్చును. సర్కారుస్థలంగాని వాళ్ళతాతలు సంపాదించినది యేమయినా భూదానం చేస్తారా యేమిటి ?

గోవిం—సర్కారుస్థల మయితేమాత్రం యుక్తాయుక్తామక్కర లేనండీ ?

వ్యాఖ్య—వాళ్ళ యుక్తాయుక్తాలు యేడిసిచట్టే వున్నవి. బ్రాహ్మడికి భూమి యివ్వడంకంటెనూ యుక్తం యేమి వున్నది? అడిగితే నాలుగురూపాయలు వాళ్ళమొఘాన్న పారవెయ్యడానికికూడా నేను సిద్ధపడినాను. వాళ్ళు నాలుగుడబ్బుసొమ్ము తిని అయినా పరోపకారం చెయ్యడం యెరగరు. వాళ్ళు వట్టి కర్కోటకులు. వాళ్ళు మాట దక్కించుకున్నారు కారుగాని నేను వెళ్ళి బుచ్చయ్యపంతులుగారితో కునవిచేసుకుంటే ఆమహారాజు నావద్ద యేమీ పుచ్చుకోకుండానే కున్నయ్యనాయుడుగారితోనూ సోమిసెట్టిగారితోనూ చెప్పి ఆకిరాతులు వూళ్ళో లేనప్పుడు నాపిటీషక్ మీటింగులో పెట్టించి అరుగులకు శాంక్షన్ యిప్పించినారు. ఎందుకయినా జనుల కష్టనిష్ఠూరాలు తెలిసిన బుచ్చయ్యపంతులుగారినంటి కమిషనర్లు వుంటేనే లాభం వున్నదిగాని దయాదాక్షిణ్యాలు లేని నాగభూషణరావుగారు మొదలయినవారివంటి కర్కోటకులు కమిషనర్లుగా వుంటే ప్రజలకు యేమీ సదుపాయం లేదు.

గోవిం—మీరంటే లాభంపొందినారు గనుక యిలా అంటూ వున్నాడుగాని వీధిలో యిటుచుంచి వకబండి అటుచుంచి వకబండి నస్తే యెటువెళ్ళడానికి వల్ల కాక యెంత యిబ్బంది కలుగుతుంది ?

వ్యాఖ్య—బ్రాహ్మణవీధులోనుంచి అసలే బళ్ళు రానియ్యే కూడదు. యీ దిక్కుమాలిన బళ్ళరహదారి మూలంగా మొన్న

కట్టించుకున్న మావీధిలరుగు లన్నీ వారానికి రెండుసార్లు పడిపోతు
వున్నవి. మెత్తుకోలేక చస్తూవున్నామా మునుపు మావీధిని బళ్ళను
గాని మాలవాళ్ళనుగాని నడవనిచ్చేవాళ్ళనుయ్యా ? మీరు మహా
అక్రమాలు అంటారుగాని ఆకమీషనర్లు చేసే అక్రమాలు మేమిటో
నాతో చెప్పండి యెవరివృత్తి యెవరు మానుతారు ? లంచం పంచం
తినడం వుద్యోగధర్మ మవునా కాదా ?

గోవిం—ఇప్పుడు జరుగుతూవున్న అక్రమాలు లక్షలూ కోట్లూ
వున్నవి. రోడ్లు మరమ్మతు చెయ్యడానికి సొమ్ము ఖర్చుచేసి తిన్నగా
బాగుచేయించకుండా అదంతా లోపాయికారీని కంట్రాక్టరులూ
తామూ కడితేరుస్తారు. వీధులలో లాంతర్లు వెలిగించడానికి యెంతో
చమురు ఖర్చుచేయించి లాంతర్లలో తగినంతచమురు పోయించక
తమ యిళ్లవద్దదీపాలలో పోయించుకుంటారు. వీధులలో దీపాలు
చమురు లేక పెట్టడంతోపే ఆరిపోయి వీధంతా చీకటిగా వుంటుంది.
బీదవాళ్ళు తాటాకుగుడిసెలు వేసుకోవడానికి సెలవియ్యక తంటాలు
పెట్టి వాళ్ళను యేడిపించి వాళ్ళవద్ద రూపాయి అర్ధా పుచ్చుకుంటారు.
లేనిపోనివాళ్ళకు వృత్తిపన్నులు—

గంగ—మీమాటకు అడ్డం వస్తాను. ముందుగా నాప్రశ్నకు
జవాబు చెప్పండి. ఈఅక్రమా లన్నీ మనం యేర్పరుచుకున్నవాళ్ళే
చేస్తే అప్పుడు యేంచేస్తారు ?

గోవిం—మనం యేర్పరుచుకున్నవాళ్ళు వక్కసారి అక్రమం
చేస్తే రెండోసారి వాళ్ళను మనం మళ్ళీ యేర్పరుచుకోము. ఆభయం
చేత వాగు జాగ్రతగా ప్రవర్తిస్తారు.

గంగ—మీరు నూరనండి వెయ్యనండి. లంచాలు పుచ్చుకునే
కమీషనర్లు వుంటేనే మనకు లాభం. వాళ్ళు నాలుగుడబ్బులు తీస్తూ

ప్రపకారం చేసి మరీ తింటారు. ఏమీ తినకపోతే పూరి కే నూరంతా కరిగి కమీషనరుగా వెట్టిపని చెయ్యడం నారికి కంచిగరుడసేనా యేమిటి ?

వ్యాఘ్ర— మీరు బహుబాగా అడిగినారు. మీతో నేను పూర్తిగా యేకీభవిస్తాను. లంచాలు పుచ్చుకునేనాళ్ళు వుండడమే యెందెందులకూ మంచిది. యిల్లు కట్టుకుని పూర్ణో కాపురం చేసేటప్పుడు యే లోపాలయినా వుంటవి ! యేప్రపకారమయినా కానలసివస్తుంది.

వెంక— శాస్త్రుర గారు బహు తెలిసినవారు. ఆయన చెప్పినట్టే మేము నడుచుకుంటాము. మీటింగు అక్కర లేదు. వెళ్ళుదాము పదండి.

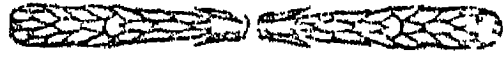
గోవిం— ఏర్పరచుకునే అధికారం మనచేతులో వుంటే ఆ లంచాలు పుచ్చుకునే కమీషనర్లయినా మనం చెప్పినట్టు వింటారు. మహజరు తప్పకుండా సంపించవలెను.

వ్యాఘ్ర— మదనయ్యగారినీ నాగభూషణరావుగారినీ యెప్పుడూ కోరకుండా వుండేట్టట్టుతే నేను మహజరులో దస్కతు చేస్తాను.

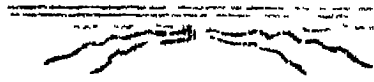
భీమ— మహజరు తయారుచేయించండి. రేపు మళ్ళి వస్తాము.

(అందఱును లేచిపోవుచున్నారు)

కౌమురూపమంతము

ప్రథమాంకము.

ప్రథమరంగము—జంబుకేశ్వరవర్ణనము.

[జంబుకేశ్వరవర్ణనము, రాజరత్నమును ప్రవేశించుచున్నాడు.]

జంబు—నీ వెనుకటిప్రియత్నమును పూర్ణముగా వదిలిపెట్టి
తివిగదా?

రాజ—మొదలంట విడిచినాను.

జంబు—నీవు నీ తల్లిగర్భములో నుండగానే మన బ్రహ్మసిద్ధాంతి
నాకు పుత్రుడు కలుగునని చెప్పినాడు. ఆయన మహా తపశ్శాలి.
ఆయన యన్నమాట యమోఘముసుమా !

రాజ—ఆయన తపోమహిమ నాకు తెలియదా ? ఆయన
చెప్పినజ్యోతిషమును బట్టియే నేను మీ కిటువంటిపుత్రుడను పుట్టినాను.

జంబు—తల్లిపోయిన బిడ్డను నిన్ను బహుకష్టపడి పెంచినాను.
నీవు నీ వెట్టియాలోచనను విడిచిపెట్టబట్టిగాని శేకపోయినయెడల నీ
మాతామహర్జిత మైనధనము నపహరించవలెనని నోళ్ళు తెఱచికొని
యున్న నీతాతజ్ఞాతు లింతకు ముందే యానందభరితులై పొంగుచుం
దురుసుమా. ఇంతవఱకును వారి కన్నులను గప్పట కప్పటకాదు
గాని యిప్పుడు నీసహాయముచేత నిశ్చయముగా వారినోళ్ళలో మన్ను
వేసినాను. ధనములో నెంతమహిమ యున్నదనుకున్నావు. “ ధనమూల
మిదంబగ ” తన్న వాక్యము నీవు వినలేదా ?

రాజ—వినాను. మీరన్నది నిజమేకాని సుఖప్రదముగాని.

ధనమువలన బ్రయోజన మేమి? ధనమువలన గలుగవలసిన బ్రయోజన మంతయు సుఖమేకదా? సుఖమునకు భంగము కలిగించునది యేమో నేని అట్టిధనమును విడుచుటయే ధర్మము.

జంబు—నీవింకను ధనముకంటె సుఖమే యెక్కువనుచున్నావు. నీ వెనుకటికోరిక నీమనసులో మొదలంట నశింపలేదని తోచుచున్నది.

రాజ—నిజము చెప్పుచున్నాను. ఇప్పు డాప్రయత్నము నా మనసులో లేనేలేదు. ఇప్పుడు నేను పూర్ణముగా క్రొత్తదారికి వచ్చినాను.

జంబు—ఈమాట నీ నోటినుండి విని నాచెవులు చల్లపడినవి. ధనముతో సమానమయినది లోకములో నేదియు లేదు. వేయిసుఖములు పోయినను ధనమును పోగొట్టుకోరాదు. నిత్యమును కన్నుల పండువుగా ధనమును చూచుచుండుసుఖమును మించిన సుఖము మఱియేమున్నది? సంచలలో గల్లుగల్లుమని రూపాయలమ్రోత వినుచుండుట చెవులపండువు కాదా? మన క్షత్రియకులమున బుట్టిన వారికి మనకింతయున్నది చాలదా యని ధనవిషయమున తృప్తియుండ రాదు. “అసంతుష్టా ద్విజా నష్టా స్సంతుష్టా ఇవ పార్థివా” అని చెప్పిన పూర్వులు వెట్టివారనుకొన్నావా?

రాజ—వారు వెట్టివా రనుకోలేదుగాని నేనుమాత్రము నా యభిప్రాయమును సుఖముకంటె ధన మెక్కువ యన్నయుద్దేశముతో మార్చుకోలేదు.

జంబు—మఱి యేల మార్చుకొన్నావు?

రాజ—నాసుఖముకంటెను జనకాజ్ఞ నా కెక్కువయినది. యావజ్జీవమును కష్టముల కైన నోర్వనలెనుగాని యవిలంఘనీయమైన తండ్రియాజ్ఞను మీఱరాదన్న పితృభక్తిచేత మారుకొన్నాను.

జంబు—సీదన్నది పరిహాసపుమాట కాదుగదా?

రాజ—నామాటయం దంతనమ్మకము లేనియెడల మీయిష్టము వచ్చినట్లు భావించుకొనుడు.

జంబు — పితౄజ్ఞాపరిపాలనమునందు శ్రీరాములను మించిన వీడ్డను గనుటచే నే నిప్పుడు కృతార్థు డయినాను. నీకు కస్యల నిచ్చెద మని యెందఱో తిరుగుచున్నను నామనస్సుగోని భయముచేత—

రాజ — గతమును గూర్చి విచారించిన ప్రయోజనము లేదు. ముందు జరుగవలసిన పని చూడుడు. సత్రములో దిగియున్న యోగిని మీరాహ్వనము చేసినారా?

జంబు—ఆయన తపస్సంపన్నుడేకదా?

రాజ—మహాతపస్సంపన్నుడు. ఆయన బ్రహ్మ తేజమును మీరు చూడలేదా? తపశ్శక్తిచేతనే కాకపోయినపక్షమున, మేలిమి బంగారు నపహసించెడు పసిమిచాయ యాయన కాయమున కెల్లు వచ్చినది? గడ్డమంతయు తెల్లపడినను దేహమున నొక్క ముడుతయైనను లేక పోవుటనుబట్టియైనను మీరా మహాత్ముని తపోమహిమకు కని పెట్టలేదా? ఆయన మహా మంత్రసిద్ధుడు.

జంబు—అంతటి మంత్రసిద్ధుడా? ఈకలియుగములో మంత్ర మహిమలు ప్రత్యక్షముగా కనబడునా?

రాజ — ఇటువంటి మహానుభావులవద్దమాత్రము కనబడును. పుత్రులులేనివారికి పుత్రులను కలిగించెడి మహామంత్ర మాయవద్ద నున్నది. మనుష్యులను కామరూపములనుజేయు దివ్యమంత్ర మాయ నకు సిద్ధించినట్లు నేను రహస్యముగా తెలిసికొన్నాను. ఇది పరమరహస్యము. నాకుతప్ప నన్యులకు తెలియదు. నేను కొన్నిదినము లాయన వెంటనుండి స్వీయమంత్రశక్తిచేత నామహామహుడు నిజరూపమును

మార్పుకోగలుగుట నేను మాయోపాయముచేత కనిపెట్టినానట.

జంబు—ఆమంత్రమొక్కటి సీయందు ప్రయోగించిన—

రాజ—వేయిమాట లెందుకు? ఆయనను దెచ్చి మనసుంట నుంచి నన్ను శిష్యునిగా నుంచితిరా శుశ్రూషచేత నే నాయనను మెప్పించి పూర్వము దూర్వాసునివలన సంతానమంత్రమును కుంతీదేవి గ్రహించినట్లుగా కామరూపమంత్రమును సమర్థముగా నుపదేశము పొందెదను. అప్పుడుగాని నాశక్తి మీకు దెలియదు.

జంబు—మంత్రప్రభావముచేత స్త్రీలు పురుషులును పురుషులు స్త్రీలును అగుదురా?

రాజ—స్త్రీలను పురుషులనుగాను పురుషులను స్త్రీలనుగాను మార్పుట యేమివింత? ఆయన తలచుకొన్నపక్షమున మీరు చూచు చుండగానే జనులనందఱిని గాడిదలనుగా మార్చగలడు.

జంబు—ఆయద్భుతము నేను చూడవలెను.

రాజ—ఇప్పుడేపోయి ప్రార్థించి మీరాయోగిని మనగృహము నకు తోడ్కొనిరండు. ఆయద్భుతమును మీ రల్పకాలములోనే చూడ గలరు; పొందు.

జంబు—నీవు లోపలిగది యోగిజనులుండుటకు తగినట్లు చేయు చుండుము. నే నింతలో పోయి యోగీంద్రుని ప్రార్థించి తోడుకొని వచ్చెదను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమించుదున్నారు.)

ద్వితీయరంగము—జంబుకేశ్వరవర్త గృహములోని గది.

[చిదానంద యోగీశ్వరుడును, రాజరత్నమును ప్రవేశించుచున్నాడు.]

చిదా—ఓ రాజకులరత్నము! నీతండ్రి నిత్యమును కామరూపమంత్రముని పలవరించుచున్నాడు. ఇన్నినాళ్ళకుండి శుశ్రూష చేయుచున్నావు గదా? నా కామరూపమంత్రముహించును నీవు కనిపెట్టినానా?

రాజ—మీ మహిమను మందుగా నే యెఱిగియుండబట్టి నేను కనిపెట్టగలిగితినిగాని మీ కామరూపమహిమ నెవ్వరు కనిపెట్టగలరు? మీమహిమ లితరులకు మరూహ్యములు. కుసుమకోమలమైన మీ లేత దేహమున చామరమునుబోలిన యీ ముసలిగడ్డ మెప్పు డెట్లు మొలచినదో యెవ్వరికి గోచర మగును? ఇట్లు కొన్నిదినములు గాక మీకు నిరంతర సేవచేయు భాగ్యము సంభవించినప్పుడుగదా నేను కృతార్థతబొందుదును!— ఎవ్వరిదో యడుగు చప్పుడువలె నున్నది. (ఆలకించి) లేదు లేదు. మనస్సులో శంకించుచున్నప్పు డూరక యిట్టి భ్రమ కలుగును.—నిన్న మీ ముపదేశించినమంత్రమును నేను చక్కగా గ్రహించినాను. మన మంత్రరహస్య మెవ్వరికిని తెలియ గూడదు. ఇక దానిని ప్రయోగించనలెను. దాని సిద్ధివిషయము నాకు సందేహము లేదు.

[జంబుకేశ్వరవర్త ప్రవేశించుచున్నాడు.]

జంబు—(తనలో) ఈముషీశ్వరుడు మన రాజరత్నమునకు మంత్రోపదేశము చేసినమాట చెవిసిబడి నేను చరితార్థుడ నయినాను. అయినను నేనిది విననట్లు నటించెదను. రాజరత్నముమనస్సు నిజముగానే తిరిగినది. నే నిక నారాయణవర్మవిషయమున భయపడవలసిన పని లేదు. (అనుకొనుచు సమీపించి) స్వామీ! దేవరకు పరిచర్య

చక్కగా జరుగుచున్నదా ?

చిదా—(తనలో) ఇప్పుడు వినబడ్డది యితని అడుగులచప్పుడే. సందేహము లేదు. ఇతడు మా సంభాషణమును వినియుండుచుగాని యర్థమును గ్రహింపగలిగి యుండడు. (ప్రకాశముగా) ఇటువంటి యపూర్వ పరిచర్యాసుఖమును మే మిదినట కేశిష్యులవలనను బొంది యుండలేదు. ఈయన్యజసపర్యకు మాహృతయ మానందించినది. నీమనోరథము శీఘ్రముగానే సఫలము కాగలదు.

జంబు—ఓ మహానుభావా ! సఫలమయినదనియే సెలవిండు. మంత్రోపదేశము చేసితి రన్నశుభవార్త నేను పొందుండి యిప్పుడు మా రాజరత్నమునోటినుండి విని కృతార్థుడ నయినాను. నేను జేసిన యాయపచారమును మన్నింపవలెను. నారాయణవర్మబాధ విముక్తి చేసి నన్ను బ్రతికించినారు.

చిదా—మీ రాజరత్నమునకు వివాహమహోత్సవము నడుచు వటకును నారాయణవర్మబాధ విముక్తి యయిన దని సంతోషింప హడదు. మేము మాశిష్యునకు జేయవలసినయుపదేశమును జేసితిమి. సమర్థముగా నుపదేశించిన మామంత్రోప్రభావముచేత సమస్తమును శస్త్రమగును. ఇటువంటి మంత్రరాజము కరగత మయినప్పుడు పురుషులు స్త్రీలుగా మాటినను స్త్రీలు పురుషులుగా మాటినను కడకు మీ రాదిగా జరులండలును గాడిదలుగా మాటినను నెవ్వగును నాశ్చర్య పడవలసినసరి లేదు. ముందీకన్నులనే నీవెన్నెన్నో వింతలుచూడగలవు.

జంబు—రాజరత్నముయొక్కమాతామహాధనమునకు భంగము రాదుగదా ?

చిదా—రాదు. మే మన్నమాట వరదానమనుకో, నేటి కొఱు సెలలలోపల నీకోడలే నీ వియ్యంకునిజ్ఞాతులకు తృప్తికరముగా జెప్పి

సందేహానివారణ చేసి నిర్వివాదముగా మీరాజరత్నము పుత్రప్రేత
పారంపర్యముగా ననుభవించునట్లు చేయగలడు. మామూట నమ్మము.
ధనము చెందనర్హులైనవారి కేల చెందకుండును ?

జంబు—(ఆశ్చర్యముతో) ఆఱునెలలలోపలనే నాకు కొడలు
వచ్చుగా ?

చిదా—మేము యోగదృష్టిచేత సర్వమును జూచినాము. నేటికి
నాలవదినము రాత్రి కనకాభరణభూషితురాలయి యొక రాచకన్యయ
మీయింటికి రాగలదు. ఆమెను కులగోత్రనామము లడుగక తక్షణమే
మీరాజరత్నమునకు వివాహము చేయుము. నీ వీలోపలనే వివాహ
సన్నాహమును జేసికొన సంసిద్ధుడ వయి యుండుము. ఈ మూడు
దినములను మీరాజరత్నము మే ముపదేశించిన మహామంత్రమును
దినమునకు నేయేసిమాటలు పునశ్చరణము చేయుచుండవలెను. అది
సంవత్సరమునకుగాని సిద్ధి పొందదు. మీయింటికి వచ్చెడు చిన్నదానిని
స్త్రీరూపమున వచ్చిన రాజరత్నము పాలిటి భాగ్యదేవతనుగా భావింప
వలెనుగాని సామాన్యమానవభామినిగా భావింపగూడదు. మేము తేపు
రాత్రి యంతర్హితులమయి పోయి మా యోగమహిమచేత నెడబాయ
కుండి మీరాజరత్నము పుత్రసంపదలతో వర్ధిల్లునట్లు కటాక్షించు
చుండెదము. మే ముపదేశించినమంత్రము నిర్విఘ్నముగా ఫలించును
గాక !

జంబు — ఇవి. యాశీర్వచనములు గాక మాకు నిజమయిన
భరములే.

చిదా—మామంత్రముయొక్క ప్రయోగోపసంహారక్రమమును
మే మింకొక్కసారి రాజరత్నమునకు నే ముపదేశింపవలెను. నీ వింతుక
తడవు మారముగా నుండవలెను. తేపటితో నూడుపదేశములు

కాగానే మేము తపస్సచూధినిమిత్తము హిమాద్రికి బోయెదము.
జంబు—చిత్తము. (అందఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

తృతీయరంగము—నీళ్ళాటరేవు.

[రంగమ్మ, వెంకమ్మ, సుందరమ్మ మొదలయినవారు ప్రవేశించుచున్నారు.]

రంగ—వెంకమ్మా ! వెంకమ్మా ! పూళ్ళోవింతలు వినావా?
అందరూ చెడచెప్పుకుంటూవున్నారే.

వెంక—ఏమి వింతలే ? కాలమహిమ యేమోకాని ఎప్పుడు
మహావిఘ్నారాలు పుడుతూ వున్నవి సుమా.

రంగ—నేనన్నది జంబుకేశ్వరవర్మగారి యింట్లోమాటే.

వెంక—నేనన్నదీ అదేనే. ఆడదాసికి మీసాలు రావడం
యేమిట ? యెక్కడైనా యింతవిరుద్ధం వుంటుందా? అంతా అబద్ధమే.
ఇది వట్టికల్పన.

రంగ—మన కేం తెలుసునే అంతా నిజమనే చెప్పుకుంటూ
వున్నారు.

సుంద—నిజం కాకపోతే పూరికే అబద్ధాలు పుట్టవు. మీరు
విన్నది సందేహం లేకుండా నిజమైనమాట. దగ్గిరగా రండి నేను
రహస్యం చెబుతాను. (అని రహస్యముగా) నేను వాళ్ళ యింటి
దాసీదాన్ని కనుక్కున్నానరా. అది జంబుకేశ్వరవర్మగారి కోడలికి
మీసాలు రావడం తాను కళ్ళారా చూచినా ననీ, రాణివాసం అవడం
చేత మొగవాళ్ళకి యెవరికీ తెలియదనీ, నిన్న నాతో ప్రమాణం చేసి
చెప్పింది.

వెంక—ఇటువంటి విరుద్ధాలు యెక్కడనైనా వుంటవిటమ్మా?
నేను నమ్మను.

రంగ — ఆడవాళ్లకుకూడా అక్కడక్కడ మీసాలు రావడం కలను. మామేనత్త కొకావిడకు కొంచెం నూగునూగుగా వచ్చినవి.

వెంక — రాజరత్నము పెళ్ళాము మహాఅదృష్టవంతురాలట. నాలుగు నెలలకిందట రాజరత్నము తల్లి పినతాతమనమలు వచ్చి రాజరత్నము మగవాడే కాడనీ, అతని మాతామహుని ఆస్తిని తమకు రావలెననీ తగాదా పెట్టినారట. అప్పుడా చిన్నది తగిన విదర్శనంచూపి దాహిత్యం మొగుడికి వచ్చేటట్టుచేసి వాళ్లను పంపించినేసిందట. వాళ్లు సిగ్గుపడి నోరెత్తకుండా తేచిపోయినారట.

సుంద — మీరు మాట తెచ్చిగారుగనుక నేను మీతో యింకా రహస్యంకూడా చెపుతాను. రాజరత్నమునకు కడుపు యెత్తయి యేడు మాసాలగర్భంలాగు వున్నదట! ఇదేంవిరుద్ధమే? ఆడవాళ్లకు మీసాలు రావడమైనా విన్నానుగాని మొగవాళ్లకు కడుపురావడం నేను యెక్కడా వినలేదో.

రంగ — ఓసి మెల్లిగా మాట్లాడవే. అవతల జపం చేసుకుంటూ వున్న శాస్త్రుర్లుగారు వినిపోతారు. వింటే అప్రతిష్ట.

(అని చేతితో నోరు మూసికొనుచున్నది.)

శాస్త్రి — అందఱును విన్నదాని కింక రహస్య మేమి? మీరు విన్నదానిలో విరుద్ధ మేమియు లేదు. మగవాండ్రకును కడుపు రావచ్చును. పూర్వము మాంధాత తండ్రికి యువనాశ్వునికి కడుపు రాలేదా? పురూరవశ్యక్రివ ర్తి తండ్రికి సుద్యమునికి కడుపు రాలేదా? మంత్రప్రభావమువల్ల కలుగవచ్చును. ఈమధ్య నెవరో యోగి వారిం టికి వచ్చినారట! ఆయోగి మంత్రముహిమచేతనే యీఅదృష్టతా లన్నియు పుట్టినవి. బ్రాహ్మణప్రభావమంటే సామాన్యమనుకొన్నారా మేమిటి? ఈమధ్య తపశ్శాఖలు తక్కువను మహిమలు కొంత

కౌమునుండి కనపడకుండ నున్నవి.

వెంక—ఏమిమహిమలోకాని నాబుద్ధికి బోధపడకుండావున్నవి. రాజరత్న మాడదీ, పెళ్ళాము మగవాడూ కాకుగదా? ఇచ్చిన్నది యెవ గాడపడుచో యెవరికీ తెలియదట.

రంగ—అంతవిరుద్ధం వుంటుందే?

శాస్త్రి—ఉండవచ్చును. అది విరుద్ధమే కాదు. మంత్రమహిమ చేత నెంతలేసివంతలైనను పుట్టవచ్చును. పూర్వము శిఖిండి ఆడుని మగవాడు కాలేదా? యశుడు మగవాడు అడది కాలేదా? ఇదంతా ఆయోగిప్రభావము యుండును. నేను పోయి దీని నిజమంతయు మధ్యాహ్నముమీద జంబుకేశ్వరవర్మగారి నే అడిగి తెలుసుకొనెదను.

సుంద—ఈ వెట్టిబ్రాహ్మడు కొంపతీసి అక్కడ మనపేర్లు చెప్తు తాడేమో?

మంగ—నీళ్లకు వచ్చి చాలానే పయింది. అత్తగారు కోపపడు తుంది. యింటికి వేగిరం వెళుదాము రండే.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

చతుర్థరంగము—జంబుకేశ్వరవర్మ గృహము.

[శాస్త్రియు, జంబుకేశ్వరవర్మయు ప్రవేశించుచున్నారు.]

జంబు—మీరు విన్నదంతయు సర్వాబద్ధము. అడదాని కేమి? మీసా లేమి? పోవయ్యా.

శాస్త్రి—ఒకవేళ నిజమే కావచ్చును. జనవాక్య మెప్పుడును అబద్ధము కాదు. యోగియొక్క సుహృత్వముచేత సీకొడుకును కోడలును రూపాలు మార్చుకొన్నారని పురాణపండితులు చేసిన సంశయనినా రణమునుబట్టి యీగ్రామములో అందఱును ఏకవాక్యముగా సిద్ధాంతము

చేసికొన్నారు. ఆలోపలినుండి వచ్చువా రెవరు ?

[నారాయణవర్తయు, రాజరత్నమును ప్రకటించుచున్నారు.]

నారా—నేను నీయల్లుడను నారాయణవర్మను. ఈమె నాభార్య రాజరత్నము. మీయింటనుండి నీకూతురికి మంజోపదేశము చేసి వివాహము చేయించిన యోగిని నేనే. తరువాత నాలవనాటిరాత్రి రాచకన్నియవేషము వేసికొనివచ్చి నీకూతురిని వివాహము చేసి కొన్నదియు నేనే. నా కామరూపమంత్రమహిమ ఇప్పుడు బోధ పడినదా ? తెలియకపోయినపక్షమున, నీకొడుకును కూతురినిగా మార్చినదానిని బట్టియైనను నాకామరూపమంత్రమహిమ నీ కిప్పుడు బోధపడకపోదు. దౌహితుడని చెప్పి నీ వియ్యంకునిసొత్తు జ్ఞాతులకు చెందకుండ నపహరింపవలెనన్నదురుద్దేశముతో కూతురు కొడు కని బొంకి నీ వింతకాలము లోకమును మోసపుచ్చినావు. రాజరత్నమునకు కొడుకు పుట్టినతరువాతనైనను నిజము గ్రహింతురని చెప్పి నే నప్పుడు జ్ఞాతులను బంపివేసినాను. ఎవరి కేవి రావలెనో వారి కనే వచ్చినవిగాని మగవానికి కడుపును రాలేదు; ఆడదానికి మీసములును రాలేదు. మే మిద్దఱుమును సహాధ్యాయుల మును యున్నప్పుడు నీకొమార్తెకు నా మీద గలిగినవలపుచేత గుట్టు బయలబడి మే మిద్దఱుమును దంపతులము కాజూడగా నీ వనేకవిధముల విఘ్నములు కలిగించి కార్యఘాతము చేయ జూచినావు. నీవప్పుడు ద్వేషించిన నారాయణవర్మనే నేను. నేను యోగినము యుండినప్పుడు నిన్నును సర్వజనులనుగూడ గాడిదలనుగా జేయగలశక్తి నాయొద్ద నున్న దని నీతో జెప్పి యున్నాను. నా మంత్రమహిమను దెలిసికోలేకపోవుటచేత నిన్నును నమ్మరాని విరుద్ధాంశములను నమ్మించుటచేత జనులను గాడిదలనుగా జేసినానా ? లేదా ? ఇక మీరిట్టికామరూపములను మంత్రములనునమ్మకుండుదుగాక

నేను వినజాలను. ఓశాస్త్రి! నీవు మాంధాతకథలను శిఖండికథలను
జెప్పి, మంత్రప్రభావముచేత నా కొడుకును కోడలును తారుమా
రయి రని యెల్లవారికిని జెప్పుము. చేత జిక్కినసొత్తును నేను విడువను.
అవల నన్నెవ్వరేమి చేసెదరో చూతము. సీతో సంకొక రహస్యము
చెప్పెదను నావెంట రా.

(అని యావలి కీడ్చుకొని పోవుచున్నాడు)

లు లా య శా స్త్రి.

౧. రంగము—భోజనగృహము.

[కరణము వేంకటరావుపంతులు గారును, శంకరశాస్త్రిగారును,
భోజనములు చేయుచు ప్రవేశించుచున్నారు.]

శంక—(జూట్టుచు) పంతులుగారూ! పెరుగు దివ్యంగావున్నది.
ఇది ఆవు పెరుగేనా?

వెంక — ఆవుపెరు గింతగట్టిగా వుండదు. ఇది బట్టెపెరుగు.
శాస్త్రం చదువుకున్నవారు యింతమాత్రం తెలుసుకోలేకపోయినారు
గదా?

శంక—(తనలో) ఇతడు నన్ను అల్లాటప్పా శాస్త్రికింద కట్టి
వేసినాడు. విస్తరిదగ్గిరనురచి లేచేలోగా నాపాండిత్యము ఈయనకు
కనపరచవలెను. (పయివంక చూచి) అటకమీద గుమ్మడికాయలు
చాలావున్నవి. ఈయన కర్థం తెలియకుండా కూమ్మాండా లెక్కడి
వని అడుగుదామా? వద్దవద్దు. ఈయన కీమాట కర్థం తెలియకపో
యినా నేను అటకవంక చూడడాన్ని పట్టి గ్రహిస్తాడు. ఏ దయనా
గూఢమైనప్రశ్న వెయ్యవలెను. (ఆలోచించి) ఇన్ని గుమ్మడికాయలు

అందరిరంపొడుగునా కూరకే చాలవు. మావాడి పెళ్ళి కూడా వస్తున్నది.

శంక—(తనలో) ఇంతకంతమైనా వం ప్రయోగించినా, ఈ మన యర్థం యిట్టే గ్రహించినాడే నియోగులు వెలుగుకవిత్వం చెప్పే వారాగమక వీరికి నిఘంటులు ముఖ స్థంగా వచ్చి వుంటవి. అయ్యా! నేడు నాకు గొడ్డుమాంసం తినేవాళ్ళ యింట్లో భోజనం తటస్థమయినదే. దీని కేమి ప్రాయశ్చిత్తం వున్నదో? ఈ సంగతి యెవరితోనూ చెప్పను. వీరియింట్లో భోజనం చెప్పులేదని నక్క అబద్ధం ఆడితే అన్నీ తీరిపోతవి. విస్తరి విడిచిపెట్టి లేచిపోతాను.

(అని లేచుచున్నాడు.)

వెంక—ఆకాశ అన్నం తిని మరీ లేచి పో వయ్యా. కరువు కాలంలో అన్నం పార వెయ్యరాదు.

శంక—నాకు కడుపునొప్పి వచ్చిందండి వేగిరం పోవలెను.

(అని లేచి పరుగెత్తుచున్నాడు.)

౨. రంగమ—మేజస్ట్రేటుగోర్టు.

[మేజస్ట్రేటుదగ్గర ఫిర్యాదీ వెంకటరావుపంతులును సాక్షులును

మద్దాయి శంకరశాస్త్రియు నిలుచున్నారు.]

మేజ—ఏమయ్యా? శాస్త్రి! ఇతడు నీరూద తెచ్చిన అప్రతిష్ఠ నేరం పూర్తిగా రుజువుపడ్డది. నీ వితడు గొడ్డుమాంసం తినేవాడని ప్రచురం చేసినావా? లేదా?

శంక—నేను యెవ్వరితోనూ చెప్పలేదండి. ఇతడు తాను తున్న పోతులను కూరకోసం తెప్పించుకొన్నా నని నాతో చెప్పితే మొరక్కపోయి ఆనూట నేను రహస్యంగా నాభార్యతో అన్నాను.

మేజ — సంస్కృతంమూటా ? అలాగుచెప్ప. అందుచేతనే యీమూట నాకు యింగ్లీషుడిక్షనరీలో యెక్కడా చూచినట్లు జాపకం రాలేదు. అంత పెద్దమూట యెందుకు వ్రపయోగించినానయ్యా ? మనం మూట్లాడుకోవడం వకరిమూటల అర్థం నకరికి తెలియడానికా ? మరి యెందుకైనానా ?

శంక. — మాది పండితసాంప్రదాయం గనుక పాండిత్యం కనపడడానికి కాస్త మారుమూలమూట ప్రయోగించినానండి. పామరులు వ్రపయోగించే సామాన్యపుమూటలే వ్రపయోగిస్తే మాపాండిత్యమూ మా ఆధిక్యమూ యేమిటండి ?

మేజ — ఏదీ ఆమూట ? లులాయనూ ? నాకు చూస్తే నీవే బుద్ధితేని లులాయంలాగు కనపడుతూ వున్నావే. నీవే రెవరూ ? శంకర శాస్త్రి ? శంకరశాస్త్రి అనడంకంటే నేటినుంచి నిన్ను లులాయశాస్త్రి అంటేనే బాగావుండేటట్టు కనపడుతూవున్నది.

ఒకప్పీడరు — లులాయశాస్త్రి అంటే అర్థం యేమిటి ?

ఇకొకప్పీడరు — దున్నపోతుశాస్త్రి అని అర్థము.

వేరొకప్పీడరు — ఆహాహాహాహా ! దున్నపోతుశాస్త్రి ? కేజు చూడవచ్చిన యీకుర్రవాళ్ళు నవ్వుపట్టలేక వీధిలోకి యెలా పరుగెత్తుతూవున్నారో.

శంక — అయ్యా ! అయ్యా ! మేజస్త్రిటుగారూ ! తమరు చిత్త గించవలెను. వీధిలో కుర్రముండాకొడుకులు “దున్నపోతుశాస్త్రి” “దున్నపోతుశాస్త్రి” అని యెలా అరుస్తూవున్నారో చూడండి. తమరు కాస్త మందలిస్తేనేకాని వాళ్ళనోళ్ళు మూత పడవు. తమ రిప్పుడు శిక్షించకపోతే రేపటినుంచి నన్ను బొత్తిగానే అల్లరిపిల్లకాయలు వీధిలో గేలిచేసి నదిలిపెడుతారు

మేజ—బంట్రోత్ ! ఆ అరచేవాళ్ళను పట్టుకొని యిలాగోడు వారియెదుటకు యీడ్చుకొని రా.

బంట్రోతు—చిత్తము మహాప్రభూ !

మేజ— నీవు చూసిన పాండిత్యానికి తగిన నీరకువేరు నీకు శాశ్వతంగా లభించింది. యంతమందినోళ్ళల్లో పడ్డతరువాత యీక నీకది తీసివేసుకుందామన్నా పోయేది కాదు. అవునుగాని నీవు రహస్యంగా నీభార్యతో చెప్పినమాట నూరిమీద యెలాపడ్డదయ్యా !

శంక—దానమ్మకడుపుకాల! ఆడవాళ్ళతోచెప్పినమాట దాగ దండి. దానికి పూర్వం ధర్మరాజువారిశాపం వున్నదండి. అది దాని చెలికత్తె వక్కత్తెతో చెబితే ఆనోటిమాట ఆనోట నూగంతా పొక్కి వీధి వీధినీ పాకిందండి.

మేజ—ఇవంతా భ్రమచేత వచ్చిందిగాని మరివకటి కాదు. ఇంగులో దురుద్దేశం కనపడనందుక కేజు కొట్టివేసినాము. ఓశాస్త్రీ! ఇకముందునీవు యెప్పుడూ యిటువంటి పెద్దమాటలు వ్రపయోగించ బోను. ఇప్పుడయినదానితో బుద్ధి తెచ్చుకో. నిన్ను విడుదల చేసినాము పో.

శంక—చిత్తము. చిత్తము.

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

పూర్వాచారము.

[పూర్వాచారదీక్షితులును, సవనాగరికశాస్త్రీయు, మొదలైన సభికు లందఱు
విండియుండిఁగా నుపన్యాసకు లయిన యవివేకాచార్యులవా
రుపన్యాసము వారంభించున్నారు.]

అవి— ఓ విద్వన్మహాజనులారా ! నేడు లోకోపకారమైన మహా
విషయమును గూర్చి యుపన్యాసింపబోవు చున్నాను. మీ రందఱును
శాస్త్రసమ్మత మైన నా యుపన్యాసమును సావధానముగా విని, పాఠ
శాలలో శూద్రులను జనువకుండ జేయుడని దొరతనమువారికి సంఘ
విజ్ఞాపనము పంపవలెను. శూద్రులు చమపుకొనుటచేత బొత్తిగా
తెలుగుమీటిపోయి బ్రాహ్మణభక్తిలేక స్వధర్మమును విడిచి యధోగతి
పాలయి చెడిపోవుచున్నారు. బ్రాహ్మణసేనయేకదా శూద్రులకు కుల
ధర్మము? అది యొక్కటి లేకపోయినపక్షమున, ఎన్నిగుణసంపదలు
కలిగినను అవి యన్నియు వ్యర్థములు. స్వధర్మమును బ్రాహ్మణ
సేనను పరిత్యజించుటవలన, శూద్రుల కిహలోకహానియు పరలోక
హానియుసంభవించును. ఇదియంతయు నేను శూద్రులునిష్కారణముగా
స్వధర్మమును గౌరవింపక చెడిపోవుచున్నారే యన్నజాలిచేత వారి
క్షేమముకొరకు చెప్పచున్నానే కాని స్వప్రియోజనపరత్వముచేత
గాదు. స్వధర్మత్యాగము మహాపాతకము. స్వధర్మమును విడిచి సంప
దలతో తులమాగుటకంటె స్వధర్మమునం దుండి తిండికి లేక మరణము
వొందుట శ్రేయస్కరము.

శ్లో. శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా త్వనుష్ఠితాత్

స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః.

అది శ్రీకృష్ణులవారు భగవద్గీతలలో తృతీయాధ్యాయమున సెలవిచ్చి

యున్నారు. “చక్కగా ననుష్ఠింపబడిన పరధర్మమునకంటె విగుణమైన
స్వధర్మము శ్రేష్ఠము. స్వధర్మమునందు చచ్చుటమేలు; పరధర్మము
భయావహమైనది” అని శ్రీకృష్ణులవారే సెలవిచ్చునప్పుడు నాబోటులు
వేటుగ జెప్పవలసిన దేమున్నది? శూద్రులు చదువుకొనుట యెంతో
పాపము.

శ్లో. శూద్ర మక్షరసంయుక్తమ్ దూరతః పరివర్జయేత్.

అని శాస్త్రములు ఘోషపెట్టుచున్నవి. చదువుకొన్న శూద్రుని
దూరముగా తఱిమివేయవలెను. శూద్రులు చదువుకొనుట పూర్వా
చారవిరుద్ధము. మహానుభావు లైనపూర్వులు చేసినశాస్త్రములను
మీఱవచ్చునా? పూర్వులమహిమలముందఱి మన మెంతటివారము?
పూర్వులవంటి బుద్ధిమంతు లిప్పు డెక్కడ నున్నారు? యుగములనాటి
వారిబుద్ధితోను సర్వజ్ఞత్వముతోను నిన్న మొన్నటి మన యల్పజ్ఞానము
సాటి యగునా? శూద్రులకు విద్య మంచిదనుపక్షమున మన
పూర్వులు దాని నేల నిషేధింతురు? కృతయుగమునాటి మహాపురుషుల
కంటె నీ పాడుకలియుగములోనివా రెక్కువ బుద్ధిమంతులా? కించిదుల
మునమనము సదా వారీయాజ్ఞలకు బద్ధుల ము నడవవలెను.
శాస్త్రధిక్కారముచేయరాదు. ఇది యనాదిగా వచ్చుచున్న శిష్టా
చారముగాని నిన్న మొన్న వచ్చినదికాదు. నవనాగరికుల కుయుక్తుల
నమ్మి మీ రెవ్వరును శూద్రులవిద్య కంగీకరింపగూడదు. ఈ నవ
నాగరికులమాటలు నమ్మి యొక్కదానిలో నేడు మనము కొంచె
మవకాశ మిచ్చినపక్షమున జేపు వారెంతకంటెను హీనమైనదురాచా
రమును దెచ్చి పెట్టుదురు. అప్పుడు శాస్త్రప్రమాణము నిర్మూలము
పోవును. శాస్త్రవిశ్వాసము చెడినపక్షమున దేశమున కెన్నియనర్థము
లైన సంప్రాప్తము లగును. శూద్రులకు విద్య లేకపోవుటవలన

నెవ్వరికిని నష్టములేదు. స్వధర్మపరాయణులు లయినశూద్రులలో సహితము తృప్తిలేదు. అపూర్వబుద్ధిమంతులైనయీనవనాగరికులొక్కరుచక్క నెవ్వరును మా కీమార్పు కావలె నని కోరుచుండ లేదు. కొత్త కొత్తమార్పులవలన దేశసంతోభము కలుగును. జనులలో నిష్పడున్న యొకమత్యము చెడిపోవును. కాబట్టి ప్రభుత్వమువారికి శూద్రులవిద్య మాన్పించి కులాచారధర్మములను రక్షింపవలయు నని శీఘ్రముగా సంఘవిజ్ఞాపనములు ప్రతిగ్రామమునండి పంపవలెను.

పూర్వా—ఆహా! ఏమి యీవుపన్యాసము! దీనిని సహస్రముఖములు గలశేషు డయినను వర్ణింపజాలడు.

నవ—ఉపన్యాసము సొంత మయినదా?

పూర్వా—ఏమి? ఇం దేమైనలోప మున్నదా?

నవ—మాటలలో లోపము లేదు.

పూర్వా—మీరేమైన చెప్పదలచుకొన్నారా?

నవ—మీ సెల వయినపక్షమున నాలుగుమాటలు చెప్పెదను పూర్వులే బుద్ధిమంతులనియు, ఇప్పటివారు బుద్ధిహీను లనియు పూర్వాచారమును దేనిని మీఱరా దనియు, చెప్పెడుమాట నెట్టిమాట. పూర్వ మున్నయీశ్వరుడే యిప్పు డున్నాడు; పూర్వులకిచ్చిన బుద్ధినే యిప్పటివారికిని బ్రసాదించి యున్నాడు. ఆబుద్ధి నుపయోగపఱచుకోకపోయినదోషము మనయందే యున్నది.

అవి—ఆహాహాహా! ఏమి యీయుక్తి! పూర్వులబుద్ధి యెక్కడ? మనబుద్ధియెక్కడ? యుగములక్రిందట నున్న వారి కున్నలోకానభవము నిన్న మొన్న పుట్టిన మన కెక్కడనుండి వచ్చును? వారసర్వజ్ఞులు, సువివేకులు; మహిమాధ్యులు.

నవ—ఈవర్తనలు చాలును. సర్వజ్ఞులయిన పెద్దలు, పూర్వు

వివేకము, పూర్వకాలపు మహిమలు, ఇటువంటిమాటలు వినుట కంతయు నింపుగానే యుండును. కాని యిందు సార మేదియు లేదు. ఇటువంటి పనికిమాలిననమ్మక మాలోచన లేకపోవుటచేతనే సంభ వించును. మీరు సెలవిచ్చినట్లు లోకానుభవమువలన బుద్ధి హెచ్చు ననుటకు సందేహము లేదు. పిన్నలకంటె పెద్దలకు బుద్ధి హెచ్చగుట నైసర్గికము. అనుభవ మెక్కువ యున్నవారికి బుద్ధి హెచ్చకపోవుట యస్వాభావికము. అది వారి బుద్ధిజాడ్యము “ఎవరు పెద్దలు? ఎవరు పిన్నలు? ఎవరికి లోకానుభవ మెక్కువగలదు?” అన్నయంశములను విచారింపవలెను. లోకానుభవ మెక్కువగుటనుబట్టి బ్రతికియున్న వారిలో చిన్నవారికంటె పెద్దవా రధికజ్ఞాను లయినట్లే, గతించిన వారిలో మొదటితరమువారికంటె దరువాతితరమువారును వారికంటె నాపయితరమువారును గ్రమగ్రమముగా నధికానుభవము కలవారయి యధికజ్ఞానము కలవా రగుచుండుట స్వాభావికము. అట్లు కాకుండుట స్వాభావికవిరుద్ధమైన బుద్ధిరోగము. నిజము విచారింపగా నల్పకాలాను భవము గలవారగుటచేత బూర్వమం దుండినవారే తరువాతనుండిన వారికంటె చిన్న లని చెప్పవచ్చును. పరంపరగా వచ్చుచున్న పెక్కు తరములవారి యనుభవముకూడ మన యనుభవముతో జేరుచుండుట చేత మనమే విశేషజ్ఞానము కల వృద్ధులము కావలెను. కాబట్టి మన మాపూర్వులు చెప్పినదెల్లను మంచిదను మూర్ఖపుపట్టురు మాని మన బుద్ధిచేత నాలోచించి యిప్పటిస్థితినిబట్టి కాలానుగుణములయిన మూర్ఖులను జేసికొనుచు లోకమునకు సుఖాభివృద్ధి కలుగజేయుచుండ వలెను. పూర్వులకంటె మన మొకవేళ నల్పబుద్ధి కలవారమేయైనను వారి జ్ఞానమునకు మాత్రజ్ఞానమును జేర్చి పయిని గూర్చుండుటచేత దీర్ఘ కాయుని భుజములమీద గూర్చున్న మరుగుజ్జువానివలెనే మొక్కుట

మౌరమును జూడవచ్చునని యొకానొకవిద్వాంసుడు వ్రాసియున్నాడు. జ్ఞాననేత్రము మూతపడి యంధప్రాయముగా నున్న జనసామాన్యము విద్యాగంధము నొంది కన్ను దెరిచినంగాని మన దేశము మంచిస్థితికి రానేరదు. అజ్ఞానరోగముచేతనే మన దేశమునందు జన లంతకంతకు హీనదశకు వచ్చుట సంభవించుచున్నది. అజ్ఞానరోగవిడితు లయినవారికి బుద్ధ్యుపానముతో దివ్యోషధమును సేవింపనిచ్చినంగాని జ్ఞానారోగ్యము గలిగి దేశము బాగుపడదు.

అవి— ఈపాటి యీవెట్టిచదువు చాలించు. శాస్త్రముల నెన్నడైనమార్ప శక్యమగునా? నీవు చెప్పినది శాస్త్రవిరుద్ధ మగుటచేత కేవలొన్మత్తప్రలాపము; నీమాటలు ప్రమాణబుద్ధి గల మావంటిశిష్యులంగీకరింపదగినవి కావు.

నవ— పెద్దలు చేసిన శాస్త్రరక్షణము నిమిత్తముయి పెద్దల కెల్లను పెద్దయైనయీశ్వరుడు దయచేసికబుద్ధిని పడటగలపజూడకుడు. మనుష్యుల సౌఖ్యాభివృద్ధినిమిత్తముయి శాస్త్రములు చేయబడినవి గాని శాస్త్రములగౌరవమును కాపాడునిమిత్తము కష్టపడుట కయి మనుష్యులు చేయబడలేదు. పూర్వకాలమునకు దగినట్లుగా జేయబడిన శాస్త్రమును మార్పగూడదని యవిచారమూలకముగా భావించి యందలి యంశములు పనికిమాలిన వయి నష్టకరము లయిన వని తెలిసి నప్పుడుకూడ దుర్భ్రమచే పట్టుపట్టి మార్పుకోక సహించుచువచ్చిన యెడల శాస్త్రగౌరవము విడిచి జనులు దానిని బహిరంగముగానే మీటుదురు. మీవంటిపెద్ద లిందఱుపన్యాసముచేసి శాస్త్రప్రమాణము లను జూపుచున్నను, శూద్రులలో విద్య వృద్ధియగుచుండుటయే యిందునకు నిదర్శనముగా జూపవచ్చును. కొందఱిట్లు ప్రస్తుత కాలమునకు దగని శాస్త్రవిశ్వాసమును మాని వృద్ధిపొందుచుండగా

బుద్ధిని విడిచి ప్రతివిషయమునను శాస్త్రము శాస్త్రమని పలవరించు వారు పాపములనుసహితము శాస్త్రోక్తముగానే చేయుచు దమకును దేశమునకుగూడ ననర్థములను దెచ్చిపెట్టు చున్నారు.

అవి—కలికాలముహిమచేత మీవంటివారి కిప్పు డిటువంటి బుద్ధులు పుట్టుచున్నవి. శూద్రు లింతకాలమును జదువు లేక చచ్చి పోయినారా? వీరి పూర్వులు సుఖపడలేదా? ధనము సంపాదించలేదా? బ్రాహ్మణపూజ చేసి తరింపలేదా? దేశము మహాన్నతదశయందుండినదికాదా? ఇంతకాలము లేనిచదువు శూద్రుల కిప్పు డేల కావలసివచ్చినవి?

నవ—ఇటువంటిప్రశ్న లడుగువారికి సమాధానము చెప్పి యొప్పించుట బ్రహ్మకు శిష్యము కాదు! ఈప్రశ్నములు పూర్వ మొక గృహస్థునకును మీవంటి మఱియొక బుద్ధిమంతునకును నడిచిన ప్రసంగమును స్మరణకు దెచ్చి నవ్వు తెప్పించు చున్నది.

అవి—ఆ యవివేకప్రసంగ మేది?

నవ—ఒకగ్రామములోనివారు తరములనుండి యొకచెరువు లోని కలుషోదకము త్రాగుచు గారణము తెలియలేక యుబ్బురోగము చేత బాధపడుచుండిరి. ఆగ్రామమునం దున్న వారిలో గొందఱు పాటు పడి ధనము సంపాదించి ధనికులయినవారును గలరు. ఇట్లుండగా నాధనికులలో నొకడు పూర్వాచారవిరుద్ధముగా దనకుమారుని రాజధానికిబంపి యింగ్లీషుపాఠశాలలో జదువుచెప్పించెను. ఆబాలుడక్కడ బరీక్షలందేటి యారోగ్యధర్మములను నేర్చికొనివచ్చి స్వగ్రామములో సభచేసి “మనగ్రామములోని యుబ్బుజబ్బులన్నియు నీటికాలుష్యము వలన గలుగుచున్నవి. మనము పానముచేయునీటిలో కట్టలు నాన వేయుట, గొడ్డను కడుగుట మొదలయిన కశ్మలములను జేరనీక నీడ

రిశుద్ధపఱుపవలెను. అని యుపస్యసించెను.

అవి—అప్పు డేమిజరిగినది ?

నన—అక్కడ నున్నవారిలో నొక ప్రబుద్ధుడు లేచి “చెఱువు
యగు చిరకాలమునుండి యువిధముగానే యున్నది. మీతండ్రితాత
) నీరు త్రాగుచు నుబ్బజబ్బతో చిరకాలము జీవించి ధనము సంపా
దించలేదా ? ఇప్పుడేమి క్రొత్త వచ్చినది ? మనము పూర్వాచారము
మీఱరాదు. ఈజబ్బవల్ల దోషము లేదు. ఇది గ్రామములో తర
ములనాటినుండి వచ్చుచున్నది. ” అని సమాధానము చెప్పెను.

అవి—మంచిసమాధానము చెప్పినాడు. అంతటితో నాకుట్ట
వాని నో రడగినదా ?

నన—అకుట్టవా డిట్లనియెను—“ఓ బుద్ధిహీనుడా ! నా పెద్దలు
కాని యితరులుకాని ధనికులయినది యీ రోగముచేతగాను. యీ
రోగమే లేకపోయిన పక్షమున వా రింతకంటెను అధిక ధనవంతులై
యొక్కవ బల సౌఖ్యముల ననుభవించి యుండురు. ”

అవి—అనగానే చౌడమీన రెండువాయించలేదా ? వానికి
జరగకపోయినను నీవు మరల మాటాడినపక్షమున నీ కిప్పుడు చౌడమిది
జరుగును.

నన—మీకు నమస్కారము. నేను బోయెదను.

(అంతట సభ కలిసెను.)

లక్కగేదె.

శ్లో. ముగ్ధే పయోపి దుగ్ధే తృణ మప్యశనాతి తర్ణకం సూతే
నాడింధమస్య మాయాం జాతు న జానాసి జాతున్మీ మహిన్మీ.

ప్రథమరంగము — కామావధానులగృహము.

[కామావధానులు, సోమిదేవియుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

సోమి — సోమయాజులవారియింట . పుట్టినాను ; వాజిపేయ
యాజులవారియింట చొచ్చినాను; మిమ్మలిని చేసుకొని నేను వక్క
నగయినా పెట్టుకోలేదు. వక్క మంచి జరిబట్టయినా కట్టుకోలేదు.

కామ — నన్నేమంచావే ? నేను తెచ్చినదంతా సీచేతులోనే
పోస్తూవున్నాను. నిన్ను మంచి చీరలూ నగలూ కొనుక్కోకుండా
నేను వద్దన్నానా ?

సోమి — ముష్టిసంపాదనలెండి. మీరు తెచ్చేదంతా తిన్నగా
తింటే తిండికే సరిపోదు. మాడలు తెస్తారా ? వరహాలు తెస్తారా ?
యెప్పుడు తెచ్చి చేతిలో పెట్టినా నాలుగు సంభావన డబ్బులేనా ? యే
మయినా అంతకంటె యెక్కువ మహాభాగ్యులొలికిస్తూ వున్నారా ?
అబిచ్చపుడబ్బులతోనేనా మీరు నన్ను నగలూ చీరలూ కొనుక్కో
మనేది ?

కామ — ముష్టిసంపాదనగాక మనకు మాన్యాలూ మడులూ
వున్నవా యేమిషి ? యేమి తెచ్చినా వంటిరిగాణ్ని నారెక్కల కష్టం
మీద తేవలెను. మనకు వుండే పిత౞రితం మాన్యపుకొండ్రకాస్తా
సీపెళ్ళితో కడతేరింది —

సోమి — అదిగో ? ఆవూసు తలపెట్టవద్దని యెన్నిసార్లు చెప్పినా
గడియ గడియకూ నాపెళ్ళిమాట తలపెడుతూనే వుంచారు. ఇంకొ

సారి మళ్ళీ ఆపూసెత్తినారంటే మీకూనాకూ బాగా జరగదునుమండీ. పోయిన వెధవమాన్యంకోసం యేడవకపోతే తుండులాగు పున్నాడు పనిచేసి నెలకు పదివరహాలసొమ్ము సంపాదించితెచ్చి నాచేతిలో వెయ్య రాదా ? నేనప్పుడు సంసారం గుప్తంగా జరిసి పదివరహాలుగుల్లు చేయించి పంట పెట్టుకుందాను.

కామా—నాకు నెలకు పదివరహాలు యెవరు యిస్తారు ? శుభా లకూ అశుభాలకూ యింటింటికీ తిరిగి మాగాభిమానాలు వదలి అడ్డ మైనవాళ్ళనూ పీడిస్తే నాలుగువరాలసొమ్ము దొరికేటప్పటికి బ్రహ్మాండ మవుతూ వున్నది. అన్నానికి వస్తానికి లోపంలేదు గదా ? నగలు లేకపోతే తిని సుఖంగా వుండరాదా ?

సోమి—పరగడ పందిలాగు పొట్ట కింత తిని గౌరవం లేకుండా బ్రతుకుమంచారు. అలాగంటి బ్రతుకు బ్రతకడంకంటే నూతిలోనో గోతిలోనో పడి గుక్కెడు ప్రాణం వొక్కమాటు పోగొట్టుకోవడం పుత్రమము. మీరు పరువూ ప్రతిష్ఠా ముద్దూముచ్చటా యేమీ యెర గరు. పెళ్ళాము చేసిపెడితే పొట్టకింత తిని పూగుపట్టుకుని తిరిగేవాడికి యింట్లో ఆడదానిపాట్లు యేమి తెలుస్తవి ? నేను మొన్న మోడులాగు పేరంటానికి వెళ్ళినప్పుడు నీకు నగలు యేమీలేవా ? అని అడిగితే అమ్మలక్కలునలుగురిలోనూ యేమీ చెప్పలేక తల పొట్టలో పెట్టుకుని యింటికి చక్కావచ్చినాను. ముష్టి గురవావధానులు పెళ్ళామును చూస్తే ముచ్చటవుతుంది. దానివంటినిండా యెన్నినగలు వున్నవో చూడండి.

కామా—దానిమొగుడు పునాసాతారా వెళ్ళి సంపాదించుకొని వచ్చినాడు గనుక దాని కన్నినగలు వచ్చినవి. వాణ్ణికూడా నావలె పూజ్యవుండి సంపాదించును ! యెన్ని నగలు పెనుచాడ్లో చూతాము.

సోమి—మీరు వూళ్ళోవుండి మహద్భాగ్యం బావుకుంటూ వున్నారు. యెన్నియేళ్ళువచ్చినా మీకు బుద్ధిలేదు. ఆ గుర్వానధానులను చూచిఅయినా కాస్తబుద్ధి తెచ్చుకోరామా! మిమ్మలిని పునాసాతారావెళ్ళి సంపాదించవద్దని యెవరు కాళ్ళుచేతులూకట్టి యింట్లో పడపేసినారు? మీకు కాళ్ళు విరిగిపోయినవా యేమిషి? మూలనున్న ముసలముండలాగు వూరు విడచి కదలకు. మిమ్మలిని యేమయినా అంటే రోషంగాని—

కామ—ఓసి! కోపపడకే నీపుణ్యమాయెను. రేపు నేను యీ వూళ్ళో మళ్ళీ నిద్రచేస్తే నేను బ్రాహ్మణ్ణి కాను. తెల్లవారగట్ట లేచిపోయి పునాసాతారా వెళ్ళి సంపాదించుకొని వచ్చి నీకు కావలసినన్ని నగలు చేయించి పెడుచాను.

సోమి—మీతల్లికడుపు చల్లగా వెయ్యేళ్ళు వర్ధిల్లండి. ఇప్పుడు వచ్చినబుద్ధి యిదివరకే వచ్చినట్టయితే మన మీపాతే బాగుపడి నలుగురిలోనూ తలయెత్తుకొని తిరుగుచూ వుందుము. మనకీదుర్యోగం వుండగా యిలాగంటిమంచిబుద్ధి మీకుయిదివరకు యెందుకుపుడుచుంది? లోపలకు రండి. మీకు యివాళ పిండివంటతో భోజనం పెడుచాను.

(ఇద్దఱును పోవుచున్నారు.)

ద్వితీయరంగము—పునానగరము.

[కామావధానులును, వీరాసారియు ప్రవేశించుచున్నారు.]

కామా—వీరాసారీ! నగలు చేయించేటట్టయితే యీపునహా నగరంలో వున్న కంసాలులను యెవరిని నమ్మవద్దని నీవు చెప్పినమాట మరచిపోలేదు సుమా.

వీరా—సిత్తము. సిత్తము. కానయితే నూ వర్ష మేకానండి

మాచెడ్డ దగాకొరువల్ల మండి. కంసాలివాడిని గెువడినీ నమ్మకూడ
దండి. కాసుబంగారం చేతులో పెడితే అరకాసుబంగారం అపహరించి
మోసంచేస్తారు.

కామా—నీవు దొడ్డవాడవుగనుక స్వజాతి అభిమానంలేకుండా
సత్యం చెప్పుచూ వున్నావు. నీసత్యసంధతకు నాకు బహుసంతోష
మవుచున్నది.

వీరా—ఎంతమాట పెలవిచ్చినారు ! తమస్తోత్రానికి నే నెంత
వాణ్నిండి? తమవంటిపెద్దల శిశూషవల్ల కొంచెంపుణ్యమూ పాపమూ
అనే తెలివి గలిగింది. డబ్బు పావనము కాదండి. యీమొండిఘటాలు
యెప్పుడో పోతవి. బ్రతికినన్నాళ్ళూ నలుగురుచేత యింత మంచివా
డనిపించుకొని యెవ్వరికీ ద్రోహం చెయ్యకుండా లేచిపోయిన వా
డొక్కడే కృతార్థుడు. ఇది సత్యానికి కాలంకాదండి. ఎక్కడచూచినా
అబద్ధాలూ మాయలూ మోసాలూ. తమరు మహానుభావులు గనుక
నావంటి నిజంచెప్పేవాళ్ళనుచూస్తే దయ. మీవంటిపెద్దల ఆశీర్వాచనం
వల్ల ప్రాణంపోయినా అబద్ధం ఆడకుండా వుండేవృత్తి భగవంతుడు
నాకు దయచేసినాడు.

కామా—నీవు మహాయోగ్యుడవు. మాటాడినకొద్దినీయోగ్యత
తెలుస్తూవున్నది. నీయెరుకను యెవరైనా నమ్మకమైన మంచిపనివాడు
లేడుగదా ?

వీరా—పనివాళ్ళు కావలసినంతమందివున్నారు కానండి యింత
పునాపట్టణంలో నమ్మకమైనవాడు వక్కడయినా దొరకడండి. బాబు!
మీ రేమయినా సగలు చేయిస్తారా యేమిటండి? ఈపట్టణానికి వచ్చి
యేమాత్రం సంపాదించినారు?

కామా—ఎంతో లేదోయి యిన్నూరువరహాలుసంపాదించినాను

వీరా—ఇంతేనాండి? ఇది వట్టికలికాల మండి. ఎటువంటివారి దానము చెయ్యవలెనో యెవరికి యిస్తే పుణ్యమూ పురుషార్థమూ వుంటుందో యెరిగే ప్రాజ్ఞత లోకులకు లేదండి. మీచేతిలో వక్క తృణం పెడితే, అదంతా కోటిగుణితంగా స్వర్గంలో దాచుకోవడమని గ్రహించేవారు లేరు. బాబు! ఈసొమ్ము యెలాసంపాదించినా రండి?

కామా—ఏమో శవాలనుమోసి శల్యపాశభక్షణము చేసే—

వీరా—సరిసరి బోధ పడ్డది. తమరు దుర్దాన దురన్నములకు పోరు గనుకనే మీరింత తక్కువగా సంపాదించినారు. మీకంటే నాలుగు వెనుకలు వచ్చినమీదేశస్థులందరూ ఎక్కొక్కడు నాలుగేసి వందల వరహాలు దేశానికి హుండీలు కట్టి పంపించినారు. ఇంతమంది తెలుగువాళ్ళను చూచినానుగాని మీవంటిమహానుభావులను యిది వరకు యెన్నడూ చూడలేదు. వక్కమాలు మీనామస్మరణ చేసుకుంటే సహస్రజన్మాల చేసినపాపాలు విమోచన మవుతవి.

కామా—నాయోగ్యత నీవు కనిపెట్టినావు. నీయోగ్యత నేను గ్రహించినాను. అన్నీ సరేకాని ఎందుకంటే సంగతిలో గొప్పచిక్కు సంభవించిందే.

వీరా—స్వామీ! ఏమిచెయ్యరు? మీవంటి దొడ్డబ్రాహ్మణి కానగకాస్తా నేనే చేసిపెడుమనుగాని నాకు పనిలో యెక్కడా తీరుబడి లేదండి. నేను పొరుగుూరువాణ్ణునా నామాటఖరారునుబట్టి నగలు చెయ్యడానికి తులాలకొద్ది బంగారము బలవంతముగా నామీదనే పడవేసి పోతారండి.

కామా—వీరాసారీ! నాకు నీ వీవుపకారం చెయ్యక తప్పదు. నీవుతప్ప నాకు యీపూళ్ళో నమ్మకమైనవారు యెవరూ కనపడడం లేదు. అదిగో చంకసంచీలో త్రాసూ రాళ్ళూలాగు వున్నవి. సయి!

తీసి యీవరాలు తూచుకో. నామాట కభ్యంతరం చెప్పనద్దు. న్యాయ మైన మశాకతు—

వీరా—సరిసరి ! మీకు నాలుగు వరాల సొమ్ము చేతిలో పెట్టక పోవడమే కాకుండా మీవద్ద కూలికూడా పుచ్చుకుంటానా ? ఎంత మాట సెలవిచ్చినారు! వస్తువు చేసి యిచ్చినతరువాత మళ్ళీ తూచుకొని కొంచెం యిప్పటికంటే మొగ్గువుంటేనే నన్ను ఖాతరుచెయ్యండి. బాబూ ! మీకు చెయ్యవలసిననగ లేమిటండీ ?

కామా—నాచెవులకు కుండలాలున్నూ నాభార్య మెడలోకి కంటే బిరికీల సజ్జాను. ఇదిగో బంగారం తూచుకో. బ్రాహ్మడికి వూరికే నగ చేసిపెట్టినందుకు నీకు శతసువర్ణదానఫలం వస్తుంది.

వీరా—కుండలాలు చేయించి నావంటి రిక్కుణ్ణి కృతార్థుణ్ణి చెయ్యడంచేత శతసువర్ణదానఫలము తమకే వస్తుంది.

(అని బంగారము తూచుకొను చున్నాడు.)

కామా—వస్తువు తెన్నాళ్ళలో చేసి తెస్తావు ?

వీరా—ఏన్నోనాళ్ళా అండి ? నాలుగు దినాలలో చేసి తీసుకుని వచ్చి దాఖలు చేసుకుంటాను. నగలు చూచిన తరువాత నా పనివాడి తనానికి మెచ్చుకొని కలకాలమూ నన్ను తలచుకుంటా వుంటారు.

బాబూ ! సెలవు పుచ్చుకోనా ? (అని పోవుచున్నాడు.)

తృతీయరంగము—భోజనగృహము.

[కామావధానులు, సోమిదేవియు పరిశీలించు చున్నారు.]

కామా—(పెరుగు జుట్టుచు) నేను జన్మం యెత్తిన తరువాత యిటువంటి పెరుగు యెప్పుడూ తాగలేదు. మహాబాగా వున్నది.

సోమి—మీరు దేశం పోయి సొమ్ము సంపాదించుకు వచ్చినా

రన్న సంతోషంచేత పాలు నేను స్వయంగా కాచి తోడుపెట్టి యీ గట్టిపెరుగు మీకోసం చేసినాను.

కామ—మనకు పాలు యెక్కడవే ?

సోమి—యెక్కడవా ? ముగ్గేదెవే.

కామ—నీవు గేదెనుకూడా కొన్నావా ?

సోమి—కొనకపోతే యిన్నాళ్ళు నేను జీవనం యెలాగు చేసినా ననుకున్నారు ? నాపట్టెడ తాకట్టు పెట్టి యిరవైరూపాయలు తెచ్చి గేదెను కొని దానిపాలూ పెరుగూ నెయ్యి అమ్మి సంసారం గడుపుకోవడమే కాకుండా కొంత మిగిల్చి చేసిన అప్పుకూడా తీర్చి వేసినాను.

కామ—నీవు బుద్ధిమంతురాలవు గనుక మంచిపని చేసినావు. అవునుగాని యీగేదెను నీకెవరు కొనిపెట్టినారే !

సోమి—ఒకరు కొనిపెట్టేదేమిటి ? మనడబ్బు పెట్టి మన యింటి పొరుగుననున్న కంసాలి పాపాసారివద్ద నేనే కొనుక్కున్నాను.

కామ—ఎంత తెలివిమాలినపని చేసినావు ! ఓసీ భ్రష్టురాలా ! నావలెనే నీవున్నూ మాయలో పడిపోయినావు.

సోమి—ఏమిమాయ ?

కామ—ఏమయితే నేమి ? నీవు మోసపోయినావు. ఆడబుద్ధి అపరబుద్ధి అన్నవాడు వెట్టివాడా ?

సోమి—ఏమిమోసము ?

కామ—కంసాలివాడిదగ్గర కొన్నావు. అది నిశ్చయముగా లక్కగేదె. వాడు నిన్ను మాయలో పడవేసినాడు.

సోమి—గేదె స్పష్టముగా కనపడుతూవుండగానేనా ?

కామ—పయి కలాగే కనపడుతుండే. నాకుండలాలు చూచి

నావు కావూ? కంసాలివాడు మాయమాటలు చెప్పి నావద్ద బంగారం తీసుకొనిపోయి కుండలాలు చేసి తీసుకుని వచ్చినాడు. తూనిక సరి పోయింది, ఎత్తుసరిపోయింది, వన్నెసరిపోయింది, రూపం సరిపోయింది, అన్నీ సరిగా సరిపోయినవి. పయి కవి చూచేచారి కందరికీ శుద్ధసువర్ణ కుండలాలలాగే కనపడ్డవి. త్రోవలో మొన్న సంభావనకాడ పోట్లాడి విశాఖపట్నంలో గడేకారీవాడు నాచెవి పట్టుకుని లాగేటప్పటికి కుండలాలు పెళుక్కున విరిగి లోపలిలక్క బయలబడ్డది. కంసాలివద్ద కొన్నతరువాత యిది లక్కగేదె కాక తప్పదు.

సోమి. — పాలు యిస్తూవున్నదే?

కామా. — పాలూ యిస్తుంది.

సోమి. — గడ్డి మేస్తూవున్నదే?

కామా. — గడ్డిమేస్తుంది.

సోమి. — దూడను వేస్తూవున్నదే?

కామా. — దూడనూ వేస్తుంది.

సోమి. — ఇన్నీవుంటే యిక లక్కగేదె యేమిషీ?

కామా. — ఎన్నివున్నా కంసాలివద్ద కొన్నావు గనుక, ఇది నిస్సందేహముగా లక్కగేదె. మోసపోయినవాణ్ణి మగవాణ్ణి నాకు తెలుస్తుంది గాని కంసాలివాడినూయి అడదానవు నీకు యేమి తెలుస్తుంది?

సోమి. — మీకు మఱిపోయినదా యేమి? దొడ్లోకివచ్చి గేదెను చూడండి.

కామా. — నేను చూడనక్కరలేదు. నీవు కంసాలివద్ద గేదెను యెప్పుడు కొన్నానన్నావో నిజం నా కప్పుడే తెలిసింది. నీవిక వెయ్యి చెప్పి లక్షచెప్పు. నీనూట నేను నమ్మను. నీవు కొన్నది నిశ్చయంగా

లక్కగేదె. నామాట త్రిలోకాలలోకి వెళ్ళినా తిరగదు. విప్రవాక్యం
జనార్దన మన్నాడు.

క. మేయఁగ నీ కస విటువలె,

నీయఁగ నీ పాలు, వేయ నీ దూడన్, ము

గ్గా ! యెఱుఁగ లేవు కంసలి

మాయకో, నిక్కమిది లక్కమహిషమె సుమ్మి!

సోమి—ఈపాటి యామాటలు చాలించి నిస్తరిముందునుంచి
లేచి వేగిరము పోయిపరుండండి. రేపటికి మీమనస్సు స్వస్థపడుచుంది.

(ఇద్దఱును నిష్క్రమించుచున్నారు.)

స మా ప్త ము.

రాజమహేంద్రవరము:

పిళ్ళారిశెట్టి సీతారామయ్య అండ్ సన్సువారి

శ్రీరామప్రెస్ నందు ముద్రింపబడియె-1949.

